



**T.C.**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE ASKERİ MÜDAHALELERİN EKONOMİK YAPIYA  
ETKİLERİ; 27 MAYIS 1960 – 27 NİSAN 2007 DÖNEMİ İNCELEMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Musa Erdem SOLAK**

**DANIŞMAN**

**Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK**

**NEVŞEHİR**

**KASIM 2019**





**T.C.**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE ASKERİ MÜDAHALELERİN EKONOMİK YAPIYA  
ETKİLERİ; 27 MAYIS 1960 – 27 NİSAN 2007 DÖNEMİ İNCELEMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Musa Erdem SOLAK**

**DANIŞMAN**

**Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK**

**NEVŞEHİR**

**KASIM 2019**

## BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmada ki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Musa Erdem Solak



## Tez Yazım Kılavuzuna Uygunluk

‘‘ Türkiye’de Askeri M¼dahalelerin Ekonomik Yapıya Etkileri; 27 Mayıs 1960- 27 Nisan 2007 D¼nemi İncelemesi ‘‘ adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Musa Erdem SOLAK

Danışman

Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK

İktisat Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Serap ÇOBAN

## Kabul ve Onay Sayfası

Prof.Dr.. Serdar ÖZTÜRK Danışmanlığında Musa Erdem SOLAK tarafından hazırlanan “Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Ekonomik Yapıya etkileri; 27 Mayıs 1960- 27 Nisan 2007 Dönemi İncelemesi ” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

30 / 10 / 19

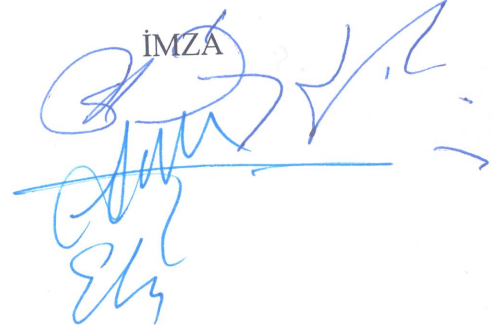
JÜRİ

Prof.Dr.. Serdar ÖZTÜRK

Doç.Dr. Aslihan NAKİBOĞLU

Dr.Öğr.Üyesi Ebru TOPCU

İMZA



ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 04 / 11 / 2019 tarih ve 2019.63.1074 sayılı kararı ile onaylanmıştır

  
  
Doç.Dr.Vedat AKTEPE  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Müdürü

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Musa Erdem Solak, 2019



## Teşekkür

Tüm eğitim hayatım boyunca her zaman desteklerini gördüğüm kıymetli ailem Türkiye Haber-İş Sendikası Genel Başkanı babam Veli SOLAK, tüm kararlarımın imzasını atan annem Güler SOLAK, hayat boyu benden daha iyilerini yapacağımı düşündüğüm kardeşim Yiğit ve bundan sonra ki zaman zarfında hayatımı paylaşacağım diğer yarım Gökçe başta olmak üzere,

Üniversite hayatım boyunca üzerimden ışığını hiç eksik etmeyen kıymetli hocam Emekli Ateşe Doğan KABAŞ'a,

Yüksek lisans eğitimim boyunca ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyerek çalışmamın katkı sağlayan danışmanım, değerli hocam, Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK'e,

Bu süreç boyunca şahsıma maddi, manevi destek olarak bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Haliçten gemileri yürütüp Konstantin'i İstanbul yapan Fatih Sultan Mehmet. Fatih'i Fatih yapan babası II. Murat, annesi Hüma hatun, hocası Akşemseddin'dir. Ona gemileri karadan yürütme kudretini veren ardında ki kişiler ve onlardan öğrendiği ilimin zaferidir. İlim olan yerde ise hiç bir başarı tesadüf değildir.



# **TÜRKİYE’DE ASKERİ MÜDAHALELERİN EKONOMİK YAPIYA ETKİLERİ;27 MAYIS 1960 – 27 NİSAN 2007 DÖNEMİ İNCELEMESİ**

**MUSA ERDEM SOLAK**

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Kasım 2019**

**Danışman: Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK**

## **ÖZET**

Tarih boyunca ülkeler zaman zaman siyasi ve askeri krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizlerin ekonomik ve sosyal etkileri olduğu aşikardır. Günümüzde de gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş tüm ülkeler farklı etki ve sonuçlar zaman zaman bu tür krizleri yaşamaktadır. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğundan, Türkiye Cumhuriyetine, Türk siyasi tarihi birçok kez bu krizlere tanıklık etmiştir.

Bizim bu çalışmada ki amacımız çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti iktidarına karşı yapılan ilk askeri darbe tecrübemiz 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden, 27 Nisan 2007 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına verilen emuhtıra bildirisine dek geçen tarihsel süreçte ülkemizde yaşanan siyasi-askeri krizler ve bu krizlerin ekonomik yapı üzerinde ki etkileri ve sonuçları hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktır.

Sonuç olarak askeri müdahalelerin ekonomik yapı üzerinde orta ve uzun vade de öngörülebilir, kesin ve somut etkilerinin varlığı analiz ve ispat yolu ile ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle sivil toplum ve demokrasi aygıtının güçlendirilmesi, askerin kışladan çıkmayarak, demokrasiyi enstrüman olarak kullanmaması ve sivil-asker ilişkilerinin sınırlarının kesin çizgilerle belirlenmesi Türkiye ekonomisinin yavaşta olsa sağlam adımlar atılarak büyümesinde etkin rol oynayacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Darbe, Ekonomi, Devalüasyon, Enflasyon, Kriz

**MILITARY INTERVENTION EFFECT TO ECONOMICS STRUCTURE IN  
TURKEY; THE REVIEW OF 27 May 1960 – 27 April 2007**

**MUSA ERDEM SOLAK**

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences  
Department of Economy**

**Master Brach of Science, November 2019**

**Supervisor: Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK**

**ABSTRACT**

Throughout history, countries have confronted political and military crises from time to time. It is obvious that these crises have economic and social effects. Today, all the undeveloped, developing and developed countries experience such crises from time to time. Similarly, from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, Turkish political history has born witness to these crises many times.

The goal in this paper is to give information about the political-military crises in our country and the effects and consequences of these crises on economic structure in the historical process from our first military coup on 27 May 1960 coup d'état against the Democratic Party ruling experienced with the transition to a multi-party system to the e-memorandum statement given to the Justice and Development Party ruling on 27 April 2007.

As a consequence, the existence of predictable, definite and concrete effects of military interventions on economic structure in medium and long term has been revealed by means of analysis and evidence. For this reason, strengthening the device of civil society and democracy, not using the democracy as an instrument of the military without leaving the quarters and determination of the boundaries of the civil-military relations will play an active role in the growth of Turkey's economy by taking firm steps, though slowly.

**Keywords:** Coup, Economy, Devaluation, Inflation, Crisis

## İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK .....	i
TEZ YAZIM KLAVUZUNA UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR .....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
TABLolar LİSTESİ.....	xvii

**GİRİŞ**  
**BİRİNCİ BÖLÜM**  
**ASKERİ MÜDEHALELERİN ARKA PLANI VE EKONOMİK**  
**YAPIYA ETKİLERİ**  
**(27 MAYIS 1960 – 27 NİSAN 2007)**

1.1. Demokrasi Kavramı.....	3
1.1.1. Doğrudan Demokrasi (Normatif Demokrasi).....	5
1.1.2. Yarı Doğrudan Demokrasi.....	5
1.1.3. Temsili Demokrasi.....	5
1.1.3.1. Çoğulcu Yaklaşım.....	6
1.1.3.2. Çoğunlukçu Yaklaşım.....	6
1.1.3.3. Müzakereci Yaklaşım.....	6
1.2. Ekonomik Kavramlar.....	7
1.2.1. Ekonomi ve Kriz kavramı.....	7
1.2.2. Enflasyon.....	8
1.2.2.1. Talep Enflasyonu.....	9
1.2.2.2. Maliyet Enflasyonu.....	9
1.2.2.3. Fiyat Enflasyonu.....	9
1.2.3. Stagflasyon.....	9
1.2.4. Deflasyon.....	10
1.2.5. Devalüasyon-Revalüasyon.....	10
1.2.6. Resesyon-Depresyon.....	10
1.2.7. Spekülasyon.....	11

1.3.Ordu Kavramı.....	11
1.4.Darbe Kavramı.....	12
1.5.Devrim - İhtilal.....	13
1.6.Muhtıra.....	14

## İKİNCİ BÖLÜM

### ORDU KURUMUNA VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1.Orduların Yaklaşımları.....	16
2.1.1. Baskı Grubu Olarak Ordu.....	16
2.1.2. Gelişmiş Demokrasilerde Ordu.....	17
2.1.3. Gelişmekte Olan Demokrasilerde Ordu.....	17
2.1.4. Gelişmemiş Demokrasilerde Ordu.....	18
2.2.Ordunun İşlevsel Görevleri.....	19
2.2.1. Hakemlik İşlevi.....	19
2.2.2. Bekçilik İşlevi.....	20
2.2.3. Yöneticilik İşlevi.....	20
2.3.Darbe Türleri.....	20
2.3.1. Sivil Darbe (Siyasi Darbe).....	21
2.3.2. Askeri Darbe.....	22
2.3.2.1. Hiyerarşik Darbe.....	26
2.3.2.2. Entropik Darbe.....	27
2.3.3. Post Modern Darbe.....	27

2.4. Türk Ordusunun Kurum ve Örgüt Yapısı.....	28
2.4.1. Milli Savunma Bakanlığı.....	29
2.4.2. Genelkurmay Başkanlığı.....	29
2.4.3. Milli Güvenlik Kurulu (MGK).....	30
2.4.4. Yüksek Askeri Şura (YAŞ).....	32
2.4.5. Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK).....	33

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE’DE Kİ ASKERİ MÜDAHALELERİN ARKA PLANI VE EKONOMİK ETKİLERİ

3.1.27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreç.....	34
3.1.1. Darbenin Arka Planı.....	34
3.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş.....	35
3.1.3. Truman Doktrini & Marshall Planı.....	36
3.1.4. 1946 Seçimleri.....	36
3.1.5. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti İktidarı.....	38
3.1.6. Kore Savaşı & NATO’ya Üyelik.....	39
3.2. Demokrat Partinin Ekonomi Politikaları.....	40
3.2.1. Sanayi ve Ticaret Politikaları.....	40
3.2.2. Tarım Politikaları.....	42
3.2.3. 1954-1958 Enflasyonu & 1958 Devalüasyonu.....	44
3.3.27 Mayıs 1960 Darbesi.....	45
3.3.1. Milli Birlik Komitesi.....	48

3.3.2. 1961 Anayasası.....	52
3.3.3. Darbe Sonrası Siyasal Durum.....	53
3.3.4. Darbe Sonrası Ekonomik Durum.....	55
3.4. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreç.....	57
3.4.1. Muhtıranın Arka Planı.....	57
3.4.2. 1965 Seçimleri.....	59
3.4.3. 1968 Yılı ve Toplumsal Hareketler.....	60
3.4.4. 1969 Seçimleri.....	62
3.4.5. 15 – 16 Haziran Olayları.....	64
3.4.6. 1965-1970 Dönemi Ekonomik Durum.....	65
3.4.7. Haşhaş Olayı.....	67
3.4.8. 1970 Devalüasyonu.....	68
3.5.12 Mart 1971 Muhtırası.....	69
3.5.1. Muhtıra Sonrası Siyasal Durum.....	72
3.6.12 Eylül 1980 Darbesine Giden Süreç.....	74
3.6.1. Darbenin Arka Planı.....	75
3.6.2. 1973 Seçimleri.....	75
3.6.3. 1973-1974 I. Petrol Krizi & Stagflasyon.....	76
3.6.4. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı.....	78
3.6.5. 1 Mayıs 1977 Olayı.....	79
3.6.6. 1977 Seçimleri.....	80
3.6.7. 1979 II. Petrol Krizi.....	81
3.6.8. 1971-1980 Ekonomik Durum.....	81

3.6.9. 24 Ocak Kararları.....	83
3.7.12 Eylül 1980 Darbesi.....	86
3.7.1. 1982 Bankerler Krizi.....	91
3.7.2. 1982 Anayasası.....	92
3.7.3. 1983 Demokrasiye Geçiş.....	92
3.7.4. 1983-1993 Liberal-Muhafazakarlık dönemi.....	94
3.8.28 Şubat 1997 Post Modern Darbesine Giden Süreç.....	98
3.8.1. Darbenin Arka Planı.....	98
3.8.2. 1989-1991 Seçimleri.....	99
3.8.3. Doksanlı Yıllar.....	100
3.8.4. 1994 Ekonomik Krizi & 5 Nisan Kararları.....	102
3.8.5. 1994-1995 Seçimleri.....	105
3.8.6. 28 Şubat Sürecinde Medyanın Rolü .....	107
3.9.28 Şubat Post Modern Darbesi.....	110
3.9.1. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı.....	110
3.9.2. Toplantı sonrası süreç.....	114
3.9.3. Post Modern Darbenin Siyasi Sonuçları.....	115
3.9.4. Post Modern Darbenin Ekonomik Sonuçları.....	119
3.9.4.1. 2000 Krizi.....	120
3.9.4.2. 2001 Krizi.....	121
3.9.4.3. Finans Piyasasının Kayıpları.....	125
3.10. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasına Giden Süreç.....	126
3.10.1. Muhtıranın Arka Planı.....	126



3.10.2.	2002 Seçimleri.....	127
3.10.3.	367 Krizi.....	128
3.10.4.	E-Muhtıra.....	128
3.10.5.	2007 Erken Seçimleri.....	129
3.11.	Muhtıranın Ekonomik Sonuçları.....	131
3.11.1.	2008 Ekonomik Krizi.....	131
3.12.	Muhtıranın Siyasi Sonuçları.....	135
	Değerlendirme ve Sonuç.....	136
	Kaynakça.....	141
	Özgeçmiş.....	157

## KISALTMALAR

**A.G.E:** Adı Geçen Eser

**AB:** Avrupa Birliği

**ABD:** Amerika Birleşik Devletleri

**AİHM:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

**AKP:** Adalet ve Kalkınma Partisi

**ANAP:** Anavatan Partisi

**AP:** Adalet Partisi

**BBP:** Büyük Birlik Partisi

**BÇG:** Batı Çalışma Grubu

**BDDK:** Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

**BKNZ:** Bakanız

**BM:** Birleşmiş Milletler

**BYKP:** Beş Yıllık Kalkınma Planı

**CGP:** Cumhuriyetçi Güven Partisi

**CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi

**CKMP:** Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

**CMP:** Cumhuriyetçi Millet Partisi

**D-8:** Gelişen Sekiz Ülke Topluluğu

**DİSK:** Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

**DÖB:** Devrimci Öğrenci Birliği

**DP:** Demokrat Parti

**DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı

**DSP:** Demokratik Sol Parti

**DTP:** Demokratik Toplum Partisi

**DYP:** Doğru Yol Partisi

**EMASYA:** Emniyet Asayiş Yardımlaşma Protokolü

**FED:** ABD Merkez Bankası

**FKF:** Fikir Kulüpleri Federasyonu

**FP:** Fazilet Partisi

**G-8:** Gelişmiş Sekiz Ülke Topluluğu

**GATA:** Gülhane Askeri Tıp Akademisi

**GP:** Güven Partisi

**GSMH:** Gayrı Safi Milli Hasıla

**GSYH:** Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla

**HP:** Halkçı Parti

**ILO:** Dünya Çalışma Örgütü

**IMF:** Uluslararası Para Fonu

**İYAK:** İşçi Yardımlaşma Kurumu

**KİP:** Kıbrıs'ın İstirdadı Projesi

**KİT:** Kamu İktisadi Teşebbüsleri

**KMD:** Komünizmle Mücadele Derneği

**MBK:** Milli Birlik Komitesi

**MDP:** Milliyetçi Demokrasi Partisi

**MEYAK:** Memur Yardımlaşma Kurumu

**MGK:** Milli Güvenlik Kurulu

**MHP:** Milliyetçi Hareket Partisi

**MKE:** Makine Kimya Enstitüsü

**MKP:** Milli Kalkınma Partisi

**MNP:** Milli Nizam Partisi

**MP:** Millet Partisi

**MSP:** Milli Selamet Partisi

**MTTB:** Milli Türk Talebe Birliği

**NATO:** Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

**NGO:** Hükümet Dışı Kuruluşlar

**OAPEC:** Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri

**OECD:** Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü

**OYAK:** Ordu Yardımlaşma Kurumu

**RP:** Refah Parti

**SHP:** Sosyal Demokrat Halkçı Parti

**SP:** Saadet Partisi

**SPK:** Sermaye Piyasası Kurulu

**TDK:** Türk Dil Kurumu

**TEFE:** Toptan Eşya Fiyat Endeksi

**TİP:** Türkiye İşçi Partisi

**TMT:** Türk Mukavemet Teşkilatı

**TOBB:** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

**TOMTAŞ:** Tayyare Otomobil Motor Türk Anonim Şirketi

**TÖS:** Türkiye Öğretmen Sendikası

**TÜFE:** Tüketici Fiyat Endeksi

**TÜRK-İŞ:** Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

**TÜSİAD:** Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

**ÜFE:** Üretici Fiyat Endeksi

**V.B:** Ve Benzeri

**V.D:** Ve Diğerleri

**WB:** Dünya Bankası

**WTO:** Dünya Ticaret Örgütü

**YAŞ:** Yüksek Askeri Şura

## ŞEKİLLER

ŞEKİL 1: 1950'DEN BUGÜNE DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI.....	19
ŞEKİL 2: VENEZUELA 2012-2020 ENFLASYON ORANLARI.....	21
ŞEKİL 3: 2010 FİYATLARI İLE 1990-2017 YILLARI VENEZUELA GSYH REEL BÜYÜME ORANLARI.....	22
ŞEKİL 4: 1950'DEN BUGÜNE DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİ.....	24
ŞEKİL 5: TÜRKİYE GSYH BÜYÜMESİ VE DÜNYA GSYH'SI İÇERİSİNDEKİ PAYI.....	68
ŞEKİL 6: 1980-1990 YILLARI ARASINDA ENFLASYON ORANLARI.....	95
ŞEKİL 7: 1995 GENEL SEÇİMLERİ.....	106

## TABLolar

<b>TABLO 1:</b> MAKROEKONOMİK KRİZLERİN SINIFLANDIRMASI.....	8
<b>TABLO 2:</b> 1960'DAN GÜNÜMÜZE DEK GERÇEKLEŞEN ASKERİ DARBELER.....	25
<b>TABLO 3:</b> 1946-1950 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	38
<b>TABLO 4:</b> 1950-1960 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	39
<b>TABLO 5:</b> 1950-60 DÖNEMİNE AİT BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	40
<b>TABLO 6:</b> 1950-1960 YILLARI ARASI DOLAR KURU.....	42
<b>TABLO 7:</b> 1940-1962 YILLARI ARASINDA İTHAL EDİLEN TARIM ARAÇLARI.....	43
<b>TABLO 8:</b> 1950-1960 YILLARI ARASINDA GSMH ORANLARI.....	45
<b>TABLO 9:</b> MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ ÜYELERİ.....	49
<b>TABLO 10:</b> MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ 14'LER .....	51
<b>TABLO 11:</b> 1960-1965 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	54
<b>TABLO 12:</b> BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ GÖSTERGELER.....	55
<b>TABLO 13:</b> 1961-1965 YILLARI ARASINDA DOLAR KURU.....	56
<b>TABLO 14:</b> 1960-63 DÖNEMİNE AİT BÜYÜME VE ENFLASYON ORANLARI.....	56
<b>TABLO 15:</b> 1960-1970 DÖNEMİNE AİT BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	57
<b>TABLO 16:</b> 1965 SEÇİMLERİ.....	60
<b>TABLO 17:</b> 1969 SEÇİMLERİ .....	63
<b>TABLO 18:</b> 1965-1972 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	64

<b>TABLO 19:</b> 1965-1969 YILLARI ARASINDA BÜYÜME HIZI VE ENFLASYON ORANLARI.....	66
<b>TABLO 20:</b> 1971-1974 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	74
<b>TABLO 21:</b> 1973 SEÇİM SONUÇLARI.....	76
<b>TABLO 22:</b> 1970-1987 YILLARI ARASI PETROL FİYATLARI.....	78
<b>TABLO 23:</b> 1979 YILI İŞÇİ EYLEMLERİNİN KONFEDERASYONLARA GÖRE DAĞILIMI .....	80
<b>TABLO 24:</b> 1971 – 1980 YILLARI ARASINDA BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	82
<b>TABLO 25:</b> 1977 – 1983 YILLARI ARASINDA BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	85
<b>TABLO 26:</b> 1980 DARBESİNİN ADLİ VERİLERİ.....	90
<b>TABLO 27:</b> 1980 DARBESİNDE YAPILAN YARGILAMALAR.....	91
<b>TABLO 28:</b> 1980-1989 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	94
<b>TABLO 29:</b> 1981-1990 YILLARI ARASINDA BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	97
<b>TABLO 30:</b> 1981-1990 YILLARI ARASINDA DOLAR KURU.....	98
<b>TABLO 31:</b> 1991-1995 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	100
<b>TABLO 32:</b> 1991-1997 YILLARI ARASINDA BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	104
<b>TABLO 33:</b> 1990-2000 YILLARI ARASINDA ENFLASYON ORANI VE BÜYÜME HIZI.....	105
<b>TABLO 34:</b> 1994 YEREL SEÇİMLERİ.....	106
<b>TABLO 35:</b> 1996-1999 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	116

<b>TABLO 36:</b> 1999 SEÇİMLERİ.....	118
<b>TABLO 37:</b> 1998-1999 YILLARI ARASINDA BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	119
<b>TABLO 38:</b> 2000 YILI TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI HAFTALIK DÖVİZ REZERVLERİ.....	121
<b>TABLO 39:</b> 2001 KRİZİNİN ETKİLERİ.....	122
<b>TABLO 40:</b> 2001 YILI TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI HAFTALIK DÖVİZ REZERVİ.....	122
<b>TABLO 41:</b> 2001 YILI IMF TÜRKİYE RAPORU – MAKROEKONOMİK HEDEFLER.....	123
<b>TABLO 42:</b> İNTERBANK GECELİK FAİZ ORANLARI: EN YÜKSEK, EN DÜŞÜK, ORTALAMA VE STANDART SAPMA.....	125
<b>TABLO 43:</b> 2007 GENEL SEÇİMLERİ.....	130
<b>TABLO44:</b> 2002-2014 YILLARI ARASINDA KURULAN HÜKÜMETLER.....	130
<b>TABLO 45:</b> 2001-2009 YILLARI ARASINDA DÜNYA İŞGÜCÜ İÇERİSİNDE Kİ İŞSİZLİK ORANLARI.....	132
<b>TABLO 46:</b> 2002-2015 YILLARI ARASINDA BAZI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER.....	133
<b>TABLO 47:</b> 2005-2018 YILLARI ARASINDA İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ORANLARI.....	134



## GİRİŞ

Toplum sözleşmesi kuramcıları Hobbes, Locke ve Rousseau'ya göre doğa durumunda birey kendi özgürlüklerinden ve haklarından toplum için feragat etmiş ve yetkilerini sözleşme ile kendi oluşturduğu otoriteye, devlete devretmiştir. Hobbes, Leviathan'da 'insan insanın kurdu' anlayışı ile doğa durumunda insanlar arasında çatışmalar yaşanabileceği ve kişisel çıkarların diğerleri için tehlikeli olabileceği endişesi ile üst otoriteyi kabul etmiştir. J.J. Rousseau ise 'genel irade' kavramından söz ederek kişisel çıkarların değil, belli kurallar ve kanunlar çerçevesinde toplumun büyük kısmının çıkarlarının korunmasının gerektiğini savunmaktadır.

Devlet, bürokrasi, sivil toplum ve orduyu içerisinde barındıran organik bir sistemdir. Devlet organizasyonu ortaya çıktığından bu yana da sivil-asker arasında ki iktidar ve otorite savaşı sürmektedir. Demokrasiler, zaman zaman bu iki cephe arasında mücadele sahası olmuş ve zarar görmüştür.

Türkiye ilk olarak 1960 yılında askeri darbeyi tecrübe etmiştir. İlerleyen süreç içerisinde 1961,1962 yılında iki kez başarısız darbe girişimi, 1971 muhtırası, 1980 darbesi, 28 Şubat 1997 Post Modern darbesi, 27 Nisan 2007 E-muhtırası ve son olarak 15 Temmuz 2016 yılında başarısız bir darbe girişimi yaşamıştır. Kronolojik sıraya bakıldığında ortalama her on yıl da bir darbe yapıldığı ve demokrasinin yara aldığı görülmektedir. Darbe, muhtıra, cunta, anarşi, konsey, komite, sıkıyönetim gibi kavramlar dönemlere bağlı olarak birçok kez gazete manşetlerinde yer almıştır.

Darbeler genel olarak siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların olduğu dönemlerde yaşanmıştır. Ordu, sivil siyasetin çözüm üretmediği durumlarda Anayasa'da yer alan hükümleri ya da kurum içi mevzuatları kendisine dayanak göstererek yönetime el koymuş ya da baskı uygulayarak karar alma sürecine müdahale etmiştir.

Darbeler, ekonomik ve siyasal istikrarsızlığı kendisine neden olarak göstermiştir ancak hiçbir darbe hangi durum ve şart altında olursa olsun meşru değildir. En kötü demokrasi modelinin en iyi cunta yönetiminden daha iyi olduğu aşikârdır. Meşruiyet sorununun yanı sıra darbeler istisnai durumlar dışında, şartları iyileştirme ve daha iyi düzen oluşturma gibi vaatleri gerçekleştirilememiş ve yönetimi devraldığı dönemlere göre daha olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Bu bağlamda yapılan çalışmada darbelerin arka planı ve ekonomik etkileri konusunda daha önce uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan çalışmalardan, döneme ait gazeteler ve evrensel olarak kabul gören kurumların istatistik verilerinden yola çıkarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.



# BİRİNCİ BÖLÜM

## ASKERİ MÜDEHALELERİN ARKA PLANI VE EKONOMİK YAPIYA ETKİLERİ

### 1.1. Demokrasi

Siyaset bilimi, tarih, ekonomi, hukuk ve sosyoloji birbirinden beslenen ve birbirine ihtiyaç duyan sosyal bilim dallarıdır. Bu bilim dallarından birisini diğerinden bağımsız olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu nedenle çalışmamızın alt yapısını oluşturmak ve daha verimli olması açısından ilk olarak siyaset bilimi ve ekonomi literatürünün temellerini oluşturan kavramları ele almamızda yarar vardır.

Demokrasi, Latin kökenli bir kelime olmakla beraber, “bu kelime “demos” ve “kratos” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Demos, halk anlamına gelirken, kratos egemenlik anlamına gelmektedir”(Heywood, 2003: 35). Kratos aynı zamanda Yunan mitolojisinde gücün temsili olan yarı ölümlü tanrının adıdır. Demokrasi'nin tanımına buradan bakacak olursak aslında iç içe geçmiş somut-soyut birçok ögeyi içinde barındırdığını görebiliriz. Eski ABD Başkanlarından Abraham Lincoln demokrasiyi “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak açıklamıştır (İba, 2008: 81). Winston Churchill ise demokrasiyi: “en iyi idare şekli değil, ama kötü tarafları en az olan idare şekli” olarak ifade etmiştir (Işık, 2014: 330; Güçyetmez, 2017).

Demokrasi en kısa ve basit tanım ile “Halkın kendi kendini yönetmesi” sistemidir. Demokrasi denilince genel irade, milli irade, halk egemenliği, kuvvetler ayrılığı, kanun önünde eşitlik vb. kavramlar da beraberinde hayat bulur. Kışlalıya göre

Demokrasinin tüm dünya da kabul görmüş üç ana unsuru vardır. ‘‘Serbest seçimler, özgürlük ve eşit haklar, bağımsız yargı’’ (Kışlalı, 2000: 244).

Demokrasi kavramı üzerine siyaset kuramları oluşturan düşünürlerden: J.J Rousseau’nun ‘‘genel irade’’. Montesquieu’nun ‘‘kuvvetler ayrılığı’’, Alexis de Tocqueville’nin ‘‘demokratik devlet’’ vb. kavramları Fransız İhtilali, Amerikan Devrimi gibi önemli tarihsel demokratik kazanımlara zemin hazırlamıştır. Demokrasi, zaman zaman aynı anlamda kullanılsa da cumhuriyet kelimesi ile eş anlamlı değildir. Çünkü: ‘‘Cumhuriyet bir devlet şekli, demokrasi ise yönetim biçimidir.’’ (Gözler, 2014: 48-50) Cumhuriyet ve demokrasi iç içe geçmiştir lâkin her Cumhuriyet’in demokratik olduğu söylenemez nitekim ileri demokrasi örnekleri de her zaman cumhuriyetler de görülmez.

Örneğin: İran İslam Cumhuriyetinde demokratik aygıtların ne denli kullanılabilir olduğu tartışmaya açıktır. Buna karşın Birleşik Krallık, cumhuriyet yerine meşrutimonarşi ile yönetilmektedir. Genel kabul gördüğü üzere Birleşik Krallık ileri demokrasi örneklerinden biridir. Bu konuda esas olarak iki başlık üzerinde tartışma süregelmektedir; çoğulculuk ve çoğunluk. Çoğulculuk (çok seslilik) pozitif bir önermeyken çoğunluk ise anti-demokratik, oligarşi, negatif ve karşıt anlamlarda kullanılmaktadır.

Oscar Wilde’nin ‘‘Herkes benim düşünceme katılırsa yanılmış olmaktan korkarım.’’ sözü bu duruma karşı bir tespit niteliğindedir. Bir ülke de çoğunluğun yapılan uygulamaları desteklemesi, ya da çoğunluğun bu durumdan faydalanması, bir konuda ya da uygulama da çoğunluk tarafından konsensus sağlaması bu konu ya da uygulamayı kesin olarak doğru ve haklı yapmaz. Çünkü demokrasi iktidardakiler ile aynı fikirde olmayanların fikir ve düşüncelerinin açıklama ve yayma hakkının olduğu bir yönetim şeklidir (Kongar, 1993: 13). Çoğulculuk bu nedenle önemlidir, çünkü tek tip bir anlayış yerine çok sesliliği savunur. Farklılıklar, görüşler çeşitlenir ve demokratik bir anlayış toplumsal olarak kazanılabilir. Demokrasinin varlığını oluşturabilmesi ve beraberinde koruyabilmesi için bazı koşullar vardır. Bunlar; kuvvetler ayrılığı, şeffaf ve serbest seçimler, bağımsız yargı, adil yargılama, ifade özgürlüğü, hesap verilebilirlik, ekonomik özgürlük, toplumsal refah, ekonomik sınıflar arasında iletişim, özgür ve özerk medya araçları olarak sıralanabilir. Demokrasi kavramını düşünürler üç ana kategoriye ayırmaktadır. Bunlar:

### **1.1.1. Doğrudan Demokrasi (Normatif Demokrasi)**

Halkın egemenliğini aracı ve temsilci olmadan kullandığı demokrasi biçimidir. Demokrasinin en saf ve sade halidir (Gözler, 2015: 258). Doğrudan demokrasiler ilk olarak Eski Yunan şehir devletlerinde kullanılmış olan bir demokratik yöntem biçimidir(Dahl, 1998: 9).Günümüzde uygulanan ‘referandum’ oylamaları bu örneğe en yakın siyasal eylem türüdür. Nüfus yoğunluğunun artması, büyük ulus devletlerin ortaya çıkışı, sanayi devrimi, teknolojik gelişmeler doğrudan demokrasinin teorik olarak kalmasına ve pratikte çok örneğine rastlanmamasına neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte zaman-mekan olgularının yeniden tartışılmaya başlanması, ulaşım ve iletişimin kolaylaşması ile bu görüş kuramsal çerçeveden öteye gitmemiştir. Mevcut dünya düzeni içerisinde bu demokrasi türüne sadece İsviçre’nin Glaris, Appenzell gibi bazı kantonlarında rastlanmaktadır.

### **1.1.2. Yarı Doğrudan Demokrasi**

Bu model egemenliği halk ve temsilcileri arasında paylaşmaktadır (Lijphart, 1996: 11).Bu nedenle içinde gerek doğrudan demokrasinin gerek ise temsili demokrasinin unsurlarını barındırmaktadır. Referandum yolu ile yurttaşlar siyasal egemenlik haklarını kullanırken, seçilmiş temsilcilerin oluşturduğu yasama, yürütme ve yargı organları da aktif olarak rol üstlenmektedir. Bu benzerlik nedeni ile bu anlayış için zaman zaman Plebistçi demokrasi kavramı da kullanılır.

### **1.1.3. Temsili Demokrasi**

Temsili demokrasi, milli egemenlik anlayışı ile eklenmektedir. Tüm yurttaşlar siyasal görev ve haklarını seçtikleri temsilcilere devrederler. Milli egemenlik anlayışının burada ki temel uyumu temsilcilerin belirli bir bölge, grup ya da sınıfı değil milleti bütün olarak temsil etmesi anlayışının hakim olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra vatandaşların ‘dilekçe hakkı’ siyasal katılım aracı olarak kullanılabilir. ‘Temsili demokrasinin uygulandığı bazı ülkeler; Türkiye, Almanya, ABD, Japonya’dır’ (Derdiman, 2014).

### **1.1.3.1. Çoğulcu Demokrasi**

Batı tipi, liberal ya da ileri demokrasi şeklinde de adlandırılır. Tüm düşünce ve inanç mensubu yurttaşların açıkça temsil edildiği ve kısmen çoğunluk iktidarının varlığını kabul eden ancak çoğulcu katılımı savunan ve muhalefetin aktif olarak rol aldığı bir yönetim anlayışıdır. Çoğulcu demokrasilerde olmazsa olmaz iki unsur vardır. Bunlar: ‘‘insan hakları ve hukuk devleti ilkeleridir’’ (Atar, 2007).

### **1.1.3.2. Çoğunlukçu Demokrasi**

Devletin yönetim biçiminin genel irade ve çoğunluk üzerinden yapıldığı modeldir. Yetki ve uygulamalar çoğunluğun talep ve çıkarları üzerine inşa edilerek tüm topluma ve çıkar gruplarına uygulanır. Bazı kaynaklarda demokrasi modellerini, hükümet sistemleri ile birlikte değerlendiren isimler çoğunlukçu demokrasi anlayışı ve Westminster modelini ilişkili bulsa da, Westminster modelinin meşruti monarşi ve geleneksel anayasa ile hayat bulabileceğini savunanlar, bu gerekçe ile çoğunlukçu demokrasi ve Westminster modelini birbirinden ayırmaktadır. Westminster modeli esas olarak yürütme-yasama, çift meclis, Lordlar kamarası-Avam kamarası gibi birden çok unsuru içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle bu iki kavramın birbiri ile ilişkili olarak kullanılması doğru bir durum değildir. Çünkü: ‘‘Çoğunlukçu yaklaşım merkezî bir yönetim biçimini savunmaktadır’’ (Lijphart, 1986).

### **1.1.3.3. Müzakereci Demokrasi**

Küreselleşme ile birlikte liberal demokrasi eleştirisinin artması üzerine yeni bir yol arayışı başlamıştır. Müzakereci ya da mutabakat odaklı bu demokrasi anlayışı da bunun üzerine ileri sürülmüştür. Müzakereci demokrasi anlayışı, doğrudan demokrasi anlayışına teorik olarak yakındır, bu modele göre tüm yurttaşların, sınıfların ve çıkar gruplarının karar alma mekanizmasında rol üstlenmesi öngörülmektedir.

Lewis’in ‘‘Bir Ekonomik ve Siyasi Portre’’ isimli eserinde tüm yurttaşların kendilerini ilgilendiren konularda karar alma ve karar verme hakkına eşit ölçüde sahip olduğu ve bu hakkın doğuştan geldiği ileri sürülmüştür (Lewis, 1991: 51). Müzakereci demokrasi modeli de benzer şekilde bu ideal üzerine kurgulanmıştır. Habermas’a göre yurttaşlık siyaset öncesi bir kavram olmamakla beraber aksine toplum sözleşmesinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Bu nedenle, toplum sözleşmesi,

siyasal katılım başlı başına müzakereci demokrasi anlayışına zemin hazırlayan başat unsurdur (Göztepe, 2009).

## **1.2. Ekonomik Kavramlar**

Çalışmamızın konusu, giriş ve sonuç bölümleri açısından büyük önem arz eden ekonomi kavramı ve buna bağlı olarak ekonomi başlığı altında ki kriz, enflasyon, stagflasyon, deflasyon, devalüasyon, revalüasyon, resesyon, depresyon ve son olarak spekülasyon kavramlarına kısaca göz atmamız ilerleyen bölümlerde anlam karışıklığına engel olmak açısından önem arz etmektedir.

### **1.2.1. Ekonomi ve Kriz Kavramı**

Ekonomi kavramı Fransızca kökenli ‘economie’ kelimesinden dilimize geçmiştir. Ekonomi ile aynı anlamda kullanılan iktisat kelimesi ise Arapça kökenlidir. Ekonomi, TDK da ki anlamına göre “ *İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat*” (www.tdk.gov.tr, 2019)

Kriz kavramı ise Yunanca kökenli “krisis” kelimesinden gelmektedir. Ekonomik anlamda kriz kavramı: Ulusal ya da evrensel düzeyde bir ülkenin içerisinde ya da karşılıklı olarak ülkeler arasında dönemsel olarak yaşanabilen ekonomik bunalım ya da buhrandır. Bunun yanı sıra yerel düzeyde bir toplum ya da kuruluşta yaşanan ekonomik buhran da buna örnek oluşturabilir. Kriz kavramı esas olarak ekonomi, finans, siyaset, sosyoloji vb. birçok alanda karşımıza çıkabilmektedir (Kazgan, 2005).

Ekonomik anlamda kriz kavramı öngörülemez finansal çöküntü ve buhranların, ekonomik göstergelerde negatif yönlü, olumsuz sonuçlar doğurmasıdır. Makro düzeyde kriz ülke, bölge, şehir boyutunda olmasını ifade ederken mikro kriz ise sektör, firma vb. ile ilgilidir. Aşağıda ele aldığımız enflasyon ve alt başlıkları birçok ekonomiste göre kriz olarak görülmezken “hiperenflasyon” ekonomik kriz olarak görülmektedir (Brunner, 1981). Dünya da büyük ekonomik kriz örnekleri vardır 1929 Buhranı, (Kinleberger, 1973) 2007-2008 Mortgage krizi bunların en bilinenleridir. Burada ilk olarak Makroekonomik krizlerin sınıflandırmasına değinmekte yarar vardır.

**Tablo 1:** Makroekonomik krizlerin sınıflandırması

Ekonomik Krizler					
Reel Sektör Krizleri			Finansal Krizler		
Mal ve Hizmet Piyasalarında kriz		İş Gücü Piyasasında İşsizlik Krizi	Döviz Krizi	Borsa Krizi	Bankacılık Krizi
Enflasyon Krizi	Durgunluk Krizi		Ödemeler Dengesi Krizi	Döviz Kuru Krizi	

**Kaynak:** Kibritçioğlu, Aykut (2001) “Türkiyede Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”

Tablo-1’de görüldüğü üzere ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak sınıflandırılmıştır. Reel Sektör krizleri mal ve hizmet piyasalarında ki krizler ve iş gücü piyasasında ki işsizlik krizlerine ayrılmıştır. Finansal krizler ise döviz krizi, borsa krizi ve bankacılık krizi olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmiştir.

### 1.2.2. Enflasyon

Enflasyon, İngilizce kökenli bir kelime olup “şişmek, şişirmek” anlamına gelen “influte” kelimesinden türemiştir. TDK’ ya göre “gereğinden fazla artış” ya da “pahalılık” olarak açıklanmaktadır. Ekonomi literatüründe ise anlam olarak “fiyatlar genel düzeyinin hızlı ve sürekli bir şekilde yükselmesi” olarak açıklanmaktadır. Enflasyon bu nedenle bir olgu ya da durumdan çok o durumun devam ettiği süreci ifade etmektedir. Fiyatlar genel düzeyinde ki düzensiz ve büyük oranlı olan artışlar ekonomi de istikrarsızlık ve ekonomik küçülmeyi beraberinde getirir (Karaçor, 2007: 100; Cukrowski;Kavelashvili, 2002: 6; Tylecote, 1981: 1). Fiyatlar genel düzeyinde ki artış, büyük oranlarda olmadığı durumlar ise üretim ekonomileri açısından faydalıdır. Çünkü rekabeti ve üretimi destekler ancak fiyatlar genel düzeyinin büyük oranlarda artıyor olması alım gücünü düşürür, maliyetleri yükseltir.

Her fiyat artışını enflasyon olarak açıklamamakta yarar vardır çünkü enflasyon kavramı fiyatlar genel düzeyinde ki artış ile ilgilidir. Bir malın fiyatının bir kez ya da bir kaç kez artmış olması enflasyon ile açıklanamaz bu durumu enflasyon ile açıklayabilmek için genel düzeye bakmak gerekmektedir. Ekonomik süreci etkilemeyen küçük oranlarda ki fiyat oynamaları enflasyona örnek oluşturmaz (Frisch, 1989). Enflasyon oranı ve fiyatlar genel düzeyinde ki artış, fiyat endeksi ile



ölçülmektedir. Fiyat endeksi, cari yıl içerisinde ki fiyatlar genel düzeyinde oluşan değişiklikleri ve paranın alım gücünde ki düşüşü hesaplar. Fiyat endeksleri:

TÜFE: Tüketici fiyat endeksi, hane halkının baz alınan bir yıla göre yaptığı harcama sepetine göre ürün fiyatlarında ki değişimi gösteren ölçüttür. Dar bir ürün grubunu kapsar.

ÜFE: Üretici fiyat endeksi, ülke içinde ki satışa konu olan hammadde ya da yarı mamul malın incelendiği ölçüttür.

TEFE: Toptan eşya fiyat endeksi.

#### **1.2.2.1. Talep Enflasyonu**

Toplam talebin, toplam arzdan fazla olduğu durumlar da ortaya çıkan bir enflasyon türüdür. Bir mala talebin artması ve arzın yetmemesi o malın fiyatını artırır. Bu enflasyon türünün ortaya çıkışında Keynesyen modelin maliye ve para politikaları etkili görülmektedir (www.tcmb.gov.tr, 2019) (Frish, 1989).

#### **1.2.2.2. Maliyet Enflasyonu**

Ülkemizde ki enflasyonu açıklarken kullandığımız bir enflasyon türüdür. Ürünün üretim maliyetlerinin ve üretim girdi maliyetlerinin satış fiyatına yansıtılması ile ortaya çıkmaktadır. Samuelson ve Nordhaus, maliyet enflasyonunu işsizlik seviyelerinin yüksek, arzın yetersiz olduğu dönemlerde ortaya çıkan enflasyon türü olarak açıklamıştır (Samuelson, Nordhaus, 1992).

#### **1.2.2.3. Fiyat Enflasyonu**

Her zaman piyasada aktif olarak talebi olan mal ve ürünlerin fiyatının; üretici veya satıcı kişiler tarafından piyasa da ki benzer ya da farklı diğer ürünler de ki fiyat artışına göre belirlenmesidir (www.tcmb.gov.tr, 2019) (Frish, 1989).

#### **1.2.3. Stagflasyon**

Stagflasyon kavramı diğer kavramlara kıyasla literatürde daha yeni bir kavramdır. Enflasyon dönemlerinde ekonomi de durgunluk görülmesi olarak açıklanmaktadır. Fiyatlar genel düzeyi yükselirken işsizlik artar ve ekonomik büyüme hızı düşer, bu durum stagflasyon ya da ekonomik durağanlık, durgunluk olarak adlandırılır (www.tr.euronews.com, 2018).

#### **1.2.4. Deflasyon**

Enflasyonun tam tersinin yaşandığı durumdur. Belirli bir süre içerisinde fiyatlar genel düzeyinin azalma eğilimi göstermesi olarak açıklanabilir. Piyasada para arzının azalması, tüketim talebinde ki düşüş, kamu harcamalarının azalmasına bağlı olarak üretim ve yatırım harcamalarında belirgin olarak düşüşe neden olur bu da fiyatlara yansır. Deflasyon dönemleri ekonomik büyüme ile ters orantılıdır (www.tcmb.gov.tr, 2019).

#### **1.2.5. Devalüasyon-Revalüasyon**

Devletlerin ekonomi politika araçlarından birisidir. Sabit döviz kur fiyatlarını yükseltmek için piyasaya para arzı yapılarak milli paranın değeri düşürülür. Değişken kur sistemi kullanan ülkelerde ise kur fiyatları arz-talep dengesine göre belirlenmektedir. Devalüasyon yapan ülkelerin ilk politikaları dışardan yatırımcı çekerek ülkeye döviz girdisi sağlamayı amaçlamaktır. İthal ürünlerin fiyatları artarken ihrac edilen ürünlerin fiyatları düşer. Bu durumda rakamsal verilere bakıldığı zaman ithalat hacminin küçüldüğü, ihracat hacminin ise büyüdüğü gözlenebilir (www.tcmb.gov.tr, 2019).

Revalüasyon ise devalüasyon kavramının tam tersinin yaşandığı durumdur. Ödemeler bilançosunda fazla veren ülke ekonomisini dengelemek için hükümetler tarafından yapılır. Bu yöntem uygulandığında ihracat hacmi daralır, ithalat hacmi artar. İthal ürünlerin fiyatları düşerken, ihrac edilen ürünlerin fiyatları artar.

#### **1.2.6. Resesyon-Depresyon**

Resesyon, en az altı aylık bir süreç içerisinde ekonominin küçülmesi ve ekonomik faaliyetler de daralma yaşanması ve ekonomik büyüme hızının nüfus artış hızının altında kalması olarak ifade edilir (www.tcmb.gov.tr, 2019).

Eğer bu daralma yavaş ve stabilize bir şekilde gerçekleşirse resesyon, ani ve beklenmedik şekilde oluyor ise depresyon olarak adlandırılır. Bu iki durumda da enflasyon ve stagflasyon da görüldüğü gibi işsizlik oranları artar, satın alma gücü düşer, GSYH yavaşlar sürecin devamında ise gerilemeye başlar. Finans sektörü etkilenir, piyasalarda belirgin kayıplar yaşanır.

### 1.2.7. Spekülasyon

Bu kavram, Türkçe de genel olarak negatif çağrışımlar yapsa da aksine para ve varlık arasında pozitif işlemler yapmaya verilen isimdir. Spekülasyon; olası fiyat artışı beklentisi ile paranın ya da varlığın bir yatırım aracına kısa ya da uzun vadeli olarak yatırılması. Fiyat artışı olmaz ve varlığın fiyatının düşeceği beklentisi olduğu durumda ise yatırım aracı olan varlık satılarak, fiyatı düştüğünde alınarak fiyat farkı gelir olarak elde edilecektir (www.tcmb.gov.tr, 2019).

### 1.3. Ordu Kavramı

Ordu kelimesi TDK'ya göre "Bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümü" olarak açıklanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2019). Kelimenin kökeni Türkçe olmakla beraber, ilk olarak Orhun Yazıtlarında rastlanmaktadır. Orhun yazıtlarında ordugâh, hakanın sarayı anlamında kullanılmıştır. Silahlı kuvvetler ise anayasayı, toprak bütünlüğü ve devletin bağımsızlığını ilelebet korumakla görevli olan devletin asli gücüdür. Ordunun tarihsel sahnede yer almasında etkili olan başlıca etmenler doğal kaynaklara erişim ve bu kaynakların korunmasını sağlamak için ortaya çıkan güvenlik ihtiyacı olmuştur.

Thomas Malthus'un azalan verim kanundan temel dayanak oluşturarak geliştirdiği nüfus teorisine göre doğal kaynaklarımız sınırlı, nüfus artış hızımız ise sınırsızdır. Ona göre nüfus; geometrik, doğal kaynaklarımız ise aritmetik olarak artmaktadır. Dünya da savaşların altında yatan gerçek nedenlerin bu nüfus ve doğal kaynak paylaşımı arasında yaşanan çatışmadan kaynaklandığını öne sürmektedir (Malthus, 2017).

Tarihsel sürece baktığımız zaman insanlar ilk olarak Mezopotamya, Dicle-Fırat havzası başta olmak üzere deniz ya da akarsu kenarları gibi suya yakın yerleşim alanlarını tercih etmişlerdir. Bu durum doğal kaynaklara kolay erişim sağlanması ve yaşamsal faaliyetlerin devam etmesi için bu bölgelerin ne denli önem arz ettiğinin açık bir göstergesidir. Bu toprakların eko-politik konumu da bu alanların sahiplenerek korunmasına, düşman kuvvetlerce ele geçirilmesine ve istila edilmesine, büyük savaşlar yaşanmasına neden olmuştur. Tarih öncesi savaşlar verimli topraklar yani su odaklı toprak savaşları iken tarihsel süreçte su yerini elmas, kömür, petrol vb. gibi o günün şartlarında önem arz eden doğal kaynaklara bırakmıştır.

Tarih öncesinde bilinen ilk Askeri yapının ortaya çıkışı da doğal kaynak – nüfus ikilemi arasında buna paralel olarak ‘‘Mezopotamya’da ortaya çıkmıştır’’ (Sander, 1994: 23). Sümerlere ait tarihsel olarak bilinen ilk önemli kaynaklardan olan Gılgamış Destanının asker ve savaş konulu olmasından atıfla ilk düzenli ordunun onlara ait olduğu yanlışlığı yaşanmaktadır. Ancak sınıfsal hiçbir ayırım göz etmeksizin mecburi ve zorunlu askerlik görevi ilk olarak Asur medeniyetinde görülmüştür (Belibtreu, 1991). Tarihte, ilk düzenli ordu yapısı ise M.Ö 209 da Büyük Hun Devletinin topraklarının genişlemeye başlamasının ardından Metehan tarafından oluşturulmuştur. Onluk sistem olarak bilinen düzen ve hiyerarşi odaklı günümüz ordu sistemlerinin temelini oluşturan askeri yapı kurulmuştur( Türk Ansiklopedisi, Metehan, 1968).

Askerlik görevinin bir meslek haline gelmesi ise Roma İmparatorluğu ile başlamıştır. Romalılar askerliği ayrıcalık, toplumsal bir statü olarak görmüşlerdir, bunun ana nedeni bürokrasi ve siyasal yapıda görev almak ya da yükselmek isteyen Roma vatandaşlarında aranan ilk ve en önemli şartın askerlik olmasından kaynaklanmaktadır. Roma Ordusunun en önemli unsurları olan Lejyonlar; kanuni olarak sınırları belirlenen ilk mesleki, profesyonel ordu üyeleridir (Keegan, 1995).

#### **1.4. Darbe Kavramı**

Darbe kelimesi köken olarak Arapça ‘‘darba’’ kelimesinden dilimize geçmiştir. Darba kelimesi de ‘‘vuruş, vurgu’’ anlamlarına gelmektedir. ‘‘Darbe’’ kelimesine Türkçe yazılı kaynaklarda ilk olarak Aşık Paşanın 1330 yılında yazmış olduğu Garib-name eserinde rastlanmaktadır (www.etimolojiturkce.com, 2019). ‘‘Darbe: Bir devlet içerisinde ki seçilmiş sivil iktidarı, meşru yönetimi ya da rejimi baskı ve zorlayıcı aygıtları kullanarak demokratik ya da anti demokratik bir şekilde devirme, değiştirme eylemidir.

Darbeler esas olarak ülke sınırlarını korumak ve huzuru sağlamakla görevli silahlı kolluk kuvvetlerinin zor kullanarak ya da dikta ederek kanlı veya kansız şekilde yönetimi ele geçirme metodudur. Burada şunu da belirtmekte yarar vardır tüm darbeler ordu tarafından gerçekleştirilmediği gibi ordu ya da kolluk kuvvetlerince yapılmak zorunda da değildir. Tarihsel süreçte sivil darbeler, farklı sınıf ve gruplar tarafından organize edilen darbe ve darbe girişimi örnekleri de vardır. Özdemir’e göre Osmanlı döneminde yeniçeriler, ulema sınıfı, lonca sınıfı, bir bölgenin ileri

gelenlerini oluşturan eşraf sınıfı da darbeler ve darbe girişimlerine iştirak etmişlerdir. Cumhuriyet döneminde ise bu gruplar yerini ordu, akademisyenler ve medya gruplarına devretmişlerdir(Özdemir, 2011: 3).

Darbeler hiçbir şekilde hukuki olmamasına karşın, genel de ülkenin silahlı kuvvetleri o gün ki konjonktür de ekonomik yapı, toplumsal hareketler, siyasi istikrarsızlık gibi mevcut yönetim ve iktidarı sarsacak durum ve şartlar oluştuğunda ortaya çıkarak demokrasiye müdahale eder. Meşruiyet kazanmak için kendisine kanuni dayanaklar bulur ya da oluşturur, bu dayanakları öne sürerek kendi siyasi propagandalarını, demokrasi anlayışlarını ya da ekonomik program ve planlarını ileri sürerler. Tüm plan ve programların işleyişi için muhalefeti azaltmak ve uygun zemin oluşturmak için geleneksel kurumlar lav edilerek bunların yerine yeni kurumlar oluştururlar.

### **1.5. Devrim – İhtilâl**

TDK' ya göre Devrim; *“Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik, ihtilal, inkılap.”* anlamlarına gelmektedir. 12 Eylül darbesi ile birlikte siyasi yasakların başlamasının ardından bu kelime sakıncalı görülmüş yerine ‘ihtilal’ kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 2019).

TDK' ya göre İhtilâl; *‘Bir ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim’* (www.tdk.gov.tr, 2019).

Literatürde devrim ve ihtilal kelimeleri bazen birbiri yerine ve eş anlamı gibi kullanılmaktadır. Aslında bu iki kavram birbirinin yerine geçmemekte, birbirini tamamlamaktadır. İhtilâl esas olarak toplumsal eylemi, devrim ise bu eylemin ardından yapılan icra faaliyetini ifade etmektedir. Bu iki kavram dünya da ayaklanmalar, isyanlar, protesto gösterileri gibi birçok toplumsal olay için kullanılmaktadır.

Bir toplumsal hareket eğer başarıya ulaşırsa ‘ihtilal ya da devrim’ başarısız olur ise ‘ayaklanma, isyan ya da protesto’ olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bknz: *“1999: İran öğrenci protestoları, 2006: Nepal demokrasi hareketi, 2011 Bahreyn ayaklanması, 2014 Ukrayna Devrimi ”* dünya basınına yansıyan bu başlıklar bu kelime üzerinde ki göreceli anlamların ispatı niteliğindedir.

'Devrim' kelimesine siyasi dil açısından bakacak olursak bu kelime gerek sosyalist gerek nasyonalist gerek ise militarist birçok söylemde kendine yer bulabilmektedir. İhtilal ya da devrim girişimleri aynı zamanda farklı taraflar için "isyan ya da bağımsızlık hareketi" olarak isimlendirilebilir. Örneğin, İspanya'da son zamanlarda yaşanan toplumsal hareketlerin medyaya yansımalarına baktığımız zaman dünya basınında farklı medya yayınları tarafından "...social movement, ...revolution, ...rebellion, ...freedom, ...independence" (toplumsal hareket, devrim, ayaklanma, özgürlük, bağımsızlık) başlıklı haberler görmekteyiz. Bu başlıklar da açıkça gösteriyor ki bu konu üzerinde siyaset literatüründe tek doğru yoktur.

Anlamları aynı olsa da kavramların kullanılma biçimleri aldığımız taraf ve kanaate göre değişmektedir. Barselonanın İspanya'dan ayrılmak istemesi Katalanlar ve destekçileri için "devrim, bağımsızlık hareketi" olarak isimlendirilirken, İspanya ve taraftarları açısından "ayaklanma, ayrılıkçı hareket" olarak isimlendirilmektedir.

Devrim, ihtilal, darbe kavramlarında ki karışıklığı, daha anlaşılır hale gelmesi açısından birkaç örnek inceleyecek olursak; 27 Mayıs 1960 darbesini yaptıktan sonra yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi (MBK) üyeleri, gerçekleştirilen darbe için birbirlerinden farklı kelimeler kullanmıştır. Örneğin; MBK üyesi Sami Küçük'e göre 27 Mayıs ilk aşamada askeri müdahale sonrasında ise ihtilaldir (Baykam, 1994). MBK üyesi Suphi Gürsoytrak'a göre ise 27 Mayıs "halk hareketidir" (Gürsoytrak, 1994). son olarak MBK üyesi Kamil Karavelioğlu'na göre ise 27 Mayıs, "devrim, karşı darbedir".(Karavelioğlu, 2007)

## **1.6. Muhtıra**

Muhtıra kelimesi Arapça kökenli olmakla beraber, TDK' ya göre " Herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı" ve " Bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, memorandum, nota" anlamlarına gelmektedir. Muhtıra; ordunun iktidarı doğrudan ele almak yerine, mevcut siyasi iktidara dolaylı olarak müdahale etme biçimidir (www.tdk.gov.tr, 2019).

"Baskı grubu olarak Ordu" başlığında uzunca söz edileceği üzere ordu asli görevi olan savunma ve asayiş görevinin yanı sıra bir siyasal aktör ya da baskı grubu gibi davranarak siyasal karar alma sürecine dahil olur. 12 Mart 1971 tarihinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve Adalet Partisi hükümetine ordu tarafından verilen

muhtıra ve 27 Nisan 2007 tarihinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetine verilen e-muhtıra bu kategoriye örnek oluşturmaktadır.



## İKİNCİ BÖLÜM

### ORDU KURUMUNA VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

#### 2.1. Orduların Yaklaşımları

Sivil- Asker arasında süregelen çatışmalar, orduların anayasa da belirtilen yetki ve görev tanımından uzaklaşması ya da yoruma açık hükümlere bağlı kanunlara dayanarak demokrasiye müdahale etme hakkını kendinde göyerek bunu icra etmesinden kaynaklanır. Bu gerekçeler ile ordular baskı grubu olarak hareket eder ve sivil demokrasiye yön verir. Ancak orduların yaklaşımları ülkelerin ekonomik ve demokratik gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar göstermektedir.

##### 2.1.1. Baskı Grubu Olarak Ordu

Baskı grupları esas olarak, karar alma sürecini belirleyen karar alıcılar; siyasal iktidar, siyasal muhalefet, sivil toplum gibi kurumların dışında kalan ancak karar alma sürecini etkilemek ya da bu süreçte belirleyici olabilmek için belirli hedefler ve çıkarlar doğrultusunda birleşerek ortak düşünce ve eylem zemininde bir araya gelmiş kalabalık kitle gruplarıdır. ‘‘ Baskı grupları siyasal iktidarı elde etmek yerine iktidarın alacağı kararları dolaylı ya da direkt olarak belirlemek için bir araya gelmiş meşruiyeti olan ya da meşruiyeti olmayan kitlelerdir’’ (Akçalı: 1991).

Bilindiği üzere, dünya da ve ülkemizde bazı dönemler ordu, siyasal bir aktör olmamasına rağmen adeta baskı grubu görevi üstlenerek siyasal karar alma sürecine doğrudan ya da dolaylı müdahaleler de bulunmuştur. Örneğin, 28 Şubat 1997 tarihinde alınan MGK kararları ordunun iktidarı ele geçirmek yerine dolaylı olarak iktidarı ya da kararları belirlemek, halk arasında ifade edildiği üzere ‘‘ayar çekmek’’ maksadı ile baskı grubu rolü üstlenerek yaptığı bir hamledir.



Huntington, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile orduların siyasi eğilimleri arasında bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Ona göre ordu kendisini askeri olmaktan çok siyasi unsur olarak görmektedir. Ordunun iç veya dış tehdit ile mücadele etmesine gerek olmayan durumlarda ve gelişmemiş ülkelerde ordu kendisini siyasi bir araç olarak görür (Huntington, 1969).

### **2.1.2. Gelişmiş Demokrasilerde Ordu**

Günümüz dünyasının demokratik ülkelerine baktığımızda ordu ve bürokrasi arasında belirgin ve kesin sınırlar olduğunu görebiliriz. Gelişmiş demokratik ülkeler de ordu siyasal karar alma süreçlerine dahil olmazlar. Siyasal yönetim tamamen sivil bir yapıdadır, ordunun başı olan Genel Kurmay Başkanı, bürokratik ve sivil bir kurum olan Savunma Bakanlığı'na bağlıdır. Akın'a göre; "Özgür, demokratik ülkelerde savunma ve sınırların korunması için ordu bir ihtiyaçtır ancak her durum ve koşulda ordunun sivil yönetime bağlı ve hiyerarşik olarak altında yer alması gerekmektedir" (Akın, 1974: 210).

Gelişmiş demokrasi gelenekleri olan ülkelere Fransa, İtalya, Almanya gibi ülkeler ordunun sivil yönetim içerisinde ki yeri ve görevlerini açık bir şekilde anayasalarında ifade etmiştir. Ordunun siyaset dışı kaldığı ülkelerde, toplumsal sınıflar ekonomik ve sosyo-kültürel olarak gelişim gösterir. Temel sınıfların geliştiği toplumlarda, çoğulcu anlayış içinde ordunun (Silahlı Kuvvetlerin) siyasal alan ve bürokrasi içerisinde ki alanı daralmıştır (Kışlalı, 2000: 314).

Duverger "Diktatörlük Üzerine" isimli kitabında bahsettiği üzere gelişmiş demokrasilerde, ordunun müdahale etme oranlarının azlığını vurgulamıştır. Ona göre demokrasi ve modernizasyon arttıkça ordunun siyasete karışma düzeyi aynı oranda azalır. Gelişmemiş demokrasilerde ise ordu modernizasyonu sağlamak üzere müdahale edebilir, siyasal olarak ilerici rol üstlenebilir (Duverger, 1965).

### **2.1.3. Gelişmekte Olan Demokrasilerde Ordu**

Gelişmekte olan demokrasiler genel olarak tarihsel süreç içerisinde askeri müdahalelere sıkça maruz kalmış ve her zaman risk grubunda olan rejimler kategorisindedir. Bu ülkelerde demokrasi kültürü henüz oturmadığı gibi asker ve orduya milli-manevi birçok misyon ve vizyon yüklenmiştir.

Perlmutter'e göre modernleşmeyi tam olarak başaramamış bu tip gelişmekte olan toplumlarda siyasi yapının kurumsallaşmaması ve ekonominin istikrarsız oluşu vb. nedenler ile sivil iktidarların yetersiz olması, ordun yetki alanını genişletmektedir. Sivil iktidarlar bu gibi durumlarda orduyu enstrüman olarak kullanmak ister ancak yetki alanı genişlemiş ordu ise bunu iktidarı ele geçirmek için bir araç olarak görür ve müdahale eder (Perlmutter, 1969).

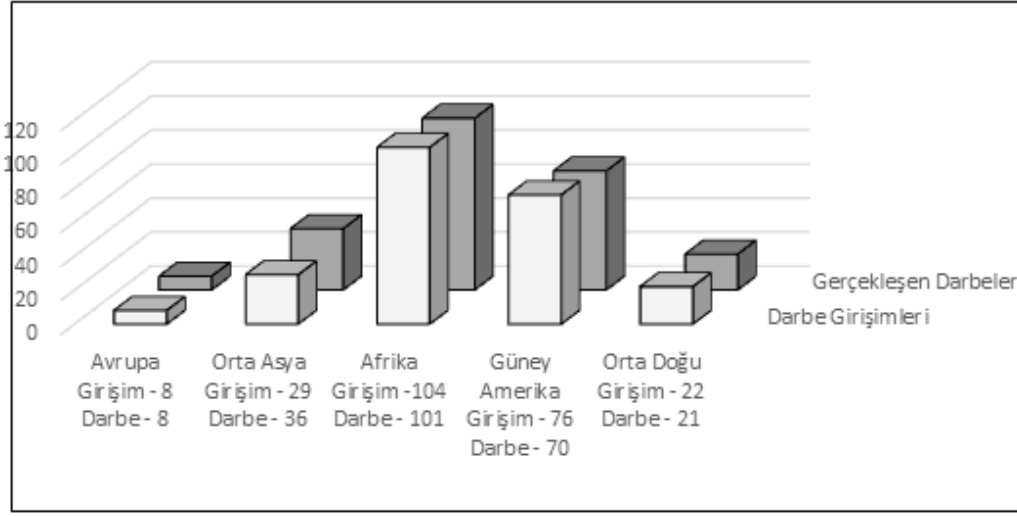
Ordunun yetki ve görevlerinin anayasada muğlak bir biçimde belirtilmiş olması ya da kesin sınırlarla çizilmiş olması bu tip demokrasilerde çok önem arz etmemektedir çünkü ordu ya anayasa da belirlenen yetki ve görevlerini gerekçe göstererek ya da anayasa ihlali olduğunu ve anayasal düzenin gerekliliğini sağlamak için müdahalelerde bulunur. Bu ülkeler kimyası gereği geleneksel ve modern kültürü homojen bir biçimde içerisinde barındırdığı için burada ki askeri müdahaleler gelenekselliğe dönüş ya da modernliğe geçiş amacı taşıyabilmektedir. Arjantin, Brezilya, Türkiye, Yunanistan bu kategoriye örnek gösterilebilir.

#### **2.1.4. Gelişmemiş Demokrasilerde Ordu**

Demokrasi geleneği yerleşmemiş olan ve bu nedenle demokrasinin olmazsa olmazı konumunda ki anayasal düzen, kuvvetler ayrılığı, hukuk önünde eşitlik, fikir özgürlüğü kavramları teoride var olan bu tip ülkelerde ordu zaman zaman siyasi bir aygıt ve baskı grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi geleneği oturmamış ülkelerde ordu savunma ve sınırları koruma görevinin yanı sıra politika uygulayıcı olabilir. Çünkü bu kategoriye giren ülkelerde toplumsal yapı politize olmuştur. Ordunun yanı sıra halkı oluşturan akademisyen sınıfı, ruhban sınıfı, işçi sınıfı ve medya ögeleri siyasallaşmıştır (Huntington, 1969: 194).

Bu nedenle gelişmemiş demokratik ülkeler' de ordu iktidara doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale edebildiği gibi iktidarı direkt olarak ele alabilir. Çünkü hakim olan anlayış "güvenlik ve halk için ordu" yerine "modernleşme, reform ve düzen için ordu" anlayışıdır. Bir ülke de ekonomik refah, toplumsal kültür düzeyi arttıkça ülke gelişir, ülkenin gelişmesi de orada ki demokrasi anlayışının güçlenmesinin ve modernleşmenin hızlanmasını sağlar. Bu durumda sivil yönetimlere askeri erklerin müdahalesini büyük oranda azaltacaktır. Mısır, Sudan, Zimbabve, Burkina Faso gibi ülkeler bu kategoriye girmektedir. Darbe ve girişimlerin dünya genelinde ki dağılımı ve ne sıklıkta olduğuna dair verileri Şekil 1'de görebiliriz.

**Şekil 1:** 1950- 2016 Yılları Arasında Dünyada Darbe Ve Darbe Girişimlerinin Bölgesel Dağılımı



**Kaynak:** Powell, Jonathan M.; Thyne, Clayton L. (2011-03-01) , Washingtonpost (22.07.2016)

\*2010 sonrası The Washington Post gazetesinden alınmıştır.

Şekil-1 de görüleceği üzere Dünya üzerinde darbe ve darbe girişimlerinin oranları açısından gerçekleştirilen 101 darbe ile ilk sırayı Afrika kıtası almaktadır. Afrika kıtasını ise 70 darbe ile Güney Amerika izlemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken diğer husus ise Avrupa kıtasında gerçekleşen 8 darbe ile en az darbe ve darbe girişiminin yaşanmış olmasıdır. Bu verilere göre ekonomik, kültürel ve sosyolojik gelişmişlik düzeyi ile siyasi istikrar ve istikrarsızlık arasında bir ilişki olduğu öne sürülebilir.

## 2.2. Ordunun İşlevsel Görevleri

Ordunun politikada ki yeri, askeri darbeler ve iktidarlar üzerine çalışmalar yapan Eric Nordlinger, ordunun siyasal alanda ki faaliyetlerini kategorize etmiştir. Nordlinger'e göre ordunun üç ana işlevi vardır. Bunlar: Hakemlik İşlevi, Bekçilik İşlevi ve Yöneticilik İşlevidir (Nordlinger, 1977).

### 2.2.1. Hakemlik İşlevi

Ordunun aktif ve fiili bir rol almadan karar alıcı mekanizma da örtülü olarak görev üstlenmesidir. Hakemlik işlevi çerçevesinde ordu Anayasadan aldığı yetkilere dayanarak farklı siyasi çıkar grupları arasında çatışmayı önlemek ve bu bağlamda çatışmayı en aza indirmek için ordu, baskı grubu olarak birtakım öneri ve uyarılar vererek iktidara yön verir ya da direktiflerine göre sivil iktidarı belirler. (Nordlinger,

1977).Ülkemizde yaşanan 28 Şubat Post Modern darbesi ordunun bu işlevinin en belirgin örneklerinden birisidir. Muhalefet, medya, iş dünyası, sivil toplum örgütleri dönemin iktidarının politikalarını eleştirmiş, ordu göreve çağrılmıştır. Ordu'da bunun üzerine bir takım muhtıra ve brifingler vererek iktidarı yönlendirmek istemiş ve hatta değiştirmiştir.

### **2.2.2. Bekçilik İşlevi**

Siyasi istikrarsızlığın arttığı durumlarda ordu, Anayasa ve kanunları öne sürerek siyasete kısa bir süreliğine doğrudan müdahale eder. Meşruiyetini sağlamak için tekrar Anayasa yaparak kurucu iktidar olabilir ya da yasama ve yürütmenin yetkilerini üstlenerek kanunlar, kararnameler yayımlayabilir(Nordlinger, 1977).

Siyasi partiler ve yöneticiler toplumsal düzen açısından zararlı görülebilir ve engellenebilir. Siyasi, hukuki ve toplumsal düzen sağlanana kadar ordu yönetime el koyar ve hukuki içtihatlar bir süreliğine askıya alınabilir. Toplumsal tansiyon düşürülür ve halk apolitik bir hale getirildikten sonra meşruiyeti ve kalıcılığını garanti altına alan ordu yönetimi sivil bürokrasiye devreder. 12 Eylül askeri darbesi bu modele örnek gösterilebilir.

### **2.2.3. Yöneticilik İşlevi**

Ordunun bu işlevi üstlendiği diğer işlevlerden farklı olarak kalıcı ve uzun süre uygulanabilir bir işlevdir. Ordu yönetime el koyarak uluslararası normları, evrensel insan haklarını ve Anayasayı tamamen askıya alabilir (Nordlinger, 1977).

Ordu yasama-yürütme ve yargı görevlerinin tümünü üstlenebilir. Siyasi partiler, sendikalar, bürokratik kurumlar tamamen veto edilir. Polis devleti oluşturulur. Ordu kalıcı olarak ya da karşı darbe yapılanaya dek iktidarı elinde bulundurur. Emir komuta zincirinin en üst kademesinde bulunan General ya da Cunta heyeti tüm yetkileri kendisinde toplayabilir. Şili'de General Augusto Pinochet, Irak'ta Saddam Hüseyin, Libya'da Muammer Kaddafi buna örnek verilebilir.

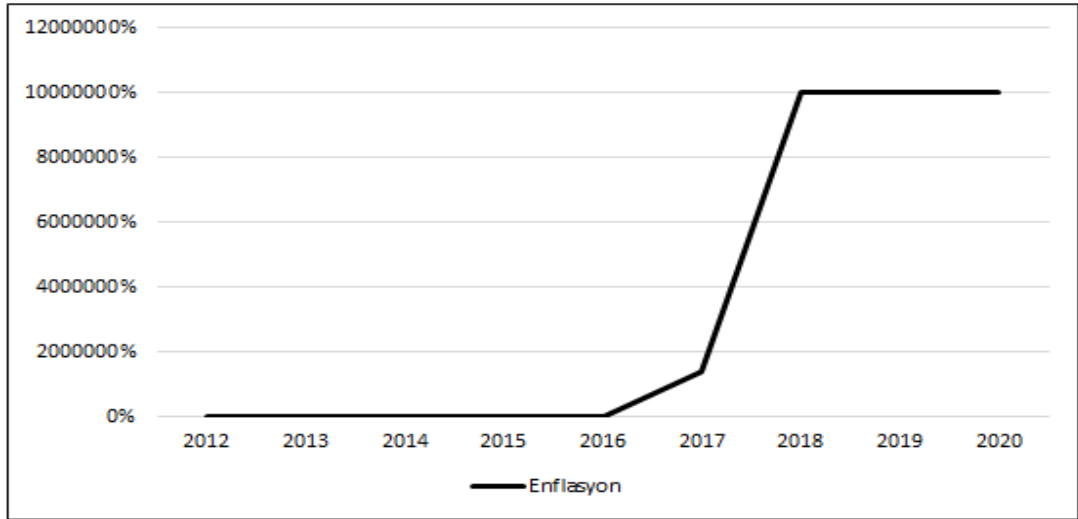
## **2.3. Darbe Türleri**

Demokrasiye müdahale biçimleri ve sivil yönetime karşı izledikleri yol açısından bakıldığında darbe türlerini beş ana kategori altında ele alabiliriz. Bunlar: Sivil Darbe, Askeri Darbe, Hiyerarşik Darbe, Entropik Darbe ve son olarak Post Modern Darbe olarak isimlendirilmiş darbe biçimleridir (Güler, 2006).

### 2.3.1. Sivil Darbe (Siyasi Darbe)

Sivil ya da Siyasi darbe ordu odaklı olmayan ancak kısmen ya da dolaylı olarak ordunun tamamının ya da bir kısmının desteğini alarak silahlı bir kanadı da mevcudiyeti içerisinde barındırabilen bir müdahale biçimidir. Sivil darbe, siyasal amaçlar taşıyor olabilir. Devletin ideolojisini değiştirmek ya da yıkmak, seçim ya da reform gibi uygulamaların şeffaflığına, sonuçlarına olan güvenin toplum nezdinde kaybolması, iktidarın hukuki olmayan uygulamaları, ekonomik refahın kaybedilmiş olması, toplumsal sınıflar arasında ki ekonomik farklılıkların artması bu tür darbe girişimlerinde önemli dinamikleri oluştururlar. Sivil darbenin en iyi şekilde anlaşılması için spesifik bir örnek olan Latin Amerika ülkesi Venezuela'ya göz atmakta fayda vardır.

Şekil 2: Venezuela 2012-2020 Enflasyon Oranları



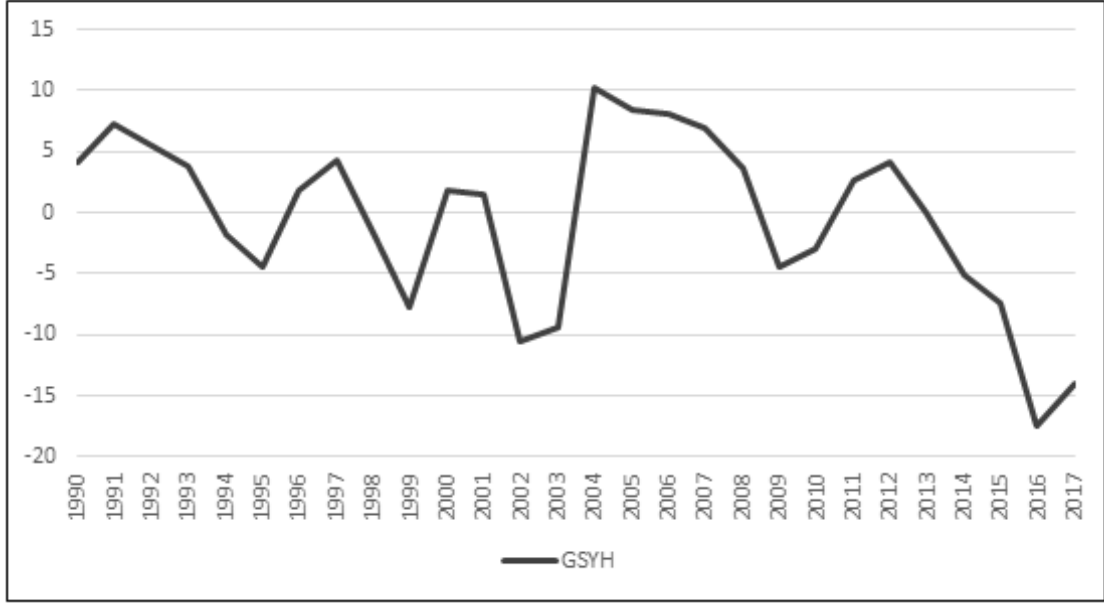
Kaynak: IMF(2019) www.imf.org 05.15.19

Venezuela ekonomisi birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi kırılgan bir ekonomiye sahiptir. 2013 yılında Cumhurbaşkanı Hugo Chavez'in hayatını kaybetmesinin ardından Cumhurbaşkanlığın görevine Nicolas Maduro'nun gelmesi siyasal kutuplaşmalar artmış, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar başlamıştır (www.cbc.ca, 2013). 2015 yılında yapılan genel seçimler de muhalefet çoğunluğu kazanmıştır (www.bbc.com, 2015).

Şekil 2'de görüleceği üzere 2016 yılı itibari ile Maduro hükümeti tarafından yapılan devalüasyon operasyonları sonucu piyasaya sürekli olarak para arzı yapılmıştır. Ancak aynı oranda ücret artışlarının gerçekleştirilmesi alım gücünü düşürmüştür ve

enflasyon tırmanmıştır. 2018 yılında yapılan seçimlerde Maduro'nun tekrar seçilmesi ile süreç yüksek seviyelerde durağanlaşmıştır (www.efectococuyo.com, 2018).

**Şekil 3:** 2010 Fiyatları ile 1990-2017 Yılları Venezuela GSYH Reel Büyüme Oranları



**Kaynak:** CEPAL, (2019), “Venezuela National Economic Profile” www.estadisticas.cepal.org (07.02.2019) \*Veriler 2017 yılı sonrası için açıklanmamıştır.

Bir önce ki analize ek olarak Şekil-3’de görüldüğü üzere Chavez yönetiminde 2013 yılına dek sürekli olarak düzensiz dalgalanmaların seyrettiği Venezuela reel büyüme oranları Maduro iktidarı ile birlikte hızla düşme eğilimi göstermektedir (www.tr.tradingeconomics.com, 2019).

Ekonomik istikrarsızlık ve buna bağlı olarak gelişen siyasal kutuplaşma üzerine 2019 yılı Ocak ayında Ulusal Meclis Başkanı olan muhalefet liderlerinden Juan Guaido kendisini geçici Devlet Başkanı ilan etmiş (www.bbc.com, 2019) ilk olarak orduya çağrı yapmış sonrasında ise ABD’den destek alarak sivil darbe girişimine kalkışmıştır (www.bbc.com, 2019).

### 2.3.2. Askeri Darbe

Siyaset bilimi literatüründe ordunun baskı ve zor kullanarak dolaylı ya da direkt olarak iktidarı ele geçirmesine ya da karar alma sürecinde iktidarın belirlemesine etki etmesine askeri darbe denmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında; 20. Yüzyılın ikinci yarısına gelene dek sivil iktidarların siyasal karar alma süreçlerine askeri otoritelerinde katıldığını, katkı sağladığını görebiliriz. Hatta çok daha geçmişe gitmeden Orta Çağ’dan II. Dünya savaşına uzanan dönem incelediğinde

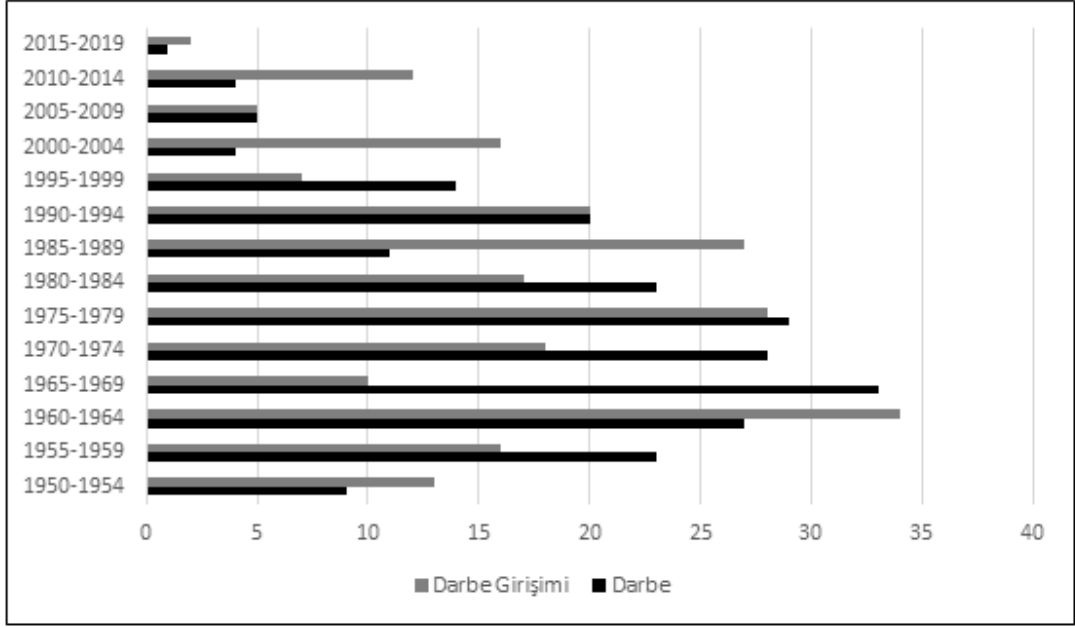
görülmektedir ki eski dünya düzeninde birçok kez iktidar olmak, savaşmaktan yahut asker olmaktan geçmiştir. 1789 Fransız ihtilali ile kuvvetlenen bu süreç imparatorlukların yıkılmasına, I. Ve II. Dünya savaşlarının yaşanmasına ve beraberinde Ulus Devletlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

II. Dünya savaşının oluşturduğu sosyolojik ve politik yıkımın ardından gerek savaşın galibi olan gerek ise mağlup olan ülkeler, devlet mekanizmalarını yeniden şekillendirilmiş, yeni anayasalar oluşturarak yasama-yürütme-yargı ekseninde hukuki, siyasi, askeri kurumları yeniden konumlandırmıştır. Demokrasi kültürünü yerleştirmiş Batı ülkeleri ve demokrasiye geçiş çabası veren ülkeler siyaset ve ordu kurumlarını birbirinden ayırarak sivil siyaset ve sivil toplum anlayışını geliştirmeye çalışmıştır.

II. Dünya savaşı açıkça göstermiştir ki devlet yöneticilerinin, askerler arasından çıkması ya da sivil siyasi iktidarların ordu ile yakın ilişki kurması yayılcı-militarist politikaların doğmasına, otoriter ve totaliter rejimlerin oluşmasına ve beraberinde en önemli hukuki normlar olan insan hakları, yaşama hakkı, özel mülkiyet, basın özgürlüğü, kanun önünde eşitlik vb. temel hak ve hürriyetlerin rafa kaldırılmasına neden olmuştur.

1945 sonrası dönemde cephe savaşları terk edilmiş ve soğuk savaş dönemi başlamıştır. Uluslararası ilişkiler önem kazanmış, ordu ve cephe savaşları yerini ekonomi ve diplomasiye bırakmıştır. Soğuk savaşın en yoğun hissedildiği 1960-1980 aralığı ise darbeler tarihi açısından önemlidir. Çünkü bu dönem içerisinde demokrasiye olan müdahalelerin sayısı artmıştır ve ülkeler onlarca darbe ve darbe girişimine sahne olmuştur. Bknz: Şekil 4

Şekil 4: 1950'den bugüne darbe ve darbe girişimleri



**Kaynak:** Powell, Jonathan M.; Thyne, Clayton L. (2011-03-01) , Washingtonpost (22.07.2016)

\*2010 sonrası The Washington Post gazetesinden alınmıştır.

Soğuk savaşın başladığı ve iki kutuplu dünya düzenin oluşmaya başladığı 1960 yılından itibaren yapılan darbelerin kim tarafından yapıldığına, ülke ve tarih detaylarına Tablo 2'den ulaşabilirsiniz.

Modern dünya da ise ordunun esas görevi sivil iktidarın hegemonyası altında ki silahlı kolluk kuvveti olarak; anayasal düzeni sağlamak, ülke sınırlarını korumak, sosyal refahı gözetmektir. Buna karşın ordu kimi zaman yetki ve görevlerini aşarak hukuki olmayan yöntem ve eylemler ile siyasal iktidarlara baskı uygulayarak, hükümetleri lav etmiş, demokrasiyi askıya almış ve siyasal iktidarı gasp etmiştir. Örs'e göre bu gibi askeri darbe ve müdahalelerin arka planında siyasal kültür, sosyo-ekonomik yapı, modernleşme önemli rol üstlenmektedir (Örs, 1996). Askeri darbeler yapan kadro ve yapılış biçimine göre türlere ayrılmaktadır. Bunlar Hiyerarşik darbe, Entropik darbe ve Post Modern darbedir.



**Tablo 2:** 1960'dan Günümüze Dek Gerçekleşen Askeri Darbeler

	ÜLKE	TARİH
Cemal Gürsel	Türkiye	1960
Yorgo Papadopoulos	Yunanistan	1967
Saddam Hüseyin	Irak	1968
Muammer Kaddafi	Libya	1969
Kabus bin El Seyd	Umman	1970
Augusto Pinochet	Şili	1973
Ziya ül Hak	Pakistan	1978
Teodoro Obiang Mbasogo	Ekvator Ginesi	1979
Kenan Evren	Türkiye	1980
Lansana Conte	Gine	1984
Blaise Compaore	Burkina Faso	1987
Zeynel Abidin	Tunus	1987
Than Shwe	Myanmar	1988
Ömer el-Beşir	Sudan	1989
Yahya Jammeh	Gambiya	1994
Hammad bin Halife es-Sani	Katar	1995
Pervez Müşerref	Pakistan	1999
François Bozize	Orta Afrika Cumhuriyeti	2003
Frank Bainimarama	Fiji	2006
Muhammed Veled Abdül Aziz	Moritanya	2008
Andry Rajoelina	Madagaskar	2009
Roberto Micheletti	Honduras	2009
Abdulfettah El Sisi	Mısır	2013
Prayuth Chan - Ocha	Tayland	2014
Gilbert Diendere	Burkina Faso	2015
Constantino Chiwenga	Zimbabve	2017

**Kaynak:** Washingtonpost (22.07.2016) , Wikipedia (15.05.2019)

### 2.3.2.1. Hiyerarşik Darbe

Tarihte ilk olarak Büyük Hun Devleti hükümdarlarından Metehan tarafından savaş sırasında emir-komuta yönetimini en iyi şekilde yapabilmek için Türk tarihinde ki bilinen ilk düzenli ordu teşkilatı kurulmuş, onluk sistem uygulanmıştır (Ögel, 1981). ‘Onbaşı, yüzbaşı, binbaşı ve tümen başından oluşan bu komuta zinciri Türk ordu teşkilat yapısı içerisinde halen devam etmektedir (Atalay, 2014: 109).

Ordu teşkilatı, bir piramit şeklinde ast-üst ilişkisi gözetilerek oluşmuştur. Ast-üst ilişkisi yetki ve görevler ekseninde belirlenir. Bu yetki ve görevler, kişisel yetenek ve becerilere göre değil sorumluluklara göre verilir. Sorumlulukları belirleyen ise rütbelerdir. Bu kurumsallık, kademeli teşkilat yapısı hiyerarşiyi oluşturur. TSK’de ‘silsile’ adı verilen bu kademeler arası fark ve kıdem beraberinde itaat ve saygıyı getirir, her kıdem üstüne karşı itaat etmek zorundadır ve ona karşı yalnızca altında ki kademededen sorumludur.

Askeri darbeler, istisnai durumlar olmakla beraber büyük oranda ordu hiyerarşisine uygun bir şekilde olmuştur. Kıdemli ordu mensupları, ordu komutanları ya da genel olarak Genelkurmay başkanı emri altındaki astları ile darbe yapmıştır. Çalışmanın içerisinde yer alan 12 Eylül 1980 darbesi tüm emir komuta kademesinin hiyerarşik olarak katılması sebebiyle bu kategoriye örnek olarak gösterilebilir.

### 2.3.2.2. Entropik Darbe\*\*\*

Entropik darbe kavramı esas olarak terminoloji ve literatürde bulunmamakla beraber bu çalışma da Hiyerarşik darbe kavramının karşıt anlamlısı olarak kullanılmıştır. Entropi kavramı, Fizik kanunlarından en önemlisi olan Termodinamik yasalarından ikincisidir. Entropi bir sistemde yeniden oluşturulamayacak bir düzeyde enerji kaybı yaşanması olarak ifade edilir. Fizik, Kimya ve Felsefede kendine yer bulan entropi kavramı esas olarak uzayın ya da bir sistemin düzenli bir halden ‘düzensiz’ bir hal’e geçişini ifade etmektedir.

Düzensizlik arttıkça entropi’de aynı oranda artar (Sarıkaya, 1993). Bu çalışmada ise entropi kavramı bunlara dayanarak ordu ve darbe içerisinde oluşan düzensizlik durumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Entropik darbe üst-ast, emir-komuta zincirine uygun olmayan askeri darbe türüdür. Düşük rütbeli ordu mensuplarının üstlerine emir vererek, üstlerinin emrini dinlemeyerek ya da emir-komuta zincirini

bozarak üstlerini ve kanuni emirleri yok sayarak gayri hukuki ve içtihatlarla aykırı bir şekilde siyasal iktidarı-hükümeti devirme girişimidir. Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinin ilk başarısız darbe girişimleri olan Talat Aydemir vakaları ve 27 Mayıs 1960 darbesi ve son olarak 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişimi bu kategoriye örnek teşkil etmektedir.

### **2.3.2.3. Post-Modern Darbe**

Post-Modern Darbe tanımına gelmeden önce bu kelimelerin anlam ve kökenleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Modern kelimesi köken olarak dilimize Fransızcadan geçen TDK'ya göre "çağdaş, çağcıl" anlamına gelen ve genel olarak "geleneksel" kelimesinin karşıt anlamında kullanılmaktadır. Post kelimesi ise "sonra" anlamına gelmektedir. Post-Modern kelimesine bu bağlamda bakıldığında "çağ sonrası, modernite sonrası" anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

Post-Modern kelimesi ilk olarak 28 Şubat 1997'de MGK'nın aldığı kararlar neticesinde o süreçte gelişen hukuksuz uygulamalar için kullanılmaya başlamıştır. O tarihler de bir ordu mensubunun hukuksuz uygulamalar için "bin yıl sürecek" temennisi literatüre post-modern kelimesinin girmesine zemin hazırlamıştır. (www.setav.org, 2018).

Bu kavram, Türkiye'de 28 Şubat sürecinde ordunun direkt olarak iktidar aygıtını ele almak yerine dolaylı olarak siyasal süreci etkilemesi ile gündeme gelmiştir. Türker Alkan'ın, 13 Haziran 1997 tarihinde Radikal gazetesinde "*Post modern bir askeri müdahale*" başlıklı yazısı bu kelimenin literatüre kazandırılmasında etkin rol oynamıştır(Demir, www.arsiv.sabah.com.tr, 2007).

Dünya'da ise Post-Modern kavramı ülkemizde ki anlamından farklı olarak ABD'nin ya da hükümetler dışı (NGO) örgütlerin, bir ülkenin siyasal katılım sürecine ya da toplumsal hareketlerine dolaylı olarak müdahale etmesi anlamında kullanılmaktadır. (Mowat, 2005) (Steele, 2004) (Levich, 2003).

## 2.4. Türk Ordusunun Kurum ve Örgüt Yapısı

Türk Silahlı Kuvvetlerinin asli görevi anayasal düzeni korumak, ulusal sınırların güvenliğini sağlamak ve iç ve dış tehditlere karşı ülke bütünlüğü ve rejimi korumak ve devamlılığını sağlamaktır. Türk Silahlı kuvvetlerinin görev, yetki ve vazifeleri ‘‘ Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu’’ kapsamında belirlenmiştir.

4.1.1961 tarih ve 211 sayılı ‘İç Hizmet Kanunu’nun 1. maddesine göre; ‘‘*Türk Silahlı Kuvvetleri; Kara (Jandarma dahil), Deniz ve Hava Kuvvetleri subay, askerî memur, astsubay, erbaş ve erleri ile askerî öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen, kadro ve kuruluşlarla teşkilâtı gösterilen silahlı Devlet kuvvetidir.*’’ Kanununun 2. maddesi, askerliği düzenlemektedir. Buna göre; ‘‘*Askerlik; Türk vatanını, istiklâl ve Cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyetidir. Asker ise; askerlik mükellefiyeti altına giren, erden mareşale kadar resmi kıyafet taşıyan kişidir.*’’

Anayasanın 5’nci maddesinde, ‘‘*Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak*’’ olarak ifade edilmiştir.

Anayasanın 117’nci maddesinde Milli Güvenliğin sağlanması düzenlenmiştir. Bu düzenlemede, ‘*Başkomutanlığın, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamayacağı ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunacağı, Millî Güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Cumhurbaşkanının sorumlu olduğu, Cumhurbaşkanınca atanan Genelkurmay Başkanının Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getireceği*’ ifade edilmiştir.

İç Hizmet Kanunu’nun Umumî Vazifeler başlığı altındaki 35. maddesine göre; ‘‘*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilen Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır.*’’

İç Hizmet Kanununun 35. Maddesi sembolik açıdan önem arz etmektedir, bunun nedeni askeri müdahale, darbe ve muhtıraların hukuki dayanak unsuru olarak gösterilmesidir. Çünkü TSK, müdahale dönemlerinde İHK ile tayin edilen Türkiye

Cumhuriyet'ini koruma vazifesini öne sürerek Anayasa'da yetki, sorumluluk ve görevleri açıkça ifade edilen yasama ve yürütme organlarına baskı kurmuş, yetkilerini devir almış ya da yok saymıştır. Gerek Anayasa ile ilgili düzenlenen sınırlar gerek ise İHK 35. Maddesi açısından bakıldığında görülmektedir ki gerçekleştirilen hiçbir askeri müdahale dayanağı ne olursa olsun hukuki ve yasal değildir.

#### **2.4.1. Milli Savunma Bakanlığı**

Milli Savunma Bakanlığı, asker-sivil ilişkileri açısından bakıldığında tarih boyunca en çok tartışılan kurum olmuştur. Çünkü Türkiye'de zaman zaman Genelkurmay Başkanlığı bu bakanlığa bağlanarak sivil idareye bırakılmıştır. Sivil idare istemeyen ordu birçok kez Milli Savunma Bakanının asker kökenli olması için talep ve önerilerde bulunmuştur. 30.5.1949 tarih ve 5398 sayılı 'Milli Savunma Bakanlığının Kuruluşu ve Görevlerine Dair Kanun'a göre *'Milli Savunma Bakanlığı; Cumhuriyet ordusunun personel, haber alma, harekât, eğitim, seferberlik ve ikmal işlerini Genelkurmay Başkanlığı vasıtasıyla, bunların dışındaki hizmetleri de bakanlık müsteşarlığı vasıtasıyla yürütür. Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı'nın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu kararıyla atanır ve değiştirilir. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile ordu müfettişleri ve diğer orgeneral ve oramiraller, Genelkurmay Başkanı'nın görüşü alınarak, Milli Savunma Bakanı'nın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu kararıyla atanır veya görevden alınır.'* İfadesi ile açıklanmıştır. 9 Temmuz 2018 tarihinde çıkartılan 703 numaralı KHK ile yürütme ve yürütme organlarının teşkilat yapılarında değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda Milli Savunma Bakanlığı teşkilat yapısı ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir. 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinin ardından çıkartılan 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve 15 Temmuz 2018 tarihinde çıkartılan 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile teşkilat yapısı ve sorumluluklar yeniden düzenlemiştir.

#### **2.4.2. Genelkurmay Başkanlığı**

Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin ilk teşkilatı 1920 yılında "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti" adıyla kurulan ve İcra Vekilleri Heyetine (Bakanlar Kurulu) bağlı olan teşkilat, 03 Mart 1924 tarihli kanunla "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti" adını almış ve bakanlık statüsü kaldırılarak ayrı ve bağımsız bir

yapıya kavuşturulmuştur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 29 Ekim 1931 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kurulmuştur. 1935 yılında Türk ordusundaki rütbe isimlerinin yeni Türkçe karşılıklarının kullanılmasına başlanmasıyla “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin adı “Genelkurmay Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 23 Ocak 1944 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanlığının kurulmasıyla hava birlikleri tek komuta altında toplanmıştır. Kara Müsteşarlığı 01 Temmuz 1949'da Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Deniz Müsteşarlığı ise 15 Ağustos 1949'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığına dönüştürülmüştür. Genelkurmay Başkanlığı darbe sonrası dönemlerde yapılan değişiklikler ile Başbakanlığa bağlanmış, sivil hükümetler tarafından ise düzenlemelere gidilerek Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. 10 Temmuz 2018'de çıkartılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Genelkurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları ve onlara bağlı olan birimler Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır.

29 Nisan 2017'de çıkan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı TSK'dan ayrılarak, genel kolluk vazifesi üstlenmiş ve İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin ardından 15 Temmuz 2018 tarihinde çıkartılan 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genelkurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları ve Harp Okulları'nın teşkilat yapısı ve sorumlulukları yeniden düzenlemiştir.

#### **2.4.3. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)**

1960 darbesinden sonra hayatımıza giren önemli kurumlardan birisi Milli Güvenlik Kuruludur. Darbe sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası ile resmen kurulmuştur. 1961 Anayasası 111. maddesi; “*Milli Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. Milli Güvenlik Kurulu'na Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve*

*koordinasyonu sağlanmasında yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirir.” şeklinde ifade edilmiştir.*

*1971 muhtırasının ardından yasada yapılan düzenleme ile “Milli Güvenlik Kurulu; Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği Bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından oluşur. Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri, Bakanlar Kurulu'na tavsiye eder.”*

*12 Eylül darbesinin ardından 1982 Anayasası kabul edilmiştir. MGK tekrar anayasa girmiştir. 1982 Anayasasının 118. maddesine göre; “Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan kurulur. Gündemin özelliğine göre, kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir.*

*Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir. Kurulun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar, Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.*

*Milli Güvenlik Kurulu'nun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanı'nın önerileri dikkate alınarak, Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanın katılmadığı zamanlar; Milli Güvenlik Kurulu, Başbakan'ın başkanlığında toplanır. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilâtı ve görevleri kanunla düzenlenir” şeklinde ifade edilmiştir.*

Burada dikkat edilmesi gereken birkaç önemli husus vardır. 1961 Anayasasında MGK görüşlerini Bakanlar Kuruluna ‘bildirir’ ifadesi kullanılmışken 1971 yılında yapılan düzenleme ile Bakanlar kuruluna ‘tavsiye eder’ ifadesi kullanılmış, 1982 Anayasasının ardından yapılan düzenleme ile Bakanlar Kurulunca ‘dikkate alınır’ ifadesi kullanılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu öncelikle Bakanlar kurulunun idaresi altında konumlandırırken sonrasında tavsiye, danışma kurulu görevi üstlenmiş ilerleyen süreçte ise daha da katılarak aldığı kararların Bakanlar kurulu tarafından uygulanması istenmiştir. Diğer önemli husus ise 1961 Anayasasında MGK üye sayısı

8 sivil ve 4 asker üyeden oluşan 12 kişilik bir kurul olarak kurulmuş, 1982 Anayasasında ise 5 sivil 5 askerden oluşan 10 kişilik bir kurul olarak düzenlenmiştir.

2001 yılında Anayasasının 118. Maddesi yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre *“Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri ve Adalet Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı’ndan kurulur. Kurulun (...) kararları, Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.”*( www.mevzuat.gov.tr, 2001) Şeklinde olmuştur.

24 Haziran 2018 tarihinden itibaren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi dolayısı ile MGK’nın teşkilat yapısı, yetki ve görevleri yeniden düzenlenmiştir. 15 Temmuz 2018 tarihinde çıkarılan 703 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kapsamında yapılan düzenlemeler ile Başbakan ve Başbakan yardımcıları ifadeleri kaldırılmıştır. *“Kurul toplantıları Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılır. Cumhurbaşkanının katılmadığı zamanlar Kurula Cumhurbaşkanı yardımcısı başkanlık eder. Cumhurbaşkanı yardımcıları, kurul üyesi bakanlar ile diğer bakanlar ve Genelkurmay Başkanının gündeme girmesini istedikleri konular Cumhurbaşkanına iletilir”* Görüldüğü üzere 2001 düzenlemesinden itibaren MGK’nın sivilleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinin ardından çıkartılan 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve 15 Temmuz 2018 tarihinde çıkartılan 6 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile MGK’nın teşkilat yapısı ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir.

#### **2.4.4. Yüksek Askeri Şura (YAŞ)**

Yüksek Askeri Şura, 17 Temmuz 1972 tarihinde 1612 sayılı kanunu ile kurulmuş ve aynı tarihte TBMM tarafından kabul edilmiştir. 26 Temmuz 1972 tarihinde 14257 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (www.mevzuat.gov.tr, 2019).

Yüksek Askeri Şura’nın (YAŞ) kuruluşu ve görevleri hakkında kanuna göre Madde-1 e göre YAŞ yalnızca barış dönemleri toplanmakla yükümlüdür. Madde-2 Yüksek



Askerî Şûra, Başbakan başkanlığında, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı ile Kuvvet Komutanlarından oluşur. Ancak hükümet sisteminin değişmesinin ardından 2016 yılında yapılan düzenleme ile Başbakan yerini Cumhurbaşkanı bırakmıştır. Cumhurbaşkanının katılmadığı durumlarda Cumhurbaşkanı yardımcısı başkanlık eder.

Hazine ve Maliye Bakanı ve Milli Eğitim Bakanı da üye olmuştur. Jandarma Genel Komutanlığının İçişleri Bakanlığına bağlanmasının ardından Jandarma Genel Komutanının üyeliği kaldırılmıştır. Madde-3'e göre "*Yüksek Askerî Şûranın görevleri şunlardır: a) Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik ana fikrin (Konseptin) tespiti ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesi hususlarında görüş bildirmek; b) Silahlı Kuvvetlerin ana program ve hedefleri ile ilgili konularda görüş bildirmek; c) Silahlı Kuvvetlerle ilgili olup önemli görülen kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını inceleyip görüş bildirmek*" YAŞ, TSK içerisinde ki terfi ve ihraçları yapmakla da görevlidir. Yüksek Askerî Şûranın sekreteryaya hizmetlerini Milli Savunma Bakanlığı yürütür. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin ardından 15.07.2018 tarihinde çıkarılan 8 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile YAŞ'ın teşkilat yapısı ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir.

#### **2.4.5. Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)**

OYAK esas olarak ordunun ekonomide yer alması ve ordu bütçesinin özerkleşmesinde etkin rol alan en önemli kuruluştur. 27 Mayıs darbesinin ardından 1 Mart 1961 tarihli 205 sayılı kanun ile kurulmuştur. OYAK'ın varlığı ve tarihsel süreçte askeri ya da sivil olup olmadığı, sivil otoriteye bağlılığı tartışma konusu olmuştur. OYAK'ın üyeleri TSK mensuplarından oluşur. Bazı yazar görüşlerine göre başarılı bir yardımlaşma kurumu olarak ifade edilirken (Petriçli vd., 2015) bazı yazar görüşlerine göre ise çeşitli ayrıcalıklara sahip bir holding olarak ifade edilmektedir (Akça, 2010) .

OYAK, üyelerin aylık maaşları üzerinden aidat/prim olarak yatırım aracı olarak kullanır ve yıl sonu enflasyon oranlarına göre hesaplanarak kâr olarak geri verir. Asker-Sivil ilişkileri açısından bakıldığında OYAK'ın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. 1960 sonrası dönemde ekonomiye ivme kazandırmak amacı ile

ordunun yanı sıra birçok sınıf ve grup için ekonomik özerklik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunlardan en önemlileri:

İşçi Yardımlaşma Kurumu (İYAK) ve Memur Yardımlaşma Kurumu'dur. (MEYAK) bu oluşumlar OYAK kadar uzun ömürlü ve istikrarlı olmamıştır(Alper; Arıcı; Özşuca; Aydın; Gökbayrak; 2015: 22).Ancak bugün geldiğimiz nokta da OYAK, hizmet, maden, çimento, enerji, finans, otomotiv, kimya, tarım gibi birçok sektörde grup şirketi olan bir kuruluştur(Petriçli vd. 2015: 23).



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE'DE Kİ ASKERİ MÜDAHALELERİN ARKA PLANI VE EKONOMİK ETKİLERİ

#### 3.1. 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreç

II. Dünya savaşının ardından dünyada totaliter ve otoriter rejimlerin, parti devletlerinin sonu geldiği açıkça görülmeye başlanmıştır. Savaşın geride bıraktığı ölümler, kayıplar ve yıkımlar dışında dünya da ‘‘özgürlük, demokrasi’’ rüzgarları esmektedir. Dünya ülkeleri ve ekonomik sistemler batı eksenine doğru kaymaya başlamıştır. Ülkemizin tek parti yönetimi de bu rüzgârdan ve eksen kaymasından nasibini almıştır. 1946 yılında çok partili hayata geçişin ardından ilk olarak mecliste iki partili yapı oluşmuştur. 1950 yılında yapılan genel seçimleri ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tek parti iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti (DP) tek başına iktidar olmuştur. DP'nin dış politika da ABD ile yakın ilişkiler kurması eleştirilirken, iç politikada da bazı uygulamaları eleştirilmiş ve ordu içerisinde ki bir grup müdahale kararı almıştır.

#### 3.1.1. Darbenin Arka Planı

Çok partili hayata geçiş, batı dünyası ile entegrasyonun sağlanması için zaruri bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Çok partili hayata geçiş sağlanmış ancak demokrasi geleneği olmayan ve dikta ve vesayet anlayışını hali hazırda barından odakların sahneye çıkışı ile kendinden sonrakilere örnek ve emsal değeri taşıyan 27 Mayıs, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk darbesi olarak tarih içerisinde ki yerini almıştır. Darbe sonrası kurulan Milli Birlik Komitesi- MBK üyelerinden Orhan Erkanlı'ya göre 27 Mayıs, ‘‘Türk silahlı kuvvetlerini siyasete sokan ve istenildiğinde sivil

iktidarlara müdahale edilebileceği ‘’ algısını ortaya çıkaran en önemli tarihsel olaydır (Erkanlı, 1972: 3).

### **3.1.1.1. Çok Partili Hayata Geçiş**

Çok partili hayata geçiş, Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüne dek süre gelen amaç ve taleplerinden birisi olmuştur, gerek Gazi Mustafa Kemal Atatürk döneminde gerek ise İsmet İnönü döneminde çok partili hayata geçiş için çeşitli denemeler yapılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası denemeleri çok partili hayata geçiş sürecinde başarısızlık örnekleri olarak tarihte ki yerini almıştır (İncioğlu, 2007).

İsmet İnönü’nün, II. Dünya savaşının ve savaş döneminin bittiği ve artık demokrasiye geçilmesi gerektiği konusunda ki yürüttüğü söylem neticesinde ilk olarak 27 Kasım 1945 tarihinde Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi – MKP kurulmuştur ancak siyasi arenada taraftar bulamadığı için kapanmıştır (Kılınçoğlu, 2003).

İnönü ve CHP yönetimi geçmişte ki tecrübeleri göz önünde bulundurarak demokrasinin en önemli temel şartı olan çok partili hayata geçişin aşırılıktan uzak ve kutuplaşmalara mahal vermemesi için iktidarın yanı sıra muhalefeti de belirleyerek sürecin ‘’kontrol altında’’ olması gerektiği konusunda bir yöntem geliştirmişlerdir.

Muhalefet partisinin, iktidar partisinden doğması muhalefeti gerek siyasi çizgi olarak iktidara yakın tutacak gerek ise aşırılıktan uzak sistem içerisinde kontrollü bir muhalefet bulunacaktı hem de bu şekilde batı tipi demokrasi fotoğrafının ortaya çıkmasını sağlayacaktı (Ahmad, 2010). İlk olarak 7 Haziran 1945’te daha sonra ‘’Dörtlü Takrir’’ adı ile anılacak olan CHP milletvekilleri: Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ‘’demokrasi ve insan hakları’’ konulu bir beyanname imzalayarak CHP’ye karşı ilk eleştirel muhalefeti yapmışlardır (İncioğlu, 2007). 7 Ocak 1946’ ya gelindiğinde Dörtlü Takrir tarafından Demokrat Parti – DP resmen kurulmuştur.

Dönemin tek parti medyası tarafından kontrollü ve sadık olacağı düşünülen DP tüm yurda övgüler ile servis edilmiştir. DP kurucularının siyasal geçmişlerine baktığımız zaman aslında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda ve önemli bazı kurumların oluşmasında etkin rol aldığını görmekteyiz. Celal Bayar, Atatürk’ün başbakanlık

görevini tevdi ettiği isimlerden biri iken, Adnan Menderes, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile siyaset arenasına giriş yapmış sonrasında ise Atatürk ile “beş dakika” olarak ayarlanan görüşmesinin “dört saat” sürmesinin ardından, Atatürk’ün takdiri ve tevdi ile CHP Aydın Milletvekili olarak aktif siyaset hayatına başlamıştır (Apuhan, 1997).

### **3.1.1.2. Truman Doktrini & Marshall Planı**

Truman Doktrini: II. Dünya savaşının sona ermesinin ardından ABD ve SSCB arasında paylaşılan iki kutuplu dünya düzeni arasında liberal anlayışı yaymak ve uluslararası arenada alan kazanmak için 1947 yılında ABD Başkanı Truman tarafından açıklanan askeri yardım planıdır. Bu plan kapsamında Türkiye’ye ilk olarak 100 milyon dolarlık askeri yardım yapılmıştır (Sander, 1979).

Marshall Planı: İlk kez, 27 Haziran 1947’de Paris konferansında görüşülmüştür. Bu plan ABD Dışişleri Sekreteri George Marshall tarafından Avrupa devletleri arasında ekonomik iş birliği sağlanması fikri ile ortaya atılmıştır. Bu ekonomik iş birliği tasarısının altında yatan etkenlerden biri de Paris Konferansına katılan 16 devletin, konferansa katılmayan SSCB ve yayılmacı komünist politikalarına karşı liberal tarafta yer almasını sağlamaktır.

1948 yılından itibaren bu ekonomik yardımlar alınmaya başlandı ve ABD’den gelen uzmanlar yeni ekonomik plan ve programlar çerçevesinde Türkiye’nin tarım politikasını değiştirdiler, gelen ekonomik yardımlar büyük oranda tarım alanında kullanıldı ancak tarıma dayalı ekonomik model endüstriyel olarak bir gelişim sağlanamamasına bu da üretimde kullanılan tarım araçlarının tadilatını güçleştirdi. Bu araçların yedek parça, teknik malzemeleri yeniden ABD’den ithal edildi. ABD’li uzmanların yönlendirmeleri ile demiryolu yapımına ara verilerek karayolu yapımına geçilerek, ABD’den otomobil ithalatı başlatılmıştır (Ertem, 2009). Marshall planının da gelen ekonomik yardımlar bu şekilde gelir olarak ABD’ye tekrar dönmüştür.

### **3.1.1.3. 1946 Seçimleri**

Demokrat Parti, tek parti iktidarının ardından kurumsallaşan ilk siyasal alternatif olması dolayısıyla kuruluşundan itibaren birçok farklı kesim ve sınıf tarafından destek görmüştür. Demokrat Partinin örgütlenmesinin ve taraftar kazanmasından hoşnut olmayan CHP hükümeti 6 Haziran 1946’da yeni seçim yasasını kabul

etmiştir. Bu yasaya göre iki dereceli seçim sistemi kaldırılmış yerine basit çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi getirilmiş ek olarak 1947’de yapılması gereken seçimlerin erken yapılması kararlaştırılmıştır, bunun ana nedeni CHP’nin karşısında organize olmuş bir DP teşkilatı görmek istemeyişi olarak yorumlanmaktadır (Yılmaz, 2010).

Demokrat Partinin ilk kongresinde ‘‘Hürriyet Misakı’’ ismini taşıyan bir beyanname yayınlarak, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması, yargı kontrolünde seçimler yapılması, demokratik olmayan kanunların kaldırılmasını kapsayan ilk muhalif talepler dile getirilmiştir. 1946 yılının Ocak ayında başlayan bu söylemler, Mayıs ayına gelindiğinde ilk meyvesini vermiştir. CHP’nin olağanüstü genel kurulunda parti tüzüğünde yer alan ‘‘Milli Şef’’ ifadesi kaldırılmış, buna ek olarak ‘‘Değişmez Başkan’’ ifadesi seçimlerle gelen ‘‘Genel Başkan’’ ifadesi ile değiştirilmiştir (Yılmaz,2010).

DP’nin kuruluşunun üzerinden henüz 6 ay kadar kısa bir zaman geçmiş olması ve teşkilat ve örgüt yapısında eksikler olması nedeni ile Celal Bayar önce seçimlere katılmama kararı almış sonrasında ise gerek parti gerek ise vatandaşlar tarafından gelen yoğun baskıya karşı kayıtsız kalamamıştır. Henüz emekleme döneminde olan DP bu nedenle erken seçimlerde 465 milletvekili koltuğu için yalnızca 273 aday gösterebilmiştir.

1946 seçimleri seçimin başladığı andan itibaren birçok kesim tarafından eleştirilmiş ve seçimin hileli, şaibeli olduğu yönünde iddialar konuşulmaya başlanmıştır, bu iddialar üzerinden yürütülen muhalefetin ardından seçim sonrasında atılan demokratikleşme adımları ile açık oy, gizli sayım usulü terk edilerek seçimlerin gizli oy, açık sayım usulüne göre yapılmasına karar verilmiştir.

Seçim sonuçlarına göre, CHP, 435 sandalye ile tekrar iktidar olurken DP, 58 sandalye ile muhalefet partisi olmuştur. DP’yi meclise ve ardından iktidara taşıyan süreç bu şekilde başlamış olup 1946 ve 1950 arası dört hükümet kurulmuştur.

**Tablo 3:** 1946-1950 yılları arasında kurulan hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti
15.	Recep Peker	7 Ağustos 1946 – 10 Eylül 1947	378/431	Cumhuriyet Halk Partisi
16.	Hasan Saka	10 Eylül 1947 – 8 Haziran 1948	362/411	Cumhuriyet Halk Partisi
17.	Hasan Saka	9 Haziran 1948 – 16 Ocak 1949	308/348	Cumhuriyet Halk Partisi
18.	Şemsettin Günaltay	16 Ocak 1949 – 22 Mayıs 1950	349/391	Cumhuriyet Halk Partisi

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

#### 3.1.1.4. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti İktidarı

Türkiye siyasi tarihi açısından bakıldığında 1950 seçimleri birçok konuda ilklerin yaşandığı önemli bir seçim tecrübesidir. Seçim öncesinde ilk kez 5545 sayılı ‘‘Milletvekilleri Seçim Kanunu’’ çıkarılarak seçimler gizli oy, açık tasnif yöntemi ile şeffaflaştırılmış ve yargı kontrolü altına alınmıştır (Güngör, 2010).

Siyasi partiler tarafından ilk kez seçim kampanyaları yürütülmüş, karşılıklı mitingler yapılmıştır. DP tarafından kullanılan afişlerde Selçuk Milar imzası taşıyan ‘‘Yeter! Söz Milletindir!’’ sloganı dönem içerisinde büyük yankı uyandırmıştır. Parti liderlerinin tanıtımları ve seçim beyannameleri de ilk kez radyo da yayınlanmıştır.

14 Mayıs 1950 seçim sonuçlarına göre, DP 408, CHP 69 sandalye kazanırken 9 milletvekili ise bağımsız olarak meclise girmiş, 22 Mayıs’ta ilk meclisin toplanmasının ardından Meclis başkanlığına Refik Koraltan, Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar seçilmiş ve hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Bayar tarafından, Aydın milletvekili Adnan Menderes’e verilmiştir. Bu seçimler bazı çevrelerce ‘‘Beyaz ihtilal’’ olarak adlandırılmıştır. 1950’den 27 Mayıs darbesine dek Başbakan Adnan Menderes tarafından 5 hükümet kurulmuştur( www.tbmm.gov.tr, 2019).

**Tablo 4:** 1950-1960 yılları arasında kurulan hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti
19.	Adnan Menderes	22 Mayıs 1950 – 9 Mart 1951	282	Demokrat Parti
20.	Adnan Menderes	9 Mart 1951 – 17 Mayıs 1954	346/396	Demokrat Parti
21.	Adnan Menderes	17 Mayıs 1954 – 9 Aralık 1955	491/520	Demokrat Parti
22.	Adnan Menderes	9 Aralık 1955 – 25 Kasım 1957	389/441	Demokrat Parti
23.	Adnan Menderes	25 Kasım 1957 – 27 Mayıs 1960	403/536	Demokrat Parti

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

### 3.1.1.6. Kore Savaşı & NATO'ya Üyelik

Truman doktrini ve Marshall planı ile başlayan diplomatik ilişkiler neticesinde ABD ile yakınlaşan Demokrat Parti iktidarı, Bileşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin talebi üzerine 25 Temmuz 1950 günü 4509 kişilik Türk Savaş Birliğinin Kore'ye gönderilmesine karar vermiştir (Cumhuriyet, 25.7.1950, s.1). Meclisin tatilde olması nedeni ile ilk aşamada karar meclise sunulmamış, bakanlar kurulu tarafından alınmıştır. Meclisin açılmasının ardından Kasım ayında karar meclis tarafından onaylanmıştır (Bayar, 2010).

Kore savaşı esas olarak, II. Dünya savaşının ardından ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin tarafları olan "Batı Bloku" NATO ve "Doğu Bloku" SSCB'nin alan savaşı idi. Türkiye'nin liberalleşme ve demokratikleşme çabaları Batı eksenine kayışındaki ki önemli ana nedenlerdir. Türkiye'nin bu konu da ABD'ye yakın olan tutumu 1952 yılında NATO'ya tam üye olmamız ile sonuçlanmıştır. Aynı yıl komünizm ile mücadele kapsamında NATO'nun isteği üzerine "Seferberlik Tetkik Kurulu" (Özel Harp Dairesi) kurulmuştur (Cumhuriyet, 19.2.1952, 1).



### 3.1.2. Demokrat Partinin Ekonomi Politikaları

DP'nin ekonomik program ve planları CHP'nin devletçilik anlayışına karşın liberalizm üzerine kurgulanmış, DP programına göre devletçilik, ilerleme ve ekonomik büyümeye engel olarak görülmüştür.. DP'ye göre ticari faaliyetlerin serbestliği modernlik ve demokrasi inşasının zeminini oluşturan yegâne unsurdur (Albayrak, 2004).

**Tablo 5:** 1950-60 Dönemine Ait Bazı Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Nüfus (Bin kişi)	GSMH %	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
1950	20.807	9.4	286	263	-23	-50
1951	21.351	12.8	402	314	-88	-94
1952	21.952	11.9	556	363	-193	-198
1953	22.569	11.3	533	396	-137	-164
1954	23.204	-3.0	478	335	-143	-177
1955	23.857	7.9	498	313	-185	-177
1956	24.540	3.2	407	305	-102	-75
1957	25.250	7.8	397	345	-52	-64
1958	25.981	4.5	315	247	-68	-64
1959	26.733	4.1	470	354	-116	-145
1960	27.506	3.4	468	321	-147	-139

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, [www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr), [www.hmb.gov.tr](http://www.hmb.gov.tr) (15.05.19)

#### 3.1.2.1. Sanayi ve Ticaret Politikaları

Demokrat Partinin ekonomik programını yürüten Muhlis Ete, 1950 yılının Temmuz'un da ilk olarak Sümerbank'ı devletçi yapıdan izole ederek bu kuruma bağlı olan çimento, briket fabrikalarının özelleşeceğini ardından ise tekstil sektöründe özelleştirmeler olacağını ilan etti (Eroğul, 1990). Bu plan ve programların uygulamasında kredi ve mali destek sağlamak için bir bankaya ihtiyaç duyumuştur. Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, 37 milyon liralık Marshall yardımı, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının 9 milyon dolarlık yardımı ve ulusal-uluslararası bankalardan sağlanan 125 milyon liralık sermaye ile bu amaç için kuruldu (Okyar, 2010). Ekonomik sistemin liberalleştirilmesi için hamleler yapıldı ancak özel

sektörde, yatırımcı ve girişimciler hükümetle aynı oranda hamleler yapmamıştır. Çünkü girişim ve yatırım yapabilecek toplumsal sınıf sınırlı ve azınlıktır.

Ülke içerisinde ki girişimci ve yatırımcıların yeterli olmadığını fark eden hükümet, politikalarını bu kez yabancı yatırımcıya ve devletin iktisadi teşebbüslerine yöneltti. Devletin ekonomik girişimleri modernleştirildi (Dodd,1959), ilk kez CHP döneminde çıkarılan “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” yeniden düzenlenerek liberal enstantaneler eklendi. Yerli yatırımcı ile aynı şartlara sahip olan yabancı yatırımcının şartları iyileştirildi. Petrol ve doğal kaynaklar, alt yapı, ulaşım gibi birçok alanda yatırımcı çekmek için çeşitli modeller geliştirildi. Yatırım ortaklığı açısından ilk örnek olarak petrol araştırmalarında Chicago Inland Steel Company ile ortaklık kuruldu (Abalıoğlu, 1952). Ancak bu ortaklık modeli de doğal kaynakları işlemek, yeterli imkan sağlanmak ve istihdam alanı oluşturabilmek için yeterli olmamıştır.

Burada tarihsel birkaç meseleyi hatırlamakta fayda vardır. Atatürk öncülüğünde ilk olarak 16 Şubat 1925 tarihinde “Türk Tayyare Cemiyeti” kurulmuş sonrasında ise 15 Ağustos 1925’te Türkiye ile Alman uçak şirketi Junkers arasında bir antlaşma imzalanarak “Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi” (TOMTAŞ) kurulmuştur. (Erenli, 1988) Bu şirket kapsamında Kayseri’de bir fabrika açılarak, bu fabrika da 250 uçak üretilmesi öngörülmüş (Deniz, 2018) ancak ekonomik aksaklıklar nedeni ile 33 uçak üretildikten sonra 27 Ekim 1928 tarihinde şirket önce iflasını açıklamış, 30 Ocak 1930’da ise şirket tamamen fesh edilmiştir. Bunun üzerine uçak fabrikası 1950 yılında tamamen kapatılarak “hava ikmal-bakım-onarım” merkezine dönüştürülmüştür. (Gediz, 1988)

Sivil havacılık tarihimizi, yine Marshall planı kapsamında derinden etkileyen başka diğer iki vaka ise 1939 yılında kurulan Gazi Uçak fabrikası ve 1942 yılında kurularak, 126 model uçak üretmiş olan Etimesgut Uçak fabrikasının başına gelmiştir. ABD ile ilişkiler ve Marshall Planı kapsamında ekonomik aksaklıklar gerekçe gösterilerek Etimesgut uçak fabrikası önce 1951 yılında MKE’ye devredilmiş sonrasında ise 1954 yılında traktör fabrikasına çevrilmiştir. Gazi uçak fabrikası ise akıl, terk edilmiş bir bina olarak varlığını sürdürmektedir (Deniz, 2004).

**Tablo 6:** 1950-1960 Yılları Arası Dolar Kuru

<b>Tarih</b>	<b>ALİŞ FİYATI 1\$</b>	<b>SATIŞ FİYATI 1\$</b>
1950	2,80	2,83
1951	2,80	2,83
1952	2,80	2,83
1953	2,80	2,83
1954	2,80	2,83
1955	2,80	2,83
1956	2,80	2,83
1957	2,80	2,83
1958	2,80	2,83
1959	2,80	2,83
1960	5,11	5,15

**Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası \*

02.01.1950 tarihinden itibaren alınmıştır. www.tcmb.gov.tr (15.05.19)

### **3.1.2.2. Tarım Politikaları**

Tarım sektörü dönem içerisinde Türk ekonomi programını belirleyen ilk ve en önemli sektör olmuştur. Başbakan Ali Adnan Menderes'in de siyaset öncesi ekonomik faaliyetlerine baktığımız zaman Aydın'da tarım ile uğraşan, büyük toprak sahibi bir iş adamı olduğunu görmekteyiz. DP'nin ekonomik politikaları içerisinde, tarımın nasıl bir yeri olduğuna bu açıdan bakmamızda fayda vardır.

İlk kez CHP iktidarında yasalaşan "Toprak Kanunu", bu dönem düzenlenmiştir. CHP bu kanunu toprak ağalarının büyük topraklarının, köylüye dağıtılarak çiftçilik faaliyetlerinin artırılması amacı ile çıkarmış ancak dönem içerisinde mecliste bulunan büyük toprak sahipleri tarafından bu kanunun yoğun bir muhalefete uğraması nedeni ile başarılı bir uygulama alanı bulamamıştır. Bu kanun çerçevesinde 1947-1962 yılları arasında 1 milyon 800 bin hektar toprak 360.000 aileye dağıtılmıştır. Bu toprakların yalnızca 8 bin 600 hektarı özel mülktür. (Aktan, 1991). Marshall Planı çerçevesinde üretimin kapasitesinin artması ile ABD'den tarım makineleri ithal edilmiştir (Aksoy, 1970). Tablo 7:

**Tablo 7:** 1940-1962 Yılları Arasında İthal Edilen Tarım Araçları

Tarih	Traktör	Biçerdöver
1940	1.066	57
1948	1.750	994
1952	31.415	3.222
1957	44.144	6.523
1962	43.747	6.072

**Kaynak:** Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Raporu 1959-1962 ; Sencer, ‘‘Türkiye’de Köylülük’’; Eren ‘‘Turkey Today and Tomorrow’’ (1971)

Tarım politikaları çerçevesinde 1950-1953 arasında ekonomi hızla büyüyerek büyüme oranı %13 olmuş fakat bu yıllardan sonra ki süreçte ekonomik büyüme her yıl azalmıştır. Boratav’a göre ekonomik büyüme dönemleri kontrollü yönetilememiş 1956-1959 yılları arasında yıllık enflasyon oranları %18 artmış, büyüme %4 oranına kadar azalmıştır (Boratav, 1969). Demokrat Parti, tarımsal üretim faaliyetlerini arttırmak için fiyat politikalarını da buna göre ayarlamıştır. Toprak Mahsülleri Ofisi bu dönemde tahıl ürünlerini çiftçiden yüksek fiyatlarla alarak, üretime ivme kazandırmıştır.

The Economist dergisi, Türk çiftçilere 1949-1950 yılları arasında hükümet tarafından 22 milyon 8 bin lira ödendiğini, 1954 yılında ise bu tutarın 519 milyon 165 bin’e çıktığını yazmıştır. (The Economist, Progress in Turkey’s Villages, 20 Mart 1954) Vergilerinde tarım sektöründe kapsam dışı kalması neticesinde toprak sahipleri zenginleşmiş, ‘‘toprak ağası’’ kavramı daha çok duyulmaya başlanmıştır (Okyar, 2010 ).

Bu dönemin toplumsal yapısı ve tarım politikaları sosyal hayata ve edebiyata da yansımış dönemin önemli edebiyat yazarlarından Yaşar Kemal Çukurova bölgesinde tarımsal faaliyetlere, makineleşmeye, toprak sahipleri ve çiftçilere canlı tanıklık ederek bu dönemi eserlerine taşımıştır. Tarımda makineleşmenin bir sonucu olarak köyden kente göç artmış ve bu nedenle işsizlik oranları yükselmiştir. 1950 yılında % 18.5 olan kent nüfusu 1960 yılına gelindiğinde %25.2 ye yükselmiştir (Keleş, 1972).

Gıda ekonomisi açısından değinilmesi gereken bir husus ise Marshall Yardımı çerçevesinde ön koşul olarak sunulan ‘‘Mısır özü yağı ithalatı’’dır. Bu nedenle bu süreç içerisinde ülkemizde zeytin yağı üretimi kısmen terk edilmiş, üretilen zeytin yağı ABD’ye ihraç edilmiş ve Mısır yağı ithal edilerek halk mısır yağı ve margarine yönlendirilmiştir (Koçtürk, 1966).

### **3.1.2.3. 1954-1960 Yüksek Enflasyon-1958 Devalüasyonu**

Ekonominin olumsuz gidişatı 1954 yılında açıkça kendisini göstermeye başlamış, yurt dışı seyahatleri ve dövize sınırlandırmalar getirilmiş, tarım kredileri yeniden yapılandırılmıştır.

İlk olarak 1940’da çıkarılan ‘‘Milli Koruma Kanunu’’ 18 Mayıs 1956’da tekrar revize edildi. Bu kanun esas olarak, hükümet tarafından zorunlu çalıştırma, fiyat belirleme, ürünlere el koyma vb. gibi sınırsız yetkiler vermesi ile tartışma konusu olmuştur (Çelebi, 2001).

1958 yılına gelindiğinde ülkenin döviz rezervleri bitmiş ve hali hazırda 256 milyon \$ dış borcu vardı. Bunun üzerine DP iktidarı ilk olarak ‘‘İktisadi İstikrar Tedbirleri’’ adı verilen ekonomik programını başlattı, ilerleyen süreçte 234 milyon \$ ABD’den, 100 milyon \$ (OECD)Avrupa Ekonomi Topluluğundan ve 25 milyon \$ (IMF) Uluslararası para fonundan olmak üzere toplamda 359 milyon \$ borç alındı. Bu borç programı belirli koşulları da beraberinde getirdi ilk olarak devalüasyon yapıldı. Dolar 2.80 den 9.25 Türk Lirasına çıkarıldı ve Türk Lirası %320 oranında değer kaybetti (Altınok; Çetinkaya, 2003).

Demokrat Parti iktidarının sonunu getiren 27 Mayıs darbesi bu sürecin ardından yaşanmış ve ordu, ekonomik durumu bahane göstererek demokrasiyi rafa kaldırmıştır.

**Tablo 8:** 1950-1960 yılları arasında GSMH oranları

Yıllar	Nüfus (Bin kişi)	GSMH %	TEFE	TEFE%
1950	20.807	9.4	34	-
1951	21.351	12.8	36	5,9
1952	21.952	11.9	36	0
1953	22.569	11.3	37	2,8
1954	23.204	-3.0	41	10,8
1955	23.857	7.9	44	7,3
1956	24.540	3.2	51	15,9
1957	25.250	7.8	61	19,6
1958	25.981	4.5	70	14,8
1959	26.733	4.1	84	20
1960	27.506	3.4	88	4,8

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

### 3.1.3. 27 Mayıs Darbesi

Demokrat Parti hükümetinin, 18 Nisan 1960 tarihinde muhalefeti, basını, darbe söylentilerini tahkik etmek için kurduğu “Tahkikat Komisyonu” sadece Demokrat Partililerden oluşmasının eleştirilmesinin yanı sıra bazı ordu mensupları tarafından iktidarın, muhalefet üzerinde bir hegemonya, basın üzerinde sansür kurmak istemesi olarak görüldü. Üniversite öğrencileri İstanbul ve Ankara başta olmak üzere üniversitelerde derslere girmeyerek, protesto ve eylemler yaptılar. Bu eylemlerin uzun sürmesi üzerine hükümet fakülte ve yüksek okulları tatil ederek çözüm oluşturmaya çalışmıştır. (Kabacalı, 1999) En büyük eylem o tarihlerde “555K” olarak adlandırılan “beşinci ayın beşinde saat beşte Kızılay’da” isimindeki yapılan eylem olmuştur. Bu eylemin ardından darbe organizasyonu hız kazanmıştır. (Ulus; Güngör, 2019)

27 Mayıs darbesi esas olarak hiyerarşik bir darbe olmamakla birlikte entropik bir darbe örneğidir. Harekât merkezi ve emir komuta zinciri cuntacılar arasında oluşturulmuş ancak Hiyerarşik bir yapı kurulmamıştır. (Walter, 1967) Ülkemizin ilk tecrübesi olan 27 Mayıs darbesinin aslında alt kademe de ki subaylar sayılmadığı zaman bir avuç albay ve toplamda beş general tarafından organize edildiği ortadadır.

Darbe öncesinde, ordu içerisinde darbe, ihtilal, reform yapılması gerektiğini savunan çeşitli gruplar oluşturulmuştur. Darbenin alt yapısını daha iyi analiz etmek için ilk olarak TSK içerisinde ki bu örgütlenmelere bakmakta yarar vardır. Bu örgütlenmelerden ilki İstanbul'da kurulan "Yıldız Sarayında' ki Harp Akademisi" olarak anılan örgüttür. Albay ve alt rütbeli ordu mensupları tarafından oluşturulan bu grubun üyeleri "Albay rütbesinden Faruk Ateşdağlı, Naci Asutay, Yarbay rütbesinden Faruk Güventürk, Nuri Hazer, Necmi Bek, Rıza Ükaydın, Binbaşı rütbesinden Dünder Seyhan, Necati Ünsalan, Rauf Gökçe, Yüzbaşı rütbesinden, Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı, ve Kemal Güner" tarafından oluşuyordu (Öymen, 2013) bu örgüt daha sonra Ankara da örgütlenen ve 27 Mayıs darbesinden sonra bile bir çok kez siyaset sahnesine çıkacak olan Talat Aydemirin örgütü ile birleşerek "Atatürkçüler Cemiyeti" adını almıştır (Erkanlı, 1972). Bu süreçten sonra "Alparslan Türkeş, Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Turan Yavşan ve Halim Menteş'te bu örgüte katılmıştır."

Ankara'da örgütlenen diğer bir grup ise Sadi Kocaş'ın grubu idi. (Erkanlı, 1972) İlk darbe girişiminin Talat Aydemir tarafından 27 Ekim 1957 yılında yapılması planlanmış, bu teklif İsmet İnönü'ye götürülmüş ancak İnönü bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine ikinci teklif dönemin Savunma Bakanı Şemi Ergin'e götürülmüş oda bu teklifi kabul etmemiştir (Öymen, 2013). 1957 yılının Aralık ayında bu kez Samet Kuşçu isimli bir binbaşı, ordunun hükümete darbe yapmak için tertip oluşturduğu iddiası ile 8 subayı ihbar etmiştir. Bu 8 Subay ; "Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay Albay Naci Aşkun, Topçu Yarbay Faruk Güventürk, Piyade Binbaşı Ata Tan, Piyade Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Piyade Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Piyade Yüzbaşı Kazım Özfırat, emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım" açılan soruşturmadan beraat etmiş ancak ihbar eden Binbaşı Samet Kuşçu ise orduyu isyana teşvik etme suçundan yargılanmış ve ceza almıştır (Gevgili, 1987). Bu olay ise Türk Siyasi tarihine "Dokuz subay olayı" olarak geçmiştir, yaşananların ardından Savunma bakanı Ergin istifa etmiş yerine Ethem Menderes getirilmiştir. Celal Bayar bu dönem bu iddiaların araştırılması gerektiğini savunmuş, Adnan Menderes ise ordunun darbe yapmayacağını ifade etmiştir.

Ordu içerisinde ki örgütlenmelerin ve yapılacak darbenin ifşa edilmemesi için komiteler bir süre dağılmış ve toplantı yapmamıştır. 1959 yılında ise Sadi Kocaş,

komitelerin tekrar bir araya gelmesi ve bir lider belirlenmesi için dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tarcan'a teklif götürmüş, bu teklif kendisi tarafından kabul edilmiş ancak Tarcan'ın bir hafta sonra ölmesinin ardından örgütün liderlik koltuğuna bu kez Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan Cemal Gürsel getirilmiştir (Taşpınar, 1996).

Cemal Gürsel, Kara Kuvvetleri Komutanlığına geldikten sonra fikir değiştirmiş olacak ki darbenin bir süre ertelenmesini ve sürecin takip edilmesini öne sürerek 3 Mayıs 1960 günü izine ayrılmış ve komitenin başına darbe hareketini yönetecek olan Tümgeneral Cemal Madanoğlu geçmiştir.

Cemal Gürsel, izine çıkmadan hemen önce ise Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup yazarak halkın başvekil Adnan Menderesi çok sevdiğini ancak Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlık makamından istifa etmesi ve koltuğu da Adnan Menderes'e bırakması gerektiğini istemiştir. Ancak 20 gün sonra darbenin gerçekleşmesinin ardından, Alparslan Türkeş'in aktarımına göre bu mektubun içeriği Cemal Gürsel tarafından değiştirilerek yargılamalarda Menderes aleyhine delil olarak kullanılmıştır (Turgut, 1988).

21 Mayıs 1960 yılında darbeden 6 gün önce Ankara'da darbenin tiyatral gösterisi, piyesi olacak şekilde düzenlenen bir yürüyüş eylemi düzenlendi. Harbiyeli öğrenciler ve birtakım rütbelere mensup subaylar Çankaya'ya doğru yürüyüş eylemi gerçekleştirerek, hükümeti istifaya çağırды. Türkeş'e göre; bu hadise komitenin bir tertibi değil, CHP'nin desteği ile vukuu bulmuş bir hadisedir (Turgut, 1988). Menderesin kurmayları bir araya gelerek bu durumun bir işaret fişegi olduğunu ve ordunun darbe yapacağını kesinleştiği konusunda hemfikirdiler. Bunlardan Sıtkı Yırcalı, erken seçim yapılması gerektiği ve Tahkikat Komisyonun görevine son verilmesinin gerektiğini savunmuştur. Ancak Menderes ordunun siyasete karışmayacağını ifade ederek yaşanan durumları sonrasında görüşmek gerektiğini ifade ederek, Eskişehir gezisi için yola çıkmıştır (Öymen, 2013).

27 Mayıs günü saat gece 03:00'de Ankara'da hareket başlamış, önemli kurum ve kuruluşlar işgal edilmiştir. Celal Bayar ve beraberinde birçok DP'li derdest edilmiştir. Eskişehir'de olan Menderes'i derdest etmek için ise İstanbul'dan iki havacı Albay görevlendirilmiştir. Birisi Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olduğu



zaman emir subayı olacak Agasi Şen diğeri ise 12 Mart 1971 muhtırasına, Hava Kuvvetleri Komutanı olarak imza atacak olan Albay Muhsin Batur'dur.

27 Mayıs 1960 Cuma günü saat 05:25'de Albay Alparslan Türkeş tarafından yapılan uzun dalga radyo yayını ile darbe bildirisi okunmuş ve darbe ilan edilmiştir.

### **3.1.3.1. MBK-Milli Birlik Komitesi**

Milli Birlik Komitesi darbenin ardından oluşturulan 38 kişilik cunta yönetimidir. 14 Haziran 1960'da darbenin hukuki bir zemine oturtulması ve komiteye yetki vermek için '1' numaralı kanun yayınlanmıştır (Erkanlı, 1972). Komite ilk olarak TSK içerisinde ki 235 general, amiral ve 5000'e yakın subayı emekliliğe sevk edilmiştir. İlerleyen tarihlerde zorunlu emekliliğe sevk edilen bu subaylar 'EMİNSU' olarak bilinen Emekli İnkılap Subayları Derneğini kurmuştur.

Ordu temizliği yapılırken bir diğerk temizlik operasyonu da üniversiteler ve akademik camiaya yapılmıştır. 147 Akademisyenin görevine son verilmiştir. Bu hadise daha sonra '147'ler' olarak anılmıştır (Weiker, 1967). MBK üyelerinden Orhan Erkanlı yıllar sonra o günleri şu şekilde kaleme almıştır ' *Her inanışa ve her düşünceye saldırıyor, herkesi işinden ediyorduk. Solcu, sağcı, mason, Kürtçü, gerici, cahil, tüccar, kitapsız, politikacı, vs. gibi sıfatlar sık sık kullanılıyor, bu barajları aşabilenler içerde kalıyorlardı*' (Erkanlı, 1972).

Milli Birlik Komitesinin aldığı kararlar neticesinde Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı olmuş ve akabinde hükümet belirlenmiştir. Bu süreçten sonra ise komite içerisinde ayrılıklar ortaya çıkmıştır. MBK üyelerinin rütbe farkı olmaksızın eşit ve devlet protokolünde en üstte oldukları konusunda konsensüs sağlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte üst rütbeli olan generaller ve subaylar arasında kutuplaşmalar ve fikir ayrılıkları olduğu gözlemlenmektedir.

İrfan Baştuğ'un Ankara'da geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetmesinin ardından MBK 37 kişi kalmış ve bu 37 kişi 14'ler, 11'ler, 7'ler, 5'ler olarak gruplara ayrılmıştır. 5'ler grubu Cemal Gürsel'in liderlik yaptığı generaller grubu iken diğerk tüm gruplar subaylar tarafından oluşuyordu. Tablo 9'da detaylı listeyi görebilirsiniz.

Bu gruplar içerisinde en etkin olan Başbakanlık müşaviri Albay Alparslan Türkeş'in lideri olduğu 14'ler grubu idi. Bu grubun talepleri hemen idamların yapılmaması, demokrasiye hemen geçilmemesi, komitenin partileşmesi, iktidarın CHP'ye

devredilmemesi iken, 11'ler grubu İsmet İnönü merkezli ve CHP odaklı bir tavır takınmış, 5'ler gurubu ise tüm gruplar üzerinde çatı görevi görmekteydi. (Türkeş, 1977).

**Tablo 9:** Milli Birlik Komitesi Üyeleri

Cemal Gürsel	Orgeneral	Ahmet Yıldız	Yarbay
Fahri Özdilek	Orgeneral	Emanullah Çelebi	Binbaşı (Hava)
Cemal Madanoğlu	Tümgeneral	Fazıl Akkoyunlu	Binbaşı (Hava)
İrfan Baştuğ	Tümgeneral	Vehbi Ersü	Binbaşı (Hava)
Sıtkı Ulay	Tümgeneral	Suphi Gürsoytırak	Binbaşı (Hava)
Ekrem Acuner	Albay	Kadri Kaplan	Binbaşı (Hava)
Mucip Ataklı	Albay	Muzaffer Karan	Binbaşı (Hava)
Osman Köksal	Albay	Mehmet Özgüneş	Binbaşı (Hava)
Fikret Kuymak	Albay	Şükran Özkaya	Binbaşı (Hava)
Sami Küçük	Albay	Şefik Soyuyüce	Binbaşı (Hava)
Haydar Tunçkanat	Albay	Dündar Taşer	Binbaşı (Hava)
Alparslan Türkeş	Albay	Münir Köseadağı	Önyüzbaşı (Deniz)
Muzaffer Yurdakuler	Albay	Selahattin Özgür	Önyüzbaşı (Deniz)
Refet Aksoyoğlu	Yarbay	Rıfat Baykal	Yüzbaşı
Orhan Erkanlı	Yarbay	Ahmet Er	Yüzbaşı
Orhan Kabibay	Yarbay	Numan Esin	Yüzbaşı
Mustafa Kaplan	Yarbay	Kâmil Karavelioğlu	Yüzbaşı
Suphi Karaman	Yarbay	Muzaffer Özdağ	Yüzbaşı
Sezai Okan	Yarbay	İrfan Solmazer	Yüzbaşı

**Kaynak:** Taşpınar, G. T (1996) ‘‘27 Mayıs 1960’’ İstanbul Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,  
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Burada değinilmesi gereken önemli bir husus ise o dönem komite içerisinde bulunanların sonradan kaleme aldıkları anılara göre 14’ler grubu kalabalık olmaları ve darbenin operasyon bölümünde aktif rol aldıkları için komite içerisinde birçok kez diğer gruplardan etkin ve baskın olmuşlardır.

Cemal Gürsel’in ve Cemal Madanoğlu’nun 14’ler grubunun kendilerine darbe yapacağından çekindiği ifade edilmektedir (Örtülü, 1974). 13 Kasım 1960 tarihine gelindiğinde Cemal Gürsel tarafından 14’ler grubu üyeleri emekliliğe sevk edilmiş ve sivil görevlendirilme adı altında yurt dışına sürgün edilmiştir. 14’ler grubunun lav edilmesinin ardından MBK 23 üye ile devam etti. Bknz: Tablo 10

Bu süreçten sonra TSK içerisinde yeni grup ve örgütlenmeler ortaya çıkmıştır, bunlardan en önemlisi ‘‘Silahlı Kuvvetler Birliği’’ SKB olarak ortaya çıkan ve dönemin Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından Milli Birlik Komitesine karşı desteklenmiş önemli bir yapıdır. SKB üyeleri emir-komuta zinciri içerisinde önemli noktalara gelmiştir, bu önemli isimlerden biri Hava Kuvvetleri Komutanlığına atanan SKB yöneticilerinden İrfan Tansel’dir.

Tansel, Cemal Gürsel tarafından ABD’ ye zorunlu görev ile gönderilmek istenmiş ancak SKB üyelerinin Gürsel’e ultimatom vermesi üzerine bu görevlendirme askıya alınmıştır ve buna ek olarak Silahlı kuvvetler birliği, karşı hamle olarak MBK üyeleri Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal’ın ordu içerisinde ki görevlerine son verilmesini ve bazı subayların ihraç edilmesini istemiş ve bu talepler Cemal Gürsel tarafından kabul edilmiştir

Tablo 10: Milli Birlik Komitesi 14'ler

	<b>13 Kasım 1960'daki Rütbesi Adı ve Soyadı</b>	<b>Tasfiye Esnasındaki Durumu</b>	<b>Hükümet Müşaviri Olarak Atandığı Merkez ve Ankara'ya Mesafesi</b>
1	Kumay Albay Alparslan Türkeş	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Yeni Delhi (Hindistan) [5432 km.]
2	Kumay Albay Orhan Kabibay	MBK Güvenlik Komisyonu Üyesi	Brüksel (Belçika) [3100 km.]
3	Kumay Albay Mustafa Kaplan	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Lizbon (Portekiz) [4594 km]
4	Kumay Yarbay Orhan Erkanlı	MBK Sekreteri	Mexico City (Meksika) [11755 km]
5	Kumay Binbaşı Şefik Soyuyüce	MBK İktisat Komisyonu Üyesi	Kopenhag (Danimarka) [3088 km]
6	Deniz Kur. Binbaşı Münir Köseoğlu	MBK Güvenlik Komisyonu Üyesi	Stockholm (İsveç) [3736 km]
7	Tank Binbaşı Muzaffer Karan	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Oslo (Norveç) [3761 km]
8	Piyade Yarbay Fazıl Akkoyunlu	MBK Güvenlik Komisyonu Üyesi	Kâbil (Afganistan) [4132 km]
9	Tank Binbaşı Dünder Taşer	MBK İktisat Komisyonu Üyesi	Rabat (Fas) [4917 km]
10	Kumay Yüzbaşı Numan Esin	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Madrid (İspanya) [4043 km]
11	Kumay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Tokyo (Japonya) [8765 km]
12	Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er	MBK Güvenlik Komisyonu Üyesi	Trablusgarp (Libya) [3441 km]
13	Kıdemli Yüzbaşı Rıfat Baykal	MBK İktisat Komisyonu Üyesi	Tel-Aviv (İsrail) [890 km]
14	Personel Yüzbaşı İrfan Solmazer	MBK Sosyal İşler Komisyonu Üyesi	Lahey (Hollanda) [3161 km]

**Kaynak:** TBMM Ülkemizde Demokrasiye Müdahale eden tüm Darbe ve Muhtıraları  
Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-1 Kasım 2012 s.301-310

### **3.1.3.2. 1961 Anayasası**

Darbenin gerçekleşmesinin ardından bu sürecin hukuksal bir zemine oturtulması için ilk olarak 12 Haziran 1960 tarihinde MBK 1 numaralı kanun olan ‘‘1924 Anayasasının ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye kanunun bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici kanun’’ 14 Haziran tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2019).

Bu kanunla ilk olarak TBMM’nin tüm hak ve görevleri Milli Birlik Komitesine devir edilmiştir, diğer bir düzenleme ise Devlet Başkanlığı makamına getirilmiş Devlet başkanı; Cumhurbaşkanlık makamını, Başbakanlık makamını, Başkomutanlık makamını ve MBK başkanlığı makamının tümünü elinde bulduran asli makam olarak ifade edilmiştir yani demokrasiye geçiş ve adil yönetimi getirme vaadi ile yapılan darbe ilk olarak yetkilerin tek elde birleştirilmesi kararına imza atmıştır.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in talimatı ile Anayasa çalışmaları başlamıştır. Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi akademisyenlerinden oluşturulan bir heyet İstanbul’da ve Prof. Dr. Tahsin Bekir Baltanın başkanlığında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinden oluşturulan başka bir heyet Ankara da yeni anayasa için iki farklı çalışma yapmıştır (Aldıkaçtı, 1978). Bu iki farklı yaklaşım daha sonra ‘‘İstanbul tasarısı’’ ve ‘‘Ankara tasarısı’’ olarak isimlendirilmiştir.

Anayasa çalışmalarının başlamasının ardından bu anayasanın ‘‘Kurucu Meclis’’ tarafından çıkarılıp, kabul edilmesi kanaati oluşmuştur. Bu gerekçe ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi akademisyenlerinden oluşan ‘‘Bilim Heyeti’’ Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu başkanlığında kurulmuştur.

Kurucu Meclis, MBK ve ‘‘Temsilciler Meclisi’’ adı verilen ikili yapı ile oluşturulmuştur. Temsilciler meclisi, kapatılan DP’nin üyeleri dışında CHP ve CKMP gibi siyasi parti üyelerinin yanı sıra sendikalar, üniversiteler, yayın organları, ticari odalar, meslek örgütleri gibi birçok farklı alandan seçilen temsilciler ile oluşturulmuştur.

6 Ocak 1961 tarihinde meclis üyeleri içinden ‘‘Anayasa komisyonu’’ seçildi (www.tbmm.gov.tr, 2019). Anayasa komisyonu; İstanbul, Ankara heyetleri ve Bilim Heyetinin çalışmaları değerlendirilerek 27.05.1961 yılında 1961 Anayasası mecliste kabul edilmiş ve 31.05.1961 tarihinde resmi gazete yayınlanmış ve 09.07.1961 tarihinde referandum yapılmak üzere halk oylamasına sunulmuştur. Yapılan referandum sonucunda % 61.8 Evet, %38.2 hayır oyu çıkmış ve yeni Anayasa kabul edilmiştir (www.acikerisim.tbmm.gov.tr, 2019).

1961 Anayasası ile kurulan ve düzenlenen kurumlar: (www.tbmm.gov.tr, 2019)

- Anayasa Mahkemesi
- Yüksek Adalet Divanı
- Yüksek Askeri Şura
- Yüksek Hakimler Kurulu
- Milli Güvenlik Kurulu
- Devlet Planlama Teşkilatı
- Devlet Personel Dairesi
- Askeri Yargıtay
- Ordu Yardımlaşma Kurumu
- Türkiye Standartlar Enstitüsü
- Basın İlan Kurumu

Anayasa ile yasama organında yenilik yapılmış ve iki meclisli yapıya geçilmiştir. Bu iki meclisli yapı Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinden oluşmuştur. Cumhuriyet senatosu, MBK üyelerinden, eski Cumhurbaşkanılarından ve 40 yaşını doldurmuş eğitimli ve önemli hizmetlerde bulunmuş kimselerin oluşturduğu Tabii Senatörler, Kontenjan Senatörler ve Seçilmiş Senatörler olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlara ek olarak 1961 Anayasası ile sendikalara toplu sözleşme ve grev hakkı verilmiş, TRT ve üniversiteler özerk hale getirilmiştir.

#### **3.1.4. Darbe Sonrası Siyasal Durum**

Darbenin ardından Demokrat Parti kapatılmış ve bu parti içerisinde aktif olarak görev alan herkes siyasetten uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Siyasi partiler tarafından Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olması konusunda mutabakat sağlanmış, ilk aşama da Demokrat Partililerin af süreci ertelenmiştir. 1961 yılında Anayasa çalışmaları yapılmış ve aynı yıl demokratik seçimlere gidilmesine karar verilmiştir. Seçimlerin ardından Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Partinin mirasçısı olarak görülen Adalet Partisi iktidar ortağı olmuştur.

Bu süreçten rahatsız olan Albay Talat Aydemir ve beraberinde ki cuntacılar tarafından iki kez başarısız darbe girişimi yapılmıştır. Bu tarihlerde yaşanan diğer bir mesele ise "Devrim arabaları" projesidir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in talimatı ile yerli otomobil projesi başlatılmış ancak sonrasında proje rafa kaldırılmıştır. Darbenin ardından 24. ve 25. Hükümetler Cemal Gürsel tarafından Partiler üstü olarak kurulmuştur. Genel seçimlerin ardından ise CHP iktidarı başlamış ve CHP hükümetleri kurulmuştur. Bknz: Tablo 11

**Tablo 11:** 1960-1965 yılları arasında kurulan hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti/Hükümet
24.	Cemal Gürsel	27 Mayıs 1960 – 5 Ocak 1961	Güven oylaması yapılmadı.	Partiler üstü Askerî Hükümet
25.	Cemal Gürsel	5 Ocak 1961 – 27 Ekim 1961	Güven oylaması yapılmadı.	Partiler üstü Askerî Hükümet
26.	İsmet İnönü	20 Kasım 1961 – 25 Haziran 1962	269/351	Cumhuriyet Halk Partisi Adalet Partisi
27.	İsmet İnönü	25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963	259/397	Cumhuriyet Halk Partisi Yeni Türkiye Partisi Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
28.	İsmet İnönü	25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965	225/401	Cumhuriyet Halk Partisi Bağımsızlar

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

### 3.1.5. Darbe Sonrası Ekonomik Durum

Darbenin ardından 1960-1970 arası dönemde önce ki dönemden farklı olmayarak ithal ikameci ekonomi politikaları uygulanmıştır. Darbe öncesi dönemden farklı olarak bu ekonomi politikası 1963 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde başlatılan ‘‘Beş Yıllık Kalkınma Planları’’ kapsamında olmuştur (Takım, 2011). Devlet kendi alanı içerisinde ki kamu iktisadi teşekküllerine birtakım sınırlamalar getirmiş, özel sektör ise teşvik, kredi gibi uygulamalar ile desteklenmiştir.

Beş yıllık kalkınma planları, istikrarlı ekonomik büyüme için ideal bir araç olarak görülmüş, milli gelirin yükseltilmesi hedeflenmiş ancak ithal ikameci modelin terk



edilmemiş olması yatırım malları ve ara malların ithalatını arttırmış, ithalatın ihracata göre yüksek olması da cari denge açığına sebep olmuştur

**Tablo 12:** Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi Göstergeler

Yıllar	Büyüme Hızı (%)	Enflasyon (%)	Dış Tic. Açığı Milyon \$
1963	9,7	4,3	-319,5
1964	4,1	1,2	-126,5
1965	3,1	8,1	-108,2
1966	12	4,8	-227,8
1967	4,2	7,6	-162,3

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

Ekonomik büyüme oranlarında darbe sonrası belirgin düşüşler olmuştur 1958 devalüasyonu sonrası büyüme oranları gerilemiş, 1960'da %3,4 olarak açıklanmış, darbeden sonra ki yıl ise %2 ye kadar düşmüştür. Buna paralel olarak darbe öncesi ekonomik durumda kişi başına düşen milli hasıla 358 \$ iken darbe sonrası gerileyerek 194 \$ olarak açıklanmıştır. Bu döneme ait döviz kuru için bkz: Tablo 13

**Tablo 13:** 1961-1965 Yılları Arasında Dolar Kuru

Tarih	ALİŞ FİYATI 1\$	SATIŞ FİYATI 1\$
1961	9,00	9,05
1962	9,00	9,05
1963	9,00	9,05
1964	9,00	9,08
1965	9,00	9,08

**Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr (15.05.19)

Köyden kente göçün artışı ile işsizlik oranları da giderek artma eğilimi göstermektedir. Burada dikkat çeken diğer bir husus ise enflasyon rakamlarının düşmesi olmuştur. Enflasyon oranı 1960 yılında %5 eşğini geçtikten sonra ekonomik büyüme gerilemeye başlamıştır. 1961 yılında ise Enflasyon rakamının %2,9'a gerilemesi ile ertesi yıl ekonomik büyüme oranı % 6,2 ye çıkmıştır (Çelebi, 2001). Bknz: Tablo 13

**Tablo 14:** 1960-63 Dönemine ait Büyüme ve Enflasyon Oranları

YILLAR	Büyüme Oranı	Enflasyon oranı	İşsizlik Oranı	Kişi başına GSMH (Cari Üretici Fı, \$)
1960	3,4	5,3	9,6	358
1961	2	2,9	10,1	194
1962	6,2	5,6	10,7	220
1963	9,7	4,3	9,8	249

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

Ekonomi de zaman zaman darboğaz dönemler yaşanmış, ABD’den devlet olarak ya da Marshall Planı kapsamında yardım alınmaya devam edilmiştir. Darbenin ardından Marshall planının hibe olarak verilmesi politikası terk edilmiş plan kapsamında verilen ekonomik yardımlar borçlandırma ve kredi olarak verilmiştir. Bunlardan bazıları ‘ 1961 yılında Ereğli Demir Çelik fabrikaları için Milletlerarası Kalkınma Ajansından 129,6 milyon \$ kredi, aynı yıl Avrupa Para Anlaşmasından 50 milyon \$ kredi, 1963 yılında Marshall Planı kapsamında 94 milyon \$ yardım gelmiş bunun 35 milyon \$’ı kredi olarak alınmıştır. 1961 yılının sonunda dış borcumuz 1 milyar 239 milyon olarak açıklanmış ve bu borç 2008 yılına kadar yapılandırılmıştır (Ertem, 2009).

**Tablo 15:** 1960-1970 Dönemine Ait Bazı Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Nüfus	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Tic. Deng. (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
1961	28.227	510	347	-163	-170
1962	28.931	622	381	-241	-242
1963	29.652	688	368	-320	-300
1964	30.391	537	411	-126	-109
1965	31.149	572	464	-108	-78
1966	31.936	718	490	-228	-164
1967	32.750	685	523	-162	-115
1968	33.586	764	496	-268	-224
1969	34.443	801	537	-264	-220
1970	35.321	948	588	-360	-171

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

### 3.2.12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreç

12 Mart Muhtırası genel olarak büyük bir tartışma konusu olmuştur. Türk siyasi tarihinin başarılı ikinci darbe girişimi olan bu Muhtıra; kimilerine göre karşı darbe,

kimilerine göre yarı müdahale, kimilerine göre ilk hiyerarşik darbe, kimilerine göre ise Genelkurmay başkanının ve Deniz Kuvvetlerinin sürece dahil olmadığı Kara Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri komutanları tarafından yürütülmüş olsa da tam olarak hiyerarşik olmayan bir askeri müdahaledir.

12 Mart muhtırasının bu çok yönlü yoruma açık durumunu daha iyi analiz edebilmek ve bu süreci daha iyi kavrayabilmek için ilk olarak öncesinde yaşanan hadiseleri ve 9 Mart tarihinde gerçekleştirilmeye çalışılan darbe girişimini ve onun hazırlık aşamasını ele almakta fayda vardır.

### **3.2.1. Muhtıranın Arka Planı**

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından birçok başarısız darbe girişimi gerçekleşmiş, ekonomik çöküntü yaşanmış ve ordu-siyaset ilişkisi yeniden konumlandırılmıştır. Darbe sonrası oluşturulan 1961 Anayasası ile hayatımıza yeni kurumlar ve kurallar girmiştir. Demokrat parti kapatılmış, tutuklananlar için af çıkarılmış, yeni siyasi partiler kurulmuş, seçim kanunu düzenlemiş, sendikalara grev hakkı tanınmış, ilk yerli otomobil projesi denenmiştir (Dursun, 2003).

Beş yıllık kalkınma planları ile ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmış, demokrasi ise ordunun gölgesi altında kalmıştır. 1961- 1971 arası süreç siyasi, sosyal, ekonomik, teknolojik birçok yenilik getirmiş ancak ordunun içerisinde ki bazı vesayet odakları bu yeniliklerden uzak kalmış, geleneksel tutumunu sergilemekten geri durmamıştır.

1961-1971 tarihleri arasında ordu dışında kalan önemli aktörlerden birisi Adalet Partisi'dir. Adalet Partisi'nin önemini daha iyi kavramak için kurucusu Ragıp Gümüşpala'ya ve partinin kurulduğu dönem de ülkede ki siyasal duruma değinmekte yarar vardır (Demirel, 2004).

Orgeneral Ragıp Gümüşpala, 27 Mayıs darbesinde Cemal Madanoğlu tarafından teklif almasına rağmen darbeye iştirak etmemiş, sonrasında kurulan MBK de kendisinden üst rütbe de kimse bulunmadığı için komiteye de katılmamıştır. Bunun üzerine Orgeneral Cemal Gürsel sembolik olarak cuntanın lideri kabul edilmiştir.

Gümüşpala, darbeden hemen sonra 3 Haziran 1960'da Genelkurmay başkanı olarak atanmış, iki ay sonra 2 Ağustos tarihinde ise emekliye sevk edilmiştir. Demokrat Partinin seçmen potansiyelinin farkında olan Gümüşpala bu tarihten sonra siyaset

hayatına girmiş ve 11 Şubat 1961 tarihinde Adalet Partisini kurarak aynı yıl yapılan genel seçimlere katılmıştır (Demirel, 2004).

1961 genel seçimleri sonucu Cumhuriyet Halk Partisi %36.7 oy oranı ile 1. Parti olmuş ancak bu oran tek başına iktidar olmasına yetmemiştir. Demokrat Partinin mirasçısı olarak görülen Adalet Partisi de bu seçimlerde %34.8 oy olarak iktidar ortağı olmuştur (www.tbmm.gov.tr, 2019).

Türk siyasi tarihinin resmi ilk koalisyon hükümeti CHP-AP koalisyonu İsmet İnönü Başbakanlığında kurulmuş ancak Gümüşpala hükümette görev almamış ve 1964 yılında hayatını kaybetmiştir. Gümüşpala'nın ardından AP Genel Başkanlığına kendi deyimi ile iktidara "*altı kere gidip yedi kere gelen*" (www.ntv.com, 2015). Devlet Su İşleri Eski Genel Müdürü, AP idare kurulu üyesi Süleyman Demirel seçilmiştir.

### **3.2.1.1. 1965 Seçimleri**

1965 seçimleri daha önce ki genel seçimlerden farklı olarak milli bakiye sistemi uygulanmış ve en az oy oranlarına sahip partiler dahi meclise girmiştir. Buna ek olarak 1961 seçimlerinden itibaren kurulan iki meclisli yapı devam etmiştir.

Bu seçimler CHP'de "*Ortanın solu*" tartışmalarının başladığı döneme denk gelmiştir. CHP'ye karşı eleştiriler "*komünizm*" üzerinden yürütülürken AP'ye karşı eleştiriler ise gericiilik ve dini istismar üzerinden olmuştur (Gevgili, 1987). Diğer bir tartışma konusu ise CHP tarafından Başbakan Süleyman Demirel için iddia edilen "*Masonluk*" söylemidir. Demirel, mason locasından belge alarak mason olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır (Ertuğ, 1997: 307).

Bu dönemin Türk siyasi hayatında önemli diğer bir sonucu 27 Mayıs'ın önemli aktörlerinden olan Alparslan Türkeş'in aktif siyaset hayatına başlamış olmasıdır, burada ki önemli başka bir husus ise sol eğilimli Türkiye İşçi Partisi'nin sendikacı ve aydınlardan oluşan 14 milletvekili ile meclise girerek, "*solu*" meclise taşıyarak etkili muhalefet yapması olmuştur. 1966 yılına gelindiğinde ise Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel sağlık sorunları nedeni ile önce tedavi görmek için ABD' ye gitmiş sonrasında ise yurda dönmesinin ardından Gülhane Askeri Tıp Akademisine (GATA) mensup 37 hekim tarafından "*Cumhurbaşkanlığı görevini yürütemez*" raporu verilmiş ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Burada yaşanan tarihi tekerrür ise gariptir:

Gürsel 1960 yılında kendisi ile birlikte 38 kişi olan MBK tarafından Cumhurbaşkanı yapılmış, 6 yıl sonra ise 37 kişilik askerlerden oluşan hekim heyeti tarafından görevine son verilmiştir. Mecliste, Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay aday gösterilmiş ve yapılan seçimler neticesinde Sunay, Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı olmuştur.

**Tablo 16:** 1965 Seçimleri

<b>PARTİ</b>	<b>LİDER</b>	<b>ALDIĞI OY (%)</b>	<b>MİLLETVEKİLİ</b>
AP	Süleyman Demirel	52,87	240
CHP	İsmet İnönü	28,75	134
MP	Osman Bölükbaşı	6,26	31
YTP	Ekrem Alican	3,72	19
TİP	Mehmet Ali Aybar	2,97	14
CKMP	Alparslan Türkeş	2,24	11
Bağımsız	Çetin Altan	3,18	1

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

### 3.2.1.2. 1968 Yılı ve Toplumsal Hareketler

Dünyada, toplumsal hareketlerin gelişim sürecine baktığımız zaman 1968 yılı bir kırılma noktasıdır. Dünya genelinde görülen işçi grevleri, öğrenci eylemleri bu tarihlerde ivme kazanmıştır. Savaş, ırk, kimlik, milliyetçilik, sendikal haklar, sosyalizm, eşcinsellik, kültür gibi birbirinden farklı birçok kavram üniversitelerde, meydanlarda, sokaklarda yeniden yüksek sesle tartışılmaya başlamış birçok alt kültür ve karşı kültür grupları ortaya çıkmıştır.(Lavabre, 1998) Bunun dünya da bilinen en büyük örneği olan "hippiler" bu dönemlerin eseridir (Kurlansky, 2011).

Prag Baharı, Paris Sarbonne Üniversitesinde başlayan öğrenci olayları, ABD – Vietnam savaşının ardından başlayan savaş karşıtı eylemler, ilk insanlı uzay aracı Apollo-7 ve ardından Apollo-8'in fırlatılması, ABD'de Afro-Amerikalılara uygulanan ayrımcılık ve baskının sona ermesi için sivil itaasızlık eylemleri yapan Martin Luther King'in suikast sonucu hayatını kaybetmesi bu tarihlerde dünya basınıni meşgul eden en büyük meseleler olmuştur (Fraser, 2008).

Türkiye, dünyada yaşanan bu rüzgârdan nasibini almış, üniversiteler de dersler boykot edilmiş, işçi sendikaları toplu eylemler yapmıştır. Toplum arasında ki kutuplaşma ve sağ- sol söylemleri de bu tarihlerde ülkemizde artmıştır.

Sol eğilimli Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç), ve milliyetçi eğilimli olan Türk Ocakları, Ülkü Ocakları, Komünizmle Mücadele Derneği (KMD) ve daha muhafazakâr anlayışa sahip Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) bu dönemin aktif gençlik örgütleri olmasının yanı sıra siyaset arenasında ki önemli aktörler olmuşlardır. Ders boykotları ve üniversite işgalleri ise bu dönemi belirleyen en önemli eylemlerdir (Eren, 2012).

İlk olarak 1967 yılında eylemlerin başlamış olmasına rağmen 15 Temmuz 1968 tarihinde 6. Filo ya bağlı bulunan bir uçak gemisi ve beş destroyerin Dolmabahçe sarayına demirlemesi ile büyük şiddet olayları ve eylemler yaşanmaya başlamıştır (Kabacalı, 2007).

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Deniz Gezmiş'in başında bulunduğu Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) isimli bir grup Taksimden, Dolmabahçe'ye yürüyüş düzenlemiştir. Alana geldiğinde diğer öğrenci grupları ile birleşerek 6.filoya ait gemilere saldırılmış ve Amerikan askerleri denize atılmıştır. Olayların artması ve durdurulamaması üzerine Tümgeneral Selami Pekün ve beraberinde ki birlikler müdahale etmiş ve öğrenciler Türk ordusu için tezahüratlar yaparak dağılmışlardır (Karadeniz, 1995: 198).

Bu gerilimli atmosferin ardından 1968'in Kasım ayında ABD, Vietnam savaşında görev almış ve "Phoneix" programının kurucusu olan CIA mensubu Rober W. Komer'i Ankara Büyükelçisi olarak atamıştır. Chomsky'e göre bu program ile Vietnam'da yaklaşık 50.000 insan ölmüştür (Chomsky, 2015). Türkiye'ye gelmesinin ardından hakkında protesto gösterileri yapılan Komer, eylemci öğrenciler tarafından "*Vietnam Canavarı*", "*Vietnam Kasabı*" olarak anılmıştır. Komer,6 Ocak 1969 tarihinde ODTÜ'yü ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında 1968 model, diplomatik plakalı Cadillac marka makam aracı yakılmıştır (Höke,1989). Olaydan üç gün sonra ise dönemin sol görüşlü öğrenci örgütlerinin önemli isimleri olan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Taylan Özgür'ün de aralarında bulunduğu 7 kişi olayla ilgili olarak tutuklanmıştır. Olayın ardından 5 ay sonra Büyükelçi Komer Türkiye'den ayrılmıştır (Eren, 2012). Komer olayı olarak adlandırılan bu olay birçok kişi ve çevre tarafından 'Kanlı Pazar' olayı ilişkilendirilmiş ve 1971 muhtırasının habercisi olarak ifade edilmiştir.

10 Şubat 1969 tarihinden itibaren birçok gazete sol eğilimli öğrencilerin eylemlerini manşetlere taşımışlar ve kutuplaşmalara yol açmışlardır. O dönem atılan bazı gazete manşetleri şu şekildedir: “ *Babialide Sabah Gazetesi*: “Solcular Üniversiteye kızıl bayrak astı: Kızillar polise, taş, sopa ve şişe ile saldırdı”, *Bugün Gazetesi*: “Tarihimizin en kara günü. Beyazıt kulesine kızıl bayrak asıldı.”, *Son Havadis Gazetesi*: “Komünistler kuleye kızıl bayrak çektiler”. 13 Şubat’ta *Bugün Gazetesi* “Milletin sabrı tükenmek üzeredir”14 Şubat tarihli *Bugün Gazetesi*: “Kızıl bayrak asanlara son ihtar: Müslüman İstanbul halkı! Kızıllara gereken cevabı vermek için bugün saat 14’te Beyazıt Meydanına gel.” (Tek,2006)

Bu çağrının ardından 14 Şubat’ta Beyazıt meydanında büyük bir eylem gerçekleştirilmiştir. Yaşanan hadiseden iki gün sonra 16 Şubat günü *Bugün gazetesi* yazarı Mehmet Şevki Eygi’nin köşesinde kaleme aldığı “*Cihada hazır olunuz*” başlıklı yazı ise Kanlı Pazar olayının fitilini ateşlemiştir (Kalsın, 2015: 237). Aynı gün 6.Filonun tekrar gelmesi üzerine sol eğilimli öğrenci örgütleri ve sendikalar Taksim meydanında protesto gösterileri yapmıştır.

Taksim meydanında sağ ve sol görüşlü öğrencilerin birbirlerine saldırmaları üzerine meydan da tansiyon yükselmiş ve büyük arbede yaşanmıştır. Olayların sona ermesinin ardından 2 kişi hayatını kaybetmiş, 100 kişiden fazla yaralanan olmuştur. Olayların ardından yapılan soruşturma neticesinde yalnızca Zabıta Memuru Seyit Atmaca tutuklanmıştır (Çetinkaya, 2010: 102). Kanlı Pazar hadisesi geri de kalsa da, bu hadisede, en az yirmi yıl kadar sürecek olan sağ-sol gerilimin başlangıcı olmuştur.

### **3.2.1.3. 1969 seçimleri**

Adalet Partisinin dört yıllık iktidarının ardından yapılan seçimlerde: Adalet Partisi %46,6 oy oranı ile tekrar iktidara gelirken Cumhuriyet Halk Partisi ise %27,4 oy alarak ana muhalefet partisi olmuş, meclise giren diğer partiler ise %6,6 oy ile Güven Partisi, %5.6 ile Bağımsızlar, %3,2 oy oranı ile Millet Partisi, %3,3 oy ile Milliyetçi Hareket Partisi % 2,8 ile Birlik Partisi %2,7 oy ile Türkiye İşçi Partisi, %2,1 oy ile Yeni Türkiye Partisi olmuştur.

**Tablo 17:** 1969 Seçimleri

PARTİ	LİDER	ALDIĞI OY (%)	MİLLETVEKİLİ
AP	Süleyman Demirel	46,55	256
CHP	İsmet İnönü	27,37	143
GP	Turhan Feyzioğlu	6,58	15
YTP	Yusuf Azizoğlu	2,18	6
MP	Osman Bölükbaşı	3,22	6
MHP	Alparslan Türkeş	3,03	1
BP (Birlik Partisi)	Hüseyin Balan	2,80	8
TİP	Mehmet Ali Aybar	2,68	2
Bağımsızlar		5,62	13

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

Bu seçimlerin ardından bu partilerin yanı sıra siyaset sahnesine iki yeni aktör katılmıştır. Bunlar: İsmet İnönü'nün sonu olan bu seçimler ile ilk olarak bu tarihte Cumhuriyet Halk Partisinde Genel Sekreter olan üç yıl sonra ise Genel başkanlık koltuğuna geçen "Karaoğlan" lakaplı Bülent Ecevit ve AP'den Konya'da aday gösterilmeyen ancak Bağımsız milletvekili seçilen ve 1973 yılında ki seçimlerde kuracağı Milli Selamet Partisi ile mecliste yer alacak olan, Milli Görüş ve Siyasal İslam'ın önemli temsilcisi "Mücahit" lakaplı Necmettin Erbakan'dır. 1973 yılına dek 1965-1972 yılları arasında görev yapan hükümetler için Tablo 18'e bakabilirsiniz.



**Tablo 18:** 1965-1972 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti
29.	Suat Hayri Ürgüplü	20 Şubat 1965 – 27 Ekim 1965	231/432	Adalet Partisi Yeni Türkiye Partisi Cumhuriyetçi Köylü Partisi Millet Partisi
30.	Süleyman Demirel	27 Ekim 1965 – 3 Kasım 1969	252/434	Adalet Partisi
31.	Süleyman Demirel	3 Kasım 1969 – 6 Mart 1970	263/428	Adalet Partisi
32.	Süleyman Demirel	6 Mart 1970 – 26 Mart 1971	232/404	Adalet Partisi
33.	Nihat Erim	26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971	321/370	Adalet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi Milli Güven Partisi Bağımsızlar
34.	Nihat Erim	11 Aralık 1971 – 22 Mayıs 1972	301/349	Adalet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi Milli Güven Partisi Bağımsızlar

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

#### 3.2.1.4. 15-16 Haziran Olayları

1961 Anayasası getirdiği düzenlemeler ile sendika, grev, lokavt haklarına yasal bir güvence kazandırılmış bu gerekçe ile bu 1960 sonrası dönemde sendikalar örgütlenmeler artmış ve sendikalar eylem alanı bulmuştur.

Paşabahçe, Şişe ve Cam fabrikalarında yapılan grevler de bazı sendika ve sendikacılar arasında görüş ayrılıklarının çıkması üzerine ilk olarak 1952 yılında kurulan TÜRK-İŞ konfederasyonu içerisinde ılımlılar ve radikaller olarak bir

bölünme yaşanmış ve ilerleyen süreçte sol eğilimli radikal gruplar TÜRK-İŞ' ten ayrılarak 1967 yılında DİSK'i kurmuştur (Akkaya, 1998: 105).

TÜRK-İŞ genel olarak partiler üstü politikalar izlemiş ancak DİSK ise siyasallaşmış ve kendisini siyasal alanda taraf olarak konumlandırmıştır. Bu oluşumlardan rahatsız olan Adalet Partisi hükümeti ve Cumhuriyet Halk Partisi ortak girişimlerde bulunarak sendikalar yasasında düzenlemeler yapmıştır (Işıklı, 1990).

Bunun üzerine 15 Haziran tarihinde ilk olarak 115 iş yerinde yürüyüş ve eylemler başlamıştır. Ertesi gün kitlelerin artması neticesinde işçi ve polisler karşı karşıya gelmiş ölen ve yaralananlar olmuş bu nedenle İstanbul ve Kocaeli de sıkıyönetim ilan edilmiştir. TBMM 17 Haziran itibari ile yaşanan hadiselerin gerekçesi olarak görülen sendikalar kanununun düzenlemesi için yeni yasa tasarısı görüşmek üzere toplanmıştır.

Meclis çalışmaları sürmekte iken 1969 yılında Fakir Baykurt tarafından kurulan Türkiye Öğretmen Sendikası'nın (TÖS) Kayseri'de yapılan şube genel kurulu, birtakım kişilerce basılmış, toplantının yapıldığı Alemdar sinemasının kapıları kilitlemiş ve ateşe verilmiştir (Koç, 2015). Bu hadise daha sonra ise birçok kesim tarafından 1993 yılında Sivas'ta yaşanacak olan Madımak hadisesinin provası olarak görülecektir. Bunun yanı sıra aynı yıl İstanbul'da Türk Demir Döküm tesisleri işgal edilmiş ve işçilerden ölenler olmuştur. Yine aynı tarihlerde Ereğli Demir Çelik fabrikasında işçiler tarafından büyük bir grev yapılmıştır (Akkaya, 1998).

12 Mart muhtırasına gidilen süreçte öğrenci olayları, üniversite işgallerinin yanı sıra sendikal faaliyetler, işçi eylemleri ve grevler önemli rol oynamıştır.

### **3.2.1.5. 1965-1970 Arası Ekonomik Durum**

Süleyman Demirel'in 1965 yılında kurduğu ilk Adalet Partisi hükümeti ekonomi politikalarını enflasyonist kalkınma üzerine kurmuştu. Bu politikalar esas olarak işvereni destekleyen, fiyatların artması nedeni ile işçi sınıfı üzerine ise baskı kuran bir anlayışı oluşturuyordu. Bu süreçte yüksek ücret talepleri beraberinde yoğun iş bırakma ve işçi grevlerinin yaşanmasına neden oluyor, ekonomik istikrarın sağlanamamasının arkasında ki temel nedenin de bu olduğu düşünülüyordu.

27 Mayıs darbesinin ardından İnönü hükümeti döneminde ilk olarak 1961 yılında ekonomi politikalarını tesis ve teftiş üzere Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş

bu plan çerçevesinde ilki 1963 yılında olmak üzere 15 yıl sürecek olan ‘‘Beş Yıllık Kalkınma Planları’’ oluşturulmuştur.

Bu planlar:

- 1963-1967 BBYKP (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)
- 1968-1972 İBYKP (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)
- 1973-1977 ÜBYKP ( Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı)
- 1979-1983 DBYKP (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı)

Birinci beş yıllık kalkınma planında tarım daha ön planda iken ikinci plan ise sanayi öncelikli olmuştur. Bu planlar kapsamında öncelikli hedef ise Gayri safi milli hasılabın (GSMH) istikrarlı bir şekilde artmasıdır. Birinci planda GSMH %7, ikinci de %7.9 üçünde ise %8.2 olarak hedeflenmiştir. Ancak ithalata olan bağımlılık neticesinde yurt içi tasarrufların yetersiz oluşu ve döviz girdisinin azlığı 1966 yılında yaşanan istisnai durum dışında bu beklentileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Beş yıllık kalkınma planları kapsamında atılan hamleler neticesinde 1966 yılında %12’lik büyüme ile rekor büyüme rakamlarına ulaşılmıştır. 1967 ve 1969 yılları arasında ise büyüme rakamları ortalama % 5 oranlarındadır. Tablo 19

**Tablo 19:** 1965-1969 yılları arasında Büyüme Hızı ve Enflasyon oranları

Yıllar	Büyüme Hızı (%)	Enflasyon (%)	Dış Tic. Açığı
Milyon \$			
1965	3,1	8,1	-108,2
1966	12	4,8	-227,8
1967	4,2	7,6	-162,3
1968	6,7	3,2	-267,2
1969	5,4	7,2	-264,4

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

Demirel, ilk aşamada serbest piyasa ekonomisi yerine karma ekonomik modeli savunmuştur. Bunun temel nedeni o dönem içerisinde ülkemizde girişimci sayısının azlığı dolayısı ile istenilen tüketim mallarının yeterli olarak üretilemiyor olması olmuştur. Serbest piyasa ekonomisi ve liberal anlayışı savunan Menderes’in mirasçısı olarak ifade edilen Demirel’in dönem içinde uyguladığı politikalar göstermektedir ki piyasaya devlet müdahale ederek, üretim tesisleri ve istihdam

sağlayacak ardından bu teşebbüsler özelleştirilerek serbest piyasa ekonomisi oluşacaktır.

Ancak, teori ve pratik paralellik göstermemiş kamu harcamalarının azalması, ithalata olan bağımlılık, dış yardım ve yabancı yatırımcı merkez alınarak oluşturulan yatırım politikaları tıkanma noktasına gelmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Türkiye Odalar Birliği (TOB) ekonomi politikalarında düzenlemeler yapılması için uyarılarda bulunmuştur. Bu baskılar üzerine Demirel hükümetinin Maliye Bakanı İhsan Gürsan'da istifa etmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2019).

### **3.2.1.6. Haşhaş Olayı**

ABD'nin istifa eden tek başkanı olma unvanını elinde bulunduran Richard Nixon, Vietnam savaşında ki başarısızlığın ardından ABD iç siyasetinde yaşanan tepkiler neticesinde siyasal kampanyasını, toplum içerisinde çok yaygınlaşan uyuşturucu üzerine yoğunlaştırdı.

Nixon'a göre Türkiye en büyük yasadışı uyuşturucu üreticilerinden biriydi ve Amerikan gençliğinin içine düştüğü uyuşturucu bataklığının sorumlusu bu nedenle Türkiye idi. Miting alanlarında ve kaldığı televizyon programlarında bunu sürekli dile getiren Nixon, Türkiye'ye bazı yetkililer göndererek Demirel hükümetine diplomatik baskı uygulamaya çalışmıştır. Başbakan Demirel ile görüşen temsilciler Afyon, Haşhaş üretiminin durdurulmasını talep etmiş, Demirel ise ABD'nin içinde bulunduğu durumdan Türkiye'nin sorumlu olmadığını, afyon üretiminin Türk ekonomisinde ki başat ürünlerden biri olduğunu ve üretime sınırlandırılma getirilemeyeceğini ifade etmiştir. Yıllık 120 ton üretilen afyonun, ABD'nin bir haftalık uyuşturucu tüketimine dahi yetmeyeceğini vurgulamıştır. ABD'li temsilciler tarafından kesin ve net suretle yasaklayacaksınız ifadesine karşı Demirel "asla!" cevabını vermiş ve ABD büyükelçisi William Handley, Başbakan Demirel tarafından kapı dışarı edilmiştir (Demirel, 1977: 56).

Eski Başbakanlardan Bülent Ecevit, Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil başta olmak üzere bazı yazar görüşleri ve eserlere göre haşhaş hadisesinin muhtıraya giden süreçte önemli bir etken olduğu, ABD'nin muhtıranın arkasında etkili bir aktör olduğu ileri sürülmektedir. Buna örnek olarak

muhtıranın ardından Başbakan Nihat Erim tarafından kurulan partiler üstü hükümetin aldığı ilk kararlardan birisinin Haşhaş ekiminin sınırlandırılması ve yasaklanması olması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir.

Çünkü ekimlerin yasaklanmasının ardından ABD, Türkiye'ye 35 milyon \$ tarım yardımı yapmıştır. II. Haşhaş krizi ise 1974 Kıbrıs Barış Harekatı öncesi Ecevit-Erbakan işbirliğinde kurulan CHP-MSP koalisyonunda Türkiye'ye ambargo uygulanması ile gündeme gelmiştir.

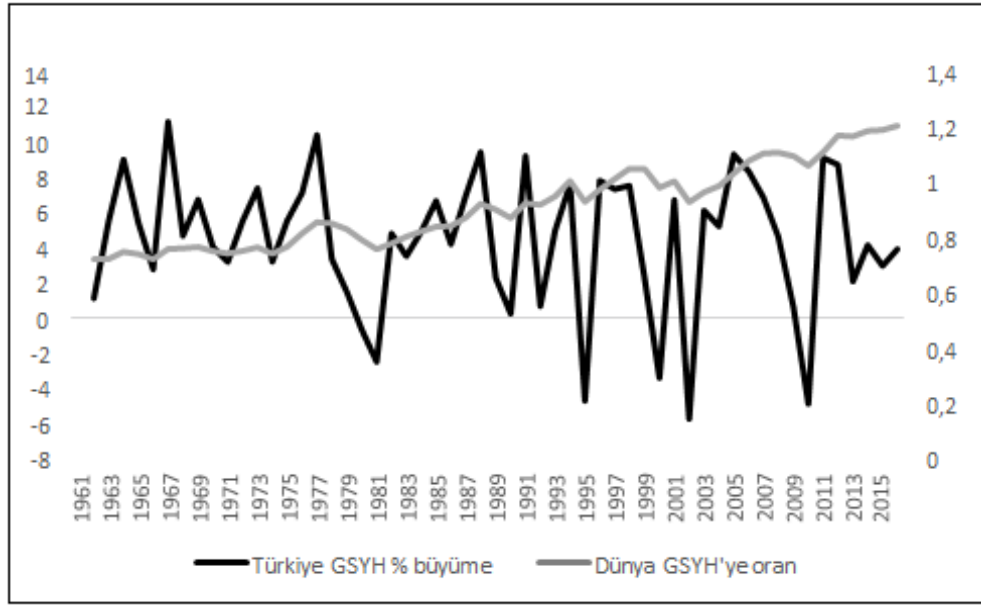
### **3.2.1.7. 1970 Devalüasyonu**

Yerli üretimin, ihracat hacminin ve turizm gelirlerinin artmasında bu devalüasyon kısa vadede fayda sağlamıştır ancak Türk lirasının değerinin düşmesi iç piyasada süregelen istikrarsızlığa da etkili olmuştur.

Kalkınma Planları kapsamında istenilen GSMH ve Büyüme oranlarını sağlayabilmek amacı ile Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ekonomik plan ve program çalışmaları yürüten Devlet Planlama Teşkilatından Turgut Özal, Naim Talu ve Kemal Cantürk'ün önemli rol alarak yaptıkları bu para operasyonu 1970 ve sonrası dönemde vergi ve zamların artmasında önemli rol oynamıştır.

10 Ağustos 1970 günü yapılan devalüasyonun ardından 1 Dolar, %66 devalüasyon yapılarak 15 liraya çıkmıştır. Dış Ticaret açığı bu yıl sonunda 359 milyon doları görmüştür. Aynı yıl enflasyon oranları ise % 6,7 olarak açıklanmıştır. Dönem içerisinde ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi içinde ki yerini daha iyi anlayabilmek için Şekil 5'e bakabilirsiniz.

Şekil 5: Türkiye GSYH Büyümesi ve Dünya GSYH'si İçerisindeki Payı



Kaynak: Dünya Bankası (2019) www.worldbank.org 15.05.19

### 3.2.2. 12 Mart 1971 Muhtırası

Muhtıra öncesinde bazı siyasi partiler, sendikalar ve kimi baskı grupları Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmüş Demirel ve politikalarına karşı eleştiriler dile getirilmiş ve Cevdet Sunay'ın hükümete müdahale etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu talepler arasında en bilinen ise Turhan Feyzioğlu'nun Cevdet Sunaya gönderdiği yazıdır. Bülent Ecevit ve kurucusu olduğu "Ortanın Solu" anlayışından dolayı Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılarak Güven Partisini kuran Turhan Feyzioğlu, Güven Partisi Meclis Grubu adına yazarak Sunay'a gönderdiği yazıda Türkiye İşçi Partisini marjinal faaliyetleri sebebi ile bölücülük ve ayrımcılık yapmakla suçlamış, Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisinin ise laik düzene aykırı gerici faaliyetler ile suçlamış ve Cumhurbaşkanı başkanlığında Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırmıştır.(Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi Yer No: 5/5-27; Fihrist No: 6913, s.3-4)

Başbakan Süleyman Demirel ve hükümeti ise bu tarihlerde "Anayasa Islahatı" adı verilen anayasal düzenlemeleri gerçekleştirmek üzere çalışmalar yürütüyordu. Demirel'e göre 1961 Anayasası ile yasama ve yürütme organında yapılan düzenlemeler neticesinde "çoklu idare düzeni" getirilmiştir, bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir (Demirel, 1972). Bunun yanı sıra Demirel; özerk kurumların düzenlenmesi gerektiğini savunmuş, seçim kanununun revize edilmesini,

kanun hükmünde kararname yetkisinin verilmesini, yargı ve yürütme organlarında düzenlemeler yapılmasını talep etmiştir. Bu bağlamda 12 Kasım 1969 yılında yürürlüğe giren 1188 sayılı yasa ile Anayasa'da bazı değişiklikler yapılmıştır.

4 Mart 1971 tarihinde, Balgat hava üssünden dört Amerikalı asker kaçırılmış bu eylemi Deniz Gezmiş'in kurucusu olduğu "Türkiye Halk Kurtuluş Örgütü" (THKÖ) isimli örgüt üstlenmiştir. Örgüt dört Amerikalı rehineyi teslim etmek için 400 bin \$ fidye ve tüm tutuklu devrimcilerin serbest bırakılmasını istemiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) kuşatılmış ve örgütün lideri olduğu iddiası ile Deniz Gezmiş adı ilk kez basına yansımıştır. ODTÜ'de yaşanan çatışmalar sonucu bir asker şehit olmuş, 7 Mart 1971 yılında ise taleplerine geri dönüş yapılmaması üzerine dört rehine örgüt tarafından serbest bırakılmıştır.

Doğan Avcıoğlu'nun kaleme aldığı "Türkiye'nin Düzeni" isimli kitap birçok sol görüşlü aydın ve asker tarafından başucu kitabı olarak görülmüştür. Mehmet Ali Birand'ın bu dönemi ele aldığı "12 Mart" isimli belgeselinde anılarını anlatan Subaylar ve gazetecilerin ifadelerine göre o dönem bu kitabı okumamış askerler, diğerleri tarafından eksik görülmüştür. Bu kitabın yanı sıra o dönem yayınlanan Devrim gazetesi, Yön dergisi ve bu yayın organlarında çalışan gazeteciler: İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Hasan Cemal, Uluç Gürkan gibi isimler darbe girişiminin fikirsel ve teorik boyutunun aktörleri olarak öne sürülmektedir.

CHP Konya milletvekili Fakih Özfakih, 9 Mart darbe girişimi ve 12 Mart muhtırasına giden süreçte cuntanın sivil ayağını oluşturmuş önemli isimlerden birisidir. Özfakih'in evinde gizli toplantılar yapılmış içlerinde TSK'da önemli görevlerde bulunan Celil Gürkan, Emin Değer, Atıf Erçikan gibi subaylarında bulunduğu birçok ordu mensubu yapılan bu toplantılara katılmıştır (Gürkan, 1986).

İlk olarak 9 Mart tarihinde yapılması düşünülen askeri darbe girişimi Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur liderliğinde yürütülmüştür. Genelkurmay başkanı Memduh Tağmaç, ordunun siyasete müdahale etmesine karşı çıktığı için kurulan ilk cuntada kendisine yer verilmemiştir. Deniz Kuvvetleri Komutanı Cemal Eyicioğlu'da bu cunta içerisinde bulunmamıştır.

9 Mart darbe girişimini diğer tüm darbe ve girişimlerden ayıran şey hedefin sadece hükümeti devirmek olmaması, asıl hedeflenenin rejimi değiştirmek olmasıdır.

Cuntacılara göre kurulacak yeni rejim modeli Askeri-Sosyalist devlet modeli olarak tasarlanmıştır. Anayasanın değiştirilmesi gündeme gelmiş, Devlet Başkanı, Başbakan, Devrim Konseyi, Devrim Konseyi Genel Sekreterliği ve Devrim Meclisi vb. organların kurulması planlanmış, Türk Devrim Partisi adında bir parti kurulması ve bakanlar kurulunun bu parti içerisinde bulunan asker ve aydınlar tarafından oluşturulması hedeflenmiştir (Bilbilik, 2013).

Darbenin yapılmasının ardından Kara kuvvetleri komutanı Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı, Hava kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un ise Başbakan olması kararlaştırılmıştır ancak Faruk Gürlerin Cumhurbaşkanlığını istememesi ve cuntada Genelkurmay başkanı ve Hava kuvvetler komutanının bulunmaması, dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın cuntaya çok sıcak bakmaması, darbenin sol eğilimli olması gibi gerekçeler sonucu Faruk Gürler bu girişimin gerçekleşmeyeceğini ifade etmiş ve darbe girişiminden vazgeçilerek cunta dağılmıştır. (Bilbilik, 2013)

12 Mart muhtırasının gerçekleşmesinin ardından, 9 Mart hareketinin önde gelenleri Tümgeneral Celil Gürkan, Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Tuğgeneral, Mehmet Tuğcu Tuğgeneral Ömer Çokgör, Tuğamiral Vedii Bilget emekliye sevk edilmiştir. Bunların yanı sıra darbenin sivil kanadında oldukları iddia edilen 10 yıl önce yapılan 27 Mayıs darbesinin önemli isimleri olan emekli generaller, Cumhuriyet Senatörleri Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın dokunulmazlığı kaldırılmıştır. (Meclis Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu 1. Cilt 477-478)

9 Mart darbe hareketinin deşifre edilmesi ve organizasyonun çökmesinde önemli rolü olan ve anılması gereken en önemli isim ise Milli İstihbarat Teşkilatı mensubu Mahir Kaynak'tır. Mahir Kaynak, cunta içerisine sızarak tüm faaliyetleri raporlamıştır (www.milliyet.com.tr, 2012).

10 Mart 1971 tarihinde gazeteci Cüneyt Arcayürek Hürriyet gazetesinde ki "*En tehlikeli yol*" başlıklı yazısında yapılan gizli toplantıları ve darbe, muhtıra hazırlığı olduğunu dile getirmiş bunun üzerine Demirel, Arcayürek'i başbakanlık konutuna çağırılmış sonrasında ise Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Mehmet Fuat Doğu ile görüşmüş ancak bu şekilde istihbarat raporu almadığını ifade etmiştir.

Basına yansıyan bu haberlere paralel olarak aynı gün Genelkurmay Başkanlığında Yüksek Komuta Konseyi düzenlenmiştir. Toplantıya Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı



Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Cemal Eyiceoğlu ve bunun yanı sıra 1980 darbesi öncesi ve sonrasında isimlerini sıkça duyacağımız Kenan Evren, Bülent Ulusu, Turgut Sunalp, Ali Fethi Esener, Faik Türün, İrfan Özaydınlı gibi generaller de katılmıştır. Gazeteci Mehmet Ali Birand bu toplantının önemini *12 Mart* belgeselinde Şu Şekilde ifade etmiştir “ *Bu toplantı salonundan sonra ki tarihlerde bir Cumhurbaşkanı, bir Başbakan, iki Siyasi Parti Genel Başkanı, iki Genelkurmay Başkanı ve yedi Kuvvet komutanı çıkmıştır.*” Toplantı neticesinde Kuvvet komutanları tarafından Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın önerisi kabul edilerek askeri müdahaleden vazgeçilmiş ve muhtıra verilerek hükümetin düşürülmesine karar verilmiştir. 11 Mart 1971 gecesini Genelkurmay başkanı Tağmaç tarafından Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Mehmet Fuat Doğu’ya ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunaya muhtıra haber verilmiştir. YaŐananlardan haberdar edilen Başbakan Süleyman Demirel, 12 Mart 1971 saat 17:20’de istifa etmiştir (Üskül, 2014).

12 Mart 1971 saat 13:00’de TRT Ankara Genel Müdürlük binasında Spiker Çetin Çeki’nin okuduğu muhtıra metini ile müdahalenin bildirisi yapılmıştır.

### **3.2.3. Muhtıra Sonrası Siyasal Durum**

Muhtıranın ardından, Demirel’in istifası ile boşalan başbakanlık koltuğuna CHP’nin önemli isimlerinden birisi olan Nihat Erim, partisinden istifa ederek “partisiz ve tarafsız” milletvekili olarak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, hükümeti kurmak için Başbakan tayin edilmiş ve 33. Hükümeti kurmuştur. Nihat Erim iki kez hükümet kurmuştur, ilk hükümetinin yaptığı değişiklik Afyon ekimini yasaklamak olmuştur. II. Erim hükümetinde ise ülke de artan anarşi ve yasa dışı eylemler neticesinde “*Balyoz Harekâtı*” adı verilen operasyon başlamıştır. (www.tbmm.gov.tr, 2014).

Muhtıranın ardından siyaset sahnesinde birçok deđiŐme yaşanmıştır. Bu deđiŐimlerden ilki parti içi fikir ayrılıkları ile başlayan ardından Genel Sekreter Bülent Ecevit’in, Genel Başkan olması ile sonuçlanan 7 Mayıs 1972 yılında yapılan CHP olağanüstü kurultayıdır. İsmet İnönü, muhtırayı destekler bir tavır sergilemiş ancak Bülent Ecevit ise siyasete ordunun karıŐamayacađını ve yapılan muhtıranın sol kesime de yapıldığı tezini savunmuştur (Ecevit, 1973).

Bülent Ecevit'in Genelbaşkan seçilmesinin ardından CHP'nin muhafazakâr kanadını oluşturan Kemal Satır ve beraberinde ki bir grup milletvekili partiden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuştur. Cumhuriyetçi Parti (CP) daha sonra yine Ecevit'e ve "ortanın solu" ideolojisine muhalif, Atatürk milliyetçiliğini savunan Turhan Feyzioğlu'nun kurduğu Milli Güven Partisi (MGP) ile birleşmiş ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını almıştır.

Diğer bir bölünme ise Adalet Partisi (AP) kanadında yaşanmıştır. Yassıada yargılamalarında avukatlık yapmış olan, eski TBMM Başkanlarından Ferruh Bozbeyle tarafından Demokratik Parti, Adalet Partisine alternatif olarak kurulmuştur. Adnan Menderes'in iki oğlu Yüksel Menderes ve Mutlu Menderes, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Bayar Gürsoy ve Sadettin Bilgi'te partinin kurucuları arasında yer almıştır (Demirel, 2004).

Siyasal partiler arasında bu gerilimler yaşanırken en önemli gelişme ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolması nedeni ile yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Bu tarihsel süreçte birçok kesime göre Cumhurbaşkanlığı makamı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı makamından geçiyordu. Gerek 27 Mayıs darbesi gerek ise 12 Mart muhtırası ile asker siyasete müdahale etmiş ve sivil siyasetin hareket alanı daraltılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı seçimine giderken, bu nedenle muhtıranın önemli iki aktöründen biri olan Kara kuvvetleri komutanı Faruk Gürler 1972 yılında Genelkurmay başkanlığına atanmış, 1973 yılında ise bu görevinden emekli edilerek Cevdet Sunay tarafından Cumhurbaşkanı adayı olarak takdim edilmek üzere Cumhuriyet Senatosunda tabii senatör olarak atanmıştır.

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ise ordunun bu dayatmasına karşın sivil bir iradenin ortaya konması gerektiğini savunmuştur. Mecliste yapılan oylamalar neticesinde sonuç alınamamış, AP ve CHP ortaklığı ile emekli bir asker olan Moskova Büyükelçisi Fahri Korutürk aday gösterilmiş ve seçimler sonucunda 6. Cumhurbaşkanı olmuştur. Muhtıranın ardından 1973 seçimlerine dek geçen dönem de kurulan hükümetler için ise Tablo 20'ye bakabilirsiniz.

**Tablo 20:** 1971-1974 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti/Hükümet
33.	Nihat Erim	26 Mart 1971 – 11 Aralık 1971	321/370	(Partilerüstü) Adalet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi Milli Güven Partisi Bağımsızlar
34.	Nihat Erim	11 Aralık 1971 – 22 Mayıs 1972	301/349	(Partilerüstü) Adalet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi Milli Güven Partisi Bağımsızlar
35.	Ferit Melen	22 Mayıs 1972 – 15 Nisan 1973	262/290	Adalet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi Milli Güven Partisi Bağımsızlar
36.	Naim Talu	15 Nisan 1973 – 26 Ocak 1974	261/357	Adalet Partisi Cumhuriyetçi Güven Partisi Bağımsızlar

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

### 3.3. 12 Eylül Darbesi

Ülkemizde, her geçen gün artan siyasal istikrarsızlık, ekonomik buhran ve adaletsiz gelir dağılımı, yaşanan hükümet krizleri, sokaklarda artan şiddet ve yoğun olarak hissedilen siyasal kutuplaşmalar ve kaos toplumunun ortaya çıkması neticesinde sivil – asker ilişkilerinde ki görüş ayrılıkları belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

İlk olarak Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından hükümete uyarı mektubu yazılmış ancak hükümet politikalarında değişiklik olmaması üzerine ordu tarafından doğrudan müdahale kararı verilmiştir.

### **3.3.1. Darbenin arka planı**

1971 yılında ordu tarafından muhtıra verilmesi ile birlikte ordu ve sivil iktidar arasında başlayan gerilimin ardından toplumsal kutuplaşma da yükselmiştir.

1973 yılında yaşanan petrol krizi, 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekatı, 1977 yılında yapılan genel seçimler ve aynı yıl 1 Mayıs'ta yaşanan olaylar, 1979 yılında yaşanan ikinci petrol krizi ve son olarak 24 Ocak 1980 günü alınan ekonomik istikrar tedbirleri darbenin zeminini hazırlamıştır. 12 Eylül darbesini daha iyi analiz edebilmek açısından bu dönem içerisinde yaşanan bu ekonomik, siyasi ve sosyolojik gelişmelere göz atmakta fayda vardır.

#### **3.3.1.1. 1973 Seçimleri**

Muhtıranın ardından, askeri baskıların gölgesinde geçen, kutuplaşmalara neden olan kampanya ve afişleri ile Türk siyasi tarihinde önemli bir yer işgal eden seçimlerden birisidir. Bu seçimler barajsız d'Hont sisteminin kullanıldığı bir seçim olması nedeni ile de önemlidir. Çünkü özellikle sağ cephe de yaşanan ayrılıklar ve bölünmeler neticesinde birçok farklı ideolojinin mecliste kendisine yer bulması mümkün kılınmıştır. Buna kıyasla oyların dağılması ise partilerin tek başına iktidar olmasını olanaksız kılmış, koalisyon hükümetleri kaçınılmaz hale gelmiştir.

Seçim sonuçları ise sürpriz niteliğindedir. 1961 seçimlerinden bu yana birinci parti olmayan CHP, Bülent Ecevit'in "ortanın solu" ideolojisi ile sandıktan zaferle çıkmıştır. Diğer bir sürpriz ise Necmettin Erbakan tarafından "milli görüş" ideolojisi ile kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) olmuştur. Milli Nizam Partisi'nin (MNP) kapatılmasının ardından isim değişikliği yapılarak tekrar kurulan bu parti Adalet Partisinin oylarını alarak çıkardığı vekil sayısı ile kilit önem kazanmıştır.

**Tablo 21:** 1973 Yılı Seçim Sonuçları

<b>PARTİ</b>	<b>LİDER</b>	<b>ALDIĞI OY (%)</b>	<b>MİLLETVEKİLİ</b>
CHP	Bülent Ecevit	33,29	185
AP	Süleyman Demirel	29,82	149
DP	Feruh Bozbeyli	11,89	45
MSP	Necmettin Erbakan	11,80	48
CGP	Turhan Feyzioğlu	5,26	13
MHP	Alparslan Türkeş	3,38	3
TBP	Mustafa Timisi	1,14	1
MP	Cemal Tural	0,58	0
Bağımsızlar		2,80	6

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

1973 seçimlerinin sonuçlanmasının ardından 100 gün süren hükümet kurma krizi yaşanmış sonrasında ise birbirine zıt iki siyasal parti bir araya gelmiş CHP ve MSP koalisyonu kurulmuştur. Ecevit'in deyimine göre bu koalisyon "*laikler ve dindarların buluşmasıdır.*" Bu koalisyon hükümeti toplumun iki zıt kanadını oluşturduğu için sosyal ve toplumsal yapı içerisinde denge unsuru olmaya çalışmıştır. İç politika' da 12 Mart sonrası tutuklanan gerek sağ gerek ise sol kanada mensup siyasi tutuklular için af çıkartılması (Kongar, 2005), dış politika da ise Kıbrıs barış harekâtı bu koalisyon hükümetinin en önemli icraatları olmuştur (Tanilli, 1985).

Muhtıraya giden süreçte ABD tarafından Demirel hükümetine dikta edilerek yasaklanması istenen ve bu nedenle muhtıranın gerekçeleri arasında görülen 'haşhaş' Muhtıra sonrasında Nihat Erim tarafından kurulan teknokratlar hükümetince yasaklanmış ancak bu dönem de serbestleştirilmiştir.

### **3.3.1.2. 1973-1974 Petrol Krizi ve Stagflasyon**

6 Ekim 1973 yılında Mısır ve Suriye İsrail'e saldırmış 4. Arap- İsrail Savaşı olarak bilinen Yum Kippur savaşı gerçeklemiştir. ABD'nin İsrail'in yanında yer alması ve Arap ülkelerinin kaybettikleri toprakları geri almak istemesi üzerine Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği (OAPEC) ihraç ettikleri petrolü politik baskı aracı olarak kullanmışlardır. (Öksüzler; İpek (2011))

ABD, Hollanda, İngiltere ve Japonya başta olmak üzere birçok ülkeye karşı ambargo uygulanmıştır. 1973 yılının Ekim ayından itibaren OAPEC üyeleri ihraç ettikleri petrolü her ay %5 oranında azaltmıştır. Bu gerekçe ile petrol ithal eden ülkelerde maliyet fiyatları yükselirken petrol ihraç eden ülkeler zenginleşmiştir. Bu ülkelere geri dönen nakit döngüsüne de ‘‘petrodolar’’ adı verilmiştir (Uzunoğlu, 2007). 1973 Ekim ayından, 1974 Ocak ayına dek petrol varil fiyatları %300 artmıştır. (Pala,2001)

Türkiye açısından bu krize bakacak olursak muhtıranın ardından uygulanmaya başlanan kamu maliye politikaları 1979 yılına kadar başarı ile yürütölmüştür. Ancak bu tarihlerde gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatı neticesinde yapılan askeri harcamalar ve maliyetler petrol krizi ile birleşince maliye politikalarının etkinliği azalmıştır. Petrol ithalatı bakımından bakacak olursak petrol fiyatlarının kısa zamanda ki üst düzey artışı dış ticaret açığına da aynı oranda katlamıştır. Tarım politikaları için hayati önem arz eden petrol fiyatları neticesinde üretimler azalmış ve yine bu gerekçe ile tarımsal ürünlerin de fiyatı artmıştır. Bunların sonucu olarak ‘‘Petrol Reform Kanunu’’ da bu dönemde yürürlüğe girmiştir ( www.tbmm.gov.tr, 2019).

Petrol krizinin ardından Türkiye ekonomisi ‘‘stagflasyon’’ kavramı ile tanışmıştır. Ekonomik durgunluk anlamına gelen stagflason kavramı 70’ler Türkiye’sinin sıkça duyduğu bir kavram haline gelmiştir.

Keynesyen yaklaşıma ve Philips eğrisine göre işsizlik, enflasyon ile ters orantılıdır ve stagflasyon, enflasyon ile aynı zamanda görülmez ancak OAPEC ülkelerinin kısa vade de arzı düşürmesi ve fiyatları yükseltmesi beraberinde fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine bu da istihdamın düşmesine ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Ekonomi de ne kadar önemli bir ürün olduğu çok fark edilmemiş olan Petrol kelebek etkisi yaratarak bu tarihe dek yaşanan en büyük krizi enflasyon ve stagflasyonu beraberinde getirmiştir. Tablo 22’de göröleceği üzere 1973 yılında 9.3 milyon ton petrol için ödenen tutar 274 milyon \$ seviyesinde iken, 1974 yılında ise 9.9 milyon ton petrol için 804 milyon \$ ödenmiştir.

**Tablo 22:** 1970-1987 Yılları Arası Petrol Fiyatları

Yıllar	MİKTAR (M.TON)	ÖDENEN DÖVİZ (USD)	Yıllar	MİKTAR (M.TON)	ÖDENEN DÖVİZ (USD)
1970	3.845.122	53.646.704	1988	21.673.164	2.404.265.748
1971	5.428.692	89.112.500	1989	18.615.660	2.463.687.703
1972	7.969.319	142.873.895	1990	20.061.974	3.505.442.659
1973	9.305.832	274.363.089	1991	17.606.158	2.457.569.052
1974	9.961.397	804.209.334	1992	19.315.644	2.630.088.568
1975	9.634.101	754.243.391	1993	21.769.431	2.549.626.975
1976	11.213.180	972.456.163	1994	21.198.132	2.427.223.143
1977	11.658.768	1.121.830.159	1995	23.510.777	2.912.984.869
1978	10.354.381	1.016.545.619	1996	22.915.914	3.430.240.287
1979	8.173.202	1.205.347.949	1997	23.336.672	3.177.690.856
1980	10.490.158	2.610.098.975	1998	23.735.420	2.046.735.524
1981	11.579.743	3.217.256.864	1999	22.983.699	2.747.107.164
1982	13.905.837	3.538.195.962	2000	21.671.149	4.200.761.845
1983	14.127.427	3.215.912.399	2001	23.242.873	3.897.305.049
1984	15.589.831	3.397.618.645	2002	23.661.811	4.088.650.542
1985	15.531.897	3.321.272.476	2003	24.096.407	4.788.012.625
1986	16.861.924	1.804.841.994	2004	23.830.052	6.074.589.413
1987	20.102.220	2.762.201.628	2005	23.389.727	8.622.886.928

**Kaynak:** OAPEC, [www.oapec.org](http://www.oapec.org) (15.05.19)

### 3.3.1.3. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı

Kıbrıs, 1950'lerden bu yana Türk dış politikasında önem arz eden meselelerden biri olmuş ve birçok kez açık ya da gizli olarak müdahale planlanmış ancak buna paralel olarak müdahalede bulunmak için ekonomik ve siyasi koşullar yetersiz kalmıştır. Uluslararası kamuoyu ikna edilememiş, uluslararası aktörler tarafından Kıbrıs meselesi ertelenmiş ya da meselenin sahada değil masada görüşülmesi gerektiği savı öne sürülerek Kıbrıs meselesi bu tarihe dek ertelenmiştir.

Harekatın öncesine bakacak olursak ilk olarak 1960-1961 yıllarında yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garantör devlet olmuş adanın iki milletli sosyolojik yapısı kabul edilmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. III. Makarios olarak bilinen Mihail Hristodulu Muskos Cumhurbaşkanı olmuş, Fazıl Küçük ise Cumhurbaşkanlığı yardımcılığına getirilmiştir. (Kolektif, 2017).

Yunanistan güdümünde ki Rum Muhafız Birliği tarafından 15 Temmuz 1974 yılında III. Makarios darbe yapılarak indirilmiş ve onun yerine yine Yunanistan tarafından megali idea (Büyük Helen Devleti) ve ENOSİS (Yunanistan'a ilhak) projesine ulaşmak için kurulmuş olan EOKA terör örgütünün lideri Nikos Sampson

Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. Bunun üzerine garantör devletlerden birisi olan Türkiye ilk olarak İngiltere'ye ortak müdahale teklifi götürmüş fakat olumlu yanıt alamaması üzerine, direkt müdahale kararı almıştır. 20 Temmuz günü müdahale başlamış, ilk asker sevkiyatı yapılmıştır (Tenşi, 2018).

BM, ABD ve İngiltere'nin aracı olması ile 22 Temmuz'da ateşkes ilan edilmiş ve Türkiye Dış İşleri Bakanı Turan Güneş ve Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş Cenevre'ye giderek diplomatik görüşmelere başlamıştır. 31 Temmuz tarihinde alınan kararların uygulanmaması neticesinde Cenevre'de bulunan Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Ankara'yı arayarak önceden belirledikleri parola ile harekâtın devam etmesini istemiştir. *'Ayşe tatile çıksın'* Harekât sonuçlandığında adanın %35'lik alanı ele geçirilmiş ve ada fiilen ikiye bölünmüştür. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurularak Rauf Denктаş Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Tenşi,2018).

Bu harekâtın ardından Başbakan Bülent Ecevit *'Kıbrıs Fatihi'*, Başbakan yardımcısı Necmettin Erbakan ise *'Mücahit'* olarak anılmıştır.

Burada değinilmesi gereken bir husus ise ABD tarafından ülkemize uygulanan ambargo meselesidir. ABD tarafından uygulanan ambargo barış hareketından önce haşhaş ekiminin serbestleşmesi ile uygulanmaya başlamıştır, Kıbrıs meselesi de elbette buna katkı sağlamıştır (Birand, Bila, Akar, 2010:35).

#### **3.3.1.4. 1 Mayıs 1977 Olayı**

12 Eylül darbesine giden süreçte mihenk taşlarından birisi de *'Kanlı 1 Mayıs'* olarak bilinen elim olayıdır. 1 Mayıs 1977 yılı işçi bayramı kutlamaları için sendikalar Taksim'de toplanmıştır, saat 19:00 sıralarında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Genel Başkanı Kemal Türkler konuşmasını bitirdiği sırada görgü tanıklarının ifadelerine göre Taksim meydanında yer alan Intercontinental Otel'den ve Sular İdaresi Genel Müdürlüğü binasının üzerinden kimliği belirsiz kişiler tarafından otomatik silahlar ile meydana ateş açılmış ve yaşanan kaos neticesinde 29 kişi ezilerek, 5 kişi vurularak hayatını kaybetmiş 130 kişi ise yaralanmıştır (Hürriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1977).

12 Eylül öncesi dönem de yaşanan hadisenin tüm boyutlarına bakmak ve dönem içerisinde Sendikaların önemini daha iyi anlamak ve sahip oldukları kitlesel gücün ne denli olduğunu göstermesi açısından Tablo 23'e bakabilirsiniz.



**Tablo 23:** 1979 Yılı İşçi Eylemlerinin Konfederasyonlara Göre Dağılımı

Konfederasyon	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı
DİSK	54	50.000
Türk-İş	22	35.000
Bağımsız	7	2.700
MİSK	1	25
Ülke-İş	1	230
Sendikasıız	71	51.963
TOPLAM	156	139.918

**Kaynak:** TÜRK-İŞ 7. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstanbul 1980:129

Yaşanan olayın ardından soruşturma başlatılmış ancak olayın failleri açığa çıkartılamamıştır. Bazı araştırmacı yazar ve görüşlerin değerlendirmelerine göre o tarihlerde ABD vatandaşı olduğu belirlenen birçok kişi Yeşilhisar havalimanından ülkemize giriş yapmış ve adı geçen otelde konaklamıştır (Atay, 2013). Bir başka teze göre ise o tarihlerde otel müşterilere kapatılmış ancak kimliği belirsiz ‘derin’ bazı unsurlar bu eylemi gerçekleştirmiştir. Türkiye’nin yakın siyasi tarihine bakıldığında 12 Eylül öncesi dönemde Abdi İpekçi, Gün Sazak gibi isimler başta olmak üzere gerçekleştirilen suikastler, faili meçhul cinayetler, ve toplumda infial uyandıran Maraş, Sivas, Çorum olayları gibi 1 Mayıs 1977 olayı da tam olarak aydınlatılamamıştır. Ancak açıkça görülmektedir ki bu tarihlerde birbiri ardına yaşanan bu olaylar kaos toplumu yaratmış, toplum belirgin olarak taraflara, kutuplara ayrılmış ve politize olmuştur. Darbe öncesi ve sonrasında sıkça dile getirilen ‘anarşi durumu’ yaşanan bu acı olaylardan beslenmiş ve darbenin fiziki zemini hazırlanmaya çalışılmıştır.

### **3.3.1.5. 1977 Seçimleri**

Kıbrıs Barış Harekatı’nın ardından, CHP-MSP koalisyonu arasında politik fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamış, Ecevit’in deyimi ile ‘laikler ve dindarların buluşması’ başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ekonomik sıkıntıların baş göstermesi, ortaya çıkan kıtlık, siyasi bloklaşmalar ve son olarak 1 Mayıs’ta yaşanan hadiseler üzerine Başbakan Bülent Ecevit tarafından erken seçim kararı alınmıştır. 5 Haziran 1977 yılında yapılan seçimler neticesinde CHP %41,4, AP %36,9, MSP %8,6, MHP %6,4 oy almıştır.(www.tbmm.gov.tr, 2019)

### **3.3.1.6. 1979 II. Petrol Krizi**

1978 yılı itibari ile yaşanan İran İslam Devrimi, Irak-İran Savaşı, ABD-İran Rehineler krizi vb. siyasal krizler neticesinde petrol fiyatları yeniden artmıştır. 1978 yılının ortalarında başlayan fiyat dalgalanmaları sonrasında 1981 yılı Ekim ayına gelindiğinde petrol fiyatları %170 oranında artış göstermiştir. (Lienert, 1981)

Tablo 22’de ki Türkiye petrol ithalatı rakamlarına bakacak olursak 1978 yılında 10.3 milyon ton petrol için 1.016 milyar \$ ödenmişken 1980 yılında 10.5 milyon ton petrol için 2.6 milyar \$ ödenmiştir. Ülkemiz açısından II. Petrol krizinin etkileri maliye ve para politikalarının yanı sıra o dönem içerisinde olumlu olumsuz birçok eleştiri yapılan 24 Ocak Kararları ile azaltılmaya çalışılmıştır.

### **1.3.1.7. 1971-1980 arası ekonomik durum**

1971 Muhtırasından sonraki dönemde Kıbrıs Barış Harekatı, I. Ve II. Petrol krizleri neticesinde ekonomik önlemler tam olarak alınamamış, kamu harcamaları borçlanma yolu ile karşılanmaya çalışılmıştır. Kıbrıs Barış harekatı sonucunda savunma harcamaları artmıştır. Petrol krizleri sebebi ile de sanayi ve tarımsal faaliyet azalmıştır. Bu faktörlerin bir araya gelmesi sonucu fiyatlar artmış, enflasyon yükselmiş, istihdam azalmış ve ekonomik dar boğaz yaşanmıştır. GSYH oranları % 0,95’e kadar gerilemiştir. 1977 yılından itibaren sürekli devalüasyona başvurulmuş bu para operasyonları neticesinde 1980 yılına gelindiğinde 1 dolar 17 liradan, 75 liraya yükselmiştir. Bknz: Tablo 24. Süleyman Demirel tarafından söylenen “Türkiye 70 sente muhtaçtır” sözü bu dönemi en iyi özetleyen durum olmuştur (Kolektif, 2009).

**Tablo 24:** 1971 – 1980 Yılları Arasında Dolar Kuru

Tarih	ALİŞ FİYATI İS	SATIŞ FİYATI İS
1971	14,83	15,13
1972	14,00	14,30
1973	14,00	14,28
1974	13,78	14,05
1975	14,30	14,58
1976	15,86	16,18
1977	17,82	18,17
1978	24,05	24,53
1979	30,75	31,37
1980	75,12	76,62

**Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr (15.05.19)

1978-1979 yıllarında Türkiye, artık geminin yürümeyecek duruma gelmesi üzerine, dış kaynak sağlamak için Uluslararası Para Fonu (IMF) ile iki sözleşme imzalanmış ve istikrar tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu tedbirler şunlardır: (Şahin, 1997: 170)

- *Devalüasyon,*
- *KİT ürünlerine zam ve ücret-maaş artışların sınırlandırılması,*
- *Harcamaların kısılması ve KİT zararlarının azaltılması yoluyla kamu açıklarının kapatılması,*
- *İthalatın kısılması, ihracatın arttırılması ve bu yolla cari işlemler açığının azaltılması,*
- *Faizlerin yükseltip tasarrufların özendirilmesi,*
- *Yatırımların azaltılması,*
- *Dövizde Çevrilebilir Mevduat uygulamasına son verilmesi*

Bu kararların bazıları uygulanmış, bazıları ise hayata geçirilememiştir, bu sürecin ardından ise uygulanan diğer tedbir operasyonu ise 24 Ocak kararları olmuştur.

### 3.3.1.8. 24 Ocak Kararları

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), müsteşarı olan Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel tarafından, Başbakanlık müsteşarlığına getirilmiştir. IMF ve Dünya Bankası ile iyi ilişkileri olan Turgut Özal ve beraberinde görevlendirilen DPT mensupları, IMF ile yapılan stand-by anlaşması kapsamında ekonomik darboğazdan çıkmak, dış ticaret ilişkilerini iyileştirmek, ödenmemiş borçları yapılandırmak ve Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi önemli finansal kurumlardan tekrar kredi alabilmek için görevlendirilmiş ve 24 Ocak İstikrar Tedbirleri adı verilen ekonomik uygulamalar hayata geçirilmiştir. Süleyman Demirel'in o dönem gazetelerde manşet olan tarihi sözüne göre Türkiye ekonomisi *"yetmiş sente muhtaçtır"* (Kepenek, Y; Yentürk, N. 1994) .

24 Ocak kararları hakkında iki görüş vardır. Bu görüşlerden birincisine göre Türkiye çağı yakalamak için kapılarını dünyaya açmıştır. Diğer görüşe göre ise ülkemiz ulusal hedeflerini terk ederek yabancı sermayenin çıkarlarını koruyan politikalar uygulamaya başlamıştır (Öztürk; Nas; İçöz, 2008).

Haşhaş krizleri, Petrol krizleri, Kıbrıs Barış Harekâtı, ekonomik ambargo gibi faktörler neticesinde ülkemizde döviz rezervleri tükenmiş, Türkiye Merkez Bankasının altın rezervleri dahi teminat olarak uluslararası finans kuruluşlarına rehin verilmiştir. Bunun üzerine ekonominin yeniden dizayn edilmesinin gerekliliği zaruri bir ihtiyaç haline gelmiştir.

1979 yılında başlayan çalışmalar ordu – hükümet ilişkileri, siyasal istikrarsızlık ve anarşi durumu nedeni ile o yıl uygulanamamış ancak 24 Ocak 1980 tarihinde uygulanabilmiştir. 24 Ocak kararları liberal yapı, piyasa ekonomisine geçiş, %30-35'lik devalüasyon, dış ticaretin serbestleşmesi, doların serbest dolaşımı, ihracatın teşvik edilmesi, devlet müdahalesi ve devlet payının azalması gibi önemli değişikliklerin yapılmasına zemin hazırlamıştır, bu gerekçeler ile bakıldığında 24 Ocak kararları, Türkiye Cumhuriyeti'nin o güne dek yapmış olduğu en kapsamlı ekonomik değişim ve gelişim faaliyetidir (Eser, 1984).

24 Ocak kararlarının ekonomik yapıya etkilerinin yanı sıra siyasal yapıya' da birtakım etkileri olmuştur. Bunlardan en önemlisi 12 Eylül 1980 darbesi ve beraberinde gelen 1982 Anayasasıdır. 12 Eylül darbesinin ardından oluşturulan cunta yönetimi ve ardından kurulan Bülent Ulusu hükümeti tarafından bu ekonomik

programın devamlılığı sağlanması için Turgut Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından Ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı olarak atanmıştır.

Akalın'a göre 24 Ocak kararlarının amaçları şu şekildedir: (Akalın, 2004)

- *Fiyat istikrarının sağlanması,*
- *Ödemeler dengesinin yeniden kurulması,*
- *Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması,*
- *Ekonominin dışa açılması ve bu yönde sanayileşme stratejilerinin geliştirilmesi,*
- *Kamu kesiminin ekonomi içerisindeki yerinin azaltılması*
- *Bu amaçların gerçekleştirilmesi için 24 Ocak Kararları kapsamında*

*Türkiye'nin IMF'ye vermiş olduğu niyet mektubu şunları taahhüt etmektedir: (Kazgan, 2005: 200-201).*

- *Enflasyonu durdurmak ve fiyat istikrarını sağlamak için sıkı para politikası uygulanacak,*
- *Akaryakıt fiyatları, tarım ürünlerinin taban fiyatları ve KİT ürünlerine ait fiyatlar enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanacak,*
- *Kamu harcamaları kısıllacak, ancak enerji yatırımları bundan etkilenmeyecek,*
- *Faiz oranları arttırılacak,*
- *Ücret anlaşmazlıkları konusuna çözüm getirilmeye çalışılacak,*
- *Döviz kuru değişken olacak ve bu yolla Türkiye'nin rekabet gücü sağlanmaya çalışılacak,*
- *Borç yönetimine özen gösterilecek,*
- *Ülke ekonomisi giderek daha fazla serbest piyasa ekonomisine dönecek,*
- *Hükümet alınacak ekonomik önlemler konusunda sürekli olarak IMF'ye danışacaktır.*

**Tablo 25:**1977 – 1983 Yılları Arasında Bazı Makroekonomik Göstergeler

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
<b>GSYİH Büyüme Hızı(1987 Sabit Fiyatlarıyla)</b>	3,4	1,5	-0,6	-2,4	4,9	3,6	5,0
<b>Kişi Başına Milli Gelir (Dolar)</b>	1.950	2.089	2.500	2.041	2.078	1.828	1.695
<b>Enflasyon Oranı (%)</b>	22,5	53,3	62,0	101,4	34,0	28,4	31,4
<b>İhracat (f.o.b. Milyon Dolar)</b>	1.753	2.288	2.261	2.910	4.703	5.890	5.905
<b>İthalat (f.o.b. Milyon Dolar)</b>	-5.506	-4.369	-4.815	-7.513	-8.567	-8.518	-8.895
<b>Cari İşlemler Dengesi/GSMH (%)</b>	-5,13	-1,89	-1,73	-4,98	-2,71	-1,48	-3,18
<b>Kamu Kesimi Borçlanma Gereği(%)</b>	8,2	3,2	7,2	8,8	4	3,5	4,9

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

Tablo 25’de ki makroekonomik göstergelerden hareketle 24 Ocak kararları ve 12 Eylül darbesi açısından ekonomik yapıya bakacak olursak, darbe öncesi dönemde 1979 yılında ihracat 2.261 milyon dolar ve 1980 yılında 2.910 milyon dolar olarak açıklanmış ancak darbe sonrası dönemde 1981 yılında ihracat 4.703 milyon dolar açıklanarak son iki yıla karşı belirgin artış göstermiştir. Ancak bunun yanı sıra GSYH açısından bakacak olursak 1977 yılından 1980 yılına dek her yıl düşüş gözlemlenmektedir. Son olarak 1980 yılında GSYH büyüme hızı -2,4 iken 1981 yılında 4,9 oranına çıkmıştır. Bir diğer belirgin fark ise enflasyon oranında yaşanan değişimdir, 1980 yılında enflasyon oranı %101,4 iken 1981 yılında ise %34 olarak hesaplanmıştır. Burada belirleyici olan faktörlerden en önemlisi ise cunta yönetiminin sendikalara karşı kurduğu baskı, grev hakkının askıya alınması ve lokavt hakkının anayasada yer bulmasıdır. Yeni ekonomik yapı oluşturulurken hükümet emek aleyhtarı bir tutum izlemiş ve sermayedarlar korunmuştur. İhracata verilen teşvikler, gümrük duvarlarının kaldırılması ve vergilerin en aza indirilmesi, döviz girdi açığının kapatılmak istenmesi kısa vadede katkı sağlasa da orta ve uzun vade de ‘‘hayali ihracat’’ kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

24 Ocak kararları Türk lirasının, dolar karşısında değerinin düşmesine, dolar serbestliğine, özelleştirmelere, yabancı yatırımın gelmesine, ekonomiden devlet elinin çekilmesine ve uluslararası şirketlerin sosyal hayatımıza dahil olmasına etken olmuştur. Renkli televizyonlar, bilgisayarlar, ithal marka sigaralar, beyaz eşya vb. ürünler bu dönem içerisinde hayatımıza kazandırılmıştır. 12 Eylül'ün ardından bu ekonomik program devam etmiştir. Bu durum tezat bir şekilde ekonomik yaşamın serbestleşmesini hızlandırırken siyasal ve sivil hayatın kısıtlanmasını da beraberinde getirmiştir.

Uzun vade de bakıldığı zaman serbest piyasa ekonomisine geçilmiş bir süre başarı sağlanmış ancak bunun için gerekli koşullar ve kurumlar oluşturulmamıştır. Serbest piyasaya geçilmiş ancak serbest piyasa ekonomisinin en önemli kurumları olan Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasası Düzenleme Kurulu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) henüz kurulmamıştır. Ekonomi politikalarının değişiminin ardından yaşanan sorunların daha iyi anlaşılması için biraz açmamız gerekirse Sermaye Piyasası Kurulu 1982 yılında, Rekabet Kurumu 1994 yılında, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ise 2000 yılında kurulmuştur. Buradan hareketle bazı ekonomist ve yazarlar 2000'lere dek finans piyasasında ki olağandışı dalgalanmaların ve ekonomik krizlerin altında yatan etkenleri bu dönemlere kadar dayandırmaktadır.

### **3.3.2. 12 Eylül 1980 Darbesi**

İlk olarak 27 Aralık 1979 tarihinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından hükümete ultiimatı vermek üzere kaleme alınan (uyarı mektubu) muhtıra Başbakan Süleyman Demirel ve diğer siyasi parti genel başkanlarına iletilmesi talebi ile Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e gönderilmiştir (Bölügiray, 2002).

Başbakan Demirel ve azınlık hükümeti ordunun emir komuta zinciri tarafından sert bir dille uyarılmıştır. Başbakanın yanı sıra Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş başta olmak üzere birçok siyasi partinin genel başkanı da aynı mektup ile uyarılmıştır. Ordu tarafından siyasiler otoriteyi sağlayamamakla ve konsensüs oluşturamamakla suçlanmıştır. Hükümet değişikliği ile sonuçlanan 12 Mart muhtırasının üzerinden henüz on yıl bile geçmeden asker yeniden siyasete müdahale etmiştir. Bu mektup o dönem içerisinde siyasiler, bürokratlar ve gazeteciler tarafından darbenin ayak sesleri olarak nitelendirilmiştir. Yaşanan siyasi

krizlerin devam etmesi, ordu kademesi tarafından mektubun dikkate alınmaması olarak yorumlanmış ve direkt müdahale görüşü ortaya çıkmıştır (Dursun,2005).

Darbe faaliyetinin adı: Bayrak Harekâtı, Parola: Yollar açık olarak belirlenmiş, tarih ise Temmuz ayı olarak düşünülmüş ancak o dönem içerisinde iç politikada yaşanan gelişmeler neticesinde Eylül ayına ertelenmiştir. Darbe girişiminin icra faaliyeti 12 Eylül 1980 saat: 03:00'de başlamıştır.

Milli Güvenlik Konseyi 1'No'lu bildirisi yayınlanmıştır ve bu bildiri ile parlamento ve hükümetin fesih edildiği ifade edilmiştir. İrticai ve ideolojik faaliyetlere karşı Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet kanunu gerekçe olarak gösterilmiştir. Sıkıyönetim ilan edilmiş ve sokağa çıkma yasağı konmuştur. Geniş kapsamlı açıklamanın televizyon yayını ile yapılacağı söylenmiştir.

Bunun üzerine Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren tarafından 12.09.1980 saat: 13:00 de TRT Ankara Stüdyolarında Milli Güvenlik Konseyi 2'No'lu bildirisi okunarak darbenin gerekçeleri, amaç ve hedefleri ifade edilmiştir.

12 Aralık 1980 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan beş maddelik kanun neticesinde darbenin meşruiyeti kazandırılmaya çalışılmıştır. '*Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, üyeleri; Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun*' 'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi kurulmuş ve TBMM, Cumhuriyet Senatosu ve Cumhurbaşkanının yetkilerini devir almıştır. Meclis askıya alınmış, siyasi partiler fesih edilmiş ve genel başkanlarına siyasi yasak getirilmiştir. Cunta yönetimi aralıksız olarak üç yıl üç ay kadar görev yapmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte büyük rol oynayan 6-7 Eylül olaylarının Türkiye'de mikro milliyetçilik akımının başlamasına önemli etkileri olmuştur. (Güven,2005) 6-7 Eylül olaylarının üzerinden yirmi yıl kadar geçmiş olması rağmen siyasal atmosfer büyük oranda değişmemiş, Türk – Rum çatışması yerini Sağ – Sol, Sünni – Alevi kutuplaşmalarına bırakmıştır.

1970'li yıllar itibari ile yaşanan 1 Mayıs, Sivas, Maraş, Çorum olayları, 16 Mart olayı, Fatsa olayı, toplumda onarılması zor derin izler bırakmıştır. Milli Selamet



Partisi'nin (MSP) Konya mitinginde yaşanan hadiseler ve bunun yanı sıra farklı siyasi mecralara ve dünya görüşlerine sahip olan Gazeteci Abdi İpekçi, Siyasetçi Gün Sazak gibi isimlerin suikastler sonucu hayatını kaybetmesi 12 Eylül'e giden süreçte önemli rol oynamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı ve Haşhaş krizi sorunu ABD ile diplomatik ilişkiler büyük oranda değişmiş, uygulanan ambargo ve yaptırımlar neticesinde ekonomik daralma ve buhran yaşanmıştır. 24 Ocak kararları ile ülke ekonomisine panzehir oluşturulmaya çalışılmış, ülkeye ithalat serbestisi gelmiş ancak yerli paranın devalüe edilmesi alım gücünü düşürmüştür.

Darbenin aktörleri tarafından darbenin gerekçeleri iç politika da ki "anarşi, istikrarsızlık, ekonomik buhran" gösterilmiştir fakat Dünya ve Uluslararası sistem açısından bakacak olursak durumun pek öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Ülkemizde yaşanan askeri darbenin o tarihler içerisinde dünya da birçok benzer örneğine rastlamak mümkündür. 1973 yılında General Augusto Pinochet, Başbakan Salvador Allende'yi devirerek Şili de askeri darbe yapmıştır. 1977 yılında ise General Mumammed Ziya-ül Hak, Başbakan Zülfikar Ali Butto'yu devirerek Pakistan'da askeri darbe yapmıştır (Amin, 2007). 1979 yılında Güney Kore Başbakanı Park Chung suikast sonucu hayatını kaybetmiş ve ordu yönetime el koymuştur. (Kim, 1980) 1980 yılında Kolombiya'da General Luis García Meza Tejada, Başbakan Lidia Gueiler Tejada'yı devirerek yönetime el koymuştur. (Hawdon, 2011). Burada önemli ayrıntılardan birisi Türkiye'den farklı olarak diğer ülkeler de devrilen hükümetlerin liberal yerine sosyalist çizgi içerisinde olduğudur.

Askeri darbelerin yanı sıra 1978 yılında İsrail ve Mısır arasında Camp David anlaşmasının yapılması, 1979 yılında Ayetullah Humeyni tarafından İran'da, Şah Rıza Pehlevi'nin devrilerek İran İslam Devrimi gerçekleştirilmiş olması ve aynı yıl Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesi, tüm bu gelişmeler açısından bakacak olursak, görülmektedir ki ülkemizde yaşanan askeri darbenin faktörleri iç dinamiklerden çok dış dinamiklerdir. Mehmet Ali Birand'ın *12 Eylül* belgeseli için yaptığı röportajda belirtildiği üzere CIA Ankara sorumlusu Paul Henze gerçekleşen darbeyi ABD'ye iletirken '*our boys did it*' (bizim çocuklar başardı) ifadesi kullanmıştır (Birand, 2010).

ABD ve SSCB arasında süregelen soğuk savaş, Orta Doğu da yaşanan gelişmelerden sonra kartların yeniden dağıtılması ile Türkiye, ABD'nin çıkarları doğrultusunda

kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Şah Pehlevi'nin devrilmesi ABD-İran ilişkilerini bozmuş ve İran doğu bloğuna yaklaşmıştır (Fekri, 2011). Afganistan'ın SSCB'ye kaybedilmesi ve günümüzün aktif terör örgütlerinden El – Kaide'nin Afganistan'da ortaya çıkışı yine bu tarihlere rastlamaktadır. Önemli bir başka husus ise Camp David anlaşmasının taraflarından olan Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Tüm bu gelişmeler Orta Doğu'da Türkiye'nin rolünü önemli hale getirmiştir. Askeri darbenin ardından Genelkurmay başkanı Kenan Evren tarafından okunan bildiri de "NATO, Avrupa Birliği, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası" vb. kurumlara ve kararlarına bağlıyız ifadesi de tüm bunlarla paraleldir.

12 Eylül dönemi boyunca üniversiteler ve liseler içerisinde siyasi amaç ve hedefler ile kurulan farklı görüşlere sahip gençlik örgütleri ve bu örgütlerin yanı sıra sendika, vakıf ve derneklerinde aralarında bulunduğu birçok sivil toplum örgütü hakkında soruşturma yapılmıştır. Bu örgütlere üye olanlar yargılanmış, örgütler kapatılmıştır. Buna dair adli verileri Tablo 26'da görebilirsiniz.



**Tablo 26:** 1980 Darbesinin Adli Verileri

Örgüt ve Fraksiyonları	Açılan Dava Sayısı	Yargılanan		Toplam
		Tutuklu	Tutuksuz	
ÜGD-ÜYD (Ülkücü Gençlik ve Ülkü Yolu Demeği)	8	506	601	1.127
ETKO	1	9	19	28
DİĞER SAĞ DERNEKLER	1	19	74	93
<b>TOPLAM</b>	<b>10</b>	<b>534</b>	<b>694</b>	<b>1.228</b>
TKP (Türkiye Komünist Partisi)	26	590	1.200	1.790
THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu)	26	936	943	1879
THKP/C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi)	77	5.262	6.984	12.246
TİİKP (Türkiye İhtilalci Köylü Partisi)	20	548	811	1.359
DİĞER SOL ÖRGÜTLER	8	97	199	296
<b>TOPLAM</b>	<b>157</b>	<b>7.433</b>	<b>10.137</b>	<b>17.670</b>
DHKP (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi)	2	2	14	16
KAWA	5	176	274	450
PKK	7	1.580	1.748	3.328
DİĞER BÖLÜCÜ DERNEKLER	9	199	529	728
<b>TOPLAM</b>	<b>23</b>	<b>1.957</b>	<b>2.565</b>	<b>4.522</b>

**Kaynak:** TBMM Ülkemizde Demokrasiye Müdahale eden tüm Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-2 Kasım 2012

12 Eylül Darbesi, hukuk dışı ve demokrasi dışı birçok olay ve eylemler ile anılmaktadır. Cezaevlerinde yaşanan insan hakları ve uluslararası hukuka aykırı olduğu iddia edilen olaylar için birçok mahkeme açılmış, dava görülmüştür. Bazı davalar sonuçlanmış, bazı dosyalar kapatılmış olsa da bazı davalar yıllara yayılmıştır. Bu süreç içerisinde yapılan yargılamalar sonucu alınan mahkumiyet ve hüküm cezalarını Tablo 27’ de detaylı olarak görebilirsiniz.

**Tablo 27:** 1980 Darbesinde Yapılan Yargılamalar

CEZA SÜRELERİ	HÜKÜMLER VE GÖRÜŞLERİ				Toplam
	Sağ	Sol	Bölücü	Belli değil	
0-1 seneye ka dar mahkum olan hükümlü miktarı	2.940	9.831	443	8.622	21.844
1-5 seneye ka dar mahkum olan hükümlü miktarı	739	4.769	302	1.307	7.117
5-10 seneye ka dar mahkum olan hükümlü miktarı	310	1.980	227	514	3.031
10-20 seneye ka dar mahkum olan hükümlü miktarı	280	613	121	267	1.281
20 seneden fazlaya süreye mahkum olan hükümlü miktarı	113	314	53	141	621
Ömür boyu hapse mahkum olan hükümlü miktarı	27	139	24	12	202
İdam cezasına mahkum olan hükümlü miktarı	29	94	53	3	179
<b>TOPLAM</b>	<b>4.446</b>	<b>17.740</b>	<b>1.223</b>	<b>10.866</b>	<b>34.275</b>

**Kaynak:** TBMM Ülkemizde Demokrasiye Müdahale eden tüm Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-2 Kasım 2012

### 3.3.2.1. 1982 Bankerler Krizi

Serbest piyasa ekonomisinin başat aktörlerinden olan Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve bu kurumların yetki ve yöntemlerini belirleyen yasal düzenlemelerin yapılmamış olmaması neticesinde bankacılık ve finans sektörü kontrolsüz ve başıboş kalmıştır. Artan faiz oranlarının enflasyonun altında kalması üzerine bankerler hazine garantili kağıt ve tahvilleri bankalardan daha yüksek faizler vererek halka satmıştır. İlk olarak 1981 yılında Sermaye Piyasası kanunu çıkarılmış ancak kanun tek başına yeterli olamamıştır. Çünkü 2000 yılında kurulacak olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) henüz ortada yoktur ve çıkarılan yasalar, yapısal olarak sistem içerisinde yer alması gereken kurumların eksikliğini kapatamamıştır.

Bankerler, bir müddet sonra vaat ettikleri faizleri ödeyememiş ve biriken borçların ödenmesi için faiz oranlarını artırarak uzun vade'de daha çok borçlanarak kısır döngü içerisine girmiştir (Uyar, 2003). Nitekim şişen bu ekonomik balon 1982 yılında patlamış ve finans sektörü çöküntüye uğramıştır. Bankerler iflaslarını

açıklamış, yerel düzeyde ki küçük çaplı bankalar ise ya kapanmış ya da büyük bankalara katılmıştır.

Krizin ardından devlet bankaları değer görmeye başlamış ve mevduatlar devlet bankalarına kaymaya başlamıştır. 1988 yılına kadar faiz oranları merkez bankası tarafından belirlenmiştir. 1983 yılında Bankerzedeler için kanun çıkarılarak zararlarının sübvansede edilmesi öngörülmüştür. 1985 yılında Bankalar kanunu çıkarılarak tek tip hesap planı modeline geçilmiştir (Akdoğu, 2012). Gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının ardından kamu bankalarına olan güven artmıştır

### **3.3.2.2. 1982 Anayasası**

Türkiye, 27 Mayıs darbesinin ardından ilk olarak 1961 yılında yeni anayasa ile tanışmıştır. Darbenin ardından cunta yönetimi tarafından, akademisyenler görevlendirilerek yeni anayasa çalışmaları başlamış, çalışmalar sonucunda kabul edilen 1961 Anayasası yürürlüğe girmiştir, 1971 yılında verilen askeri muhtıranın ardından tekrar anayasa tartışmaları başlamıştır. 12 Eylül'e giden süreçte iktidar ve muhalefet birçok kez yeni anayasa talebini ve taslak çalışmalarını gündeme getirmiştir (Gözler, 2014). AP ve CHP Cumhurbaşkanının seçilmesi ve yetkilerinin genişlemesi, olağanüstü hâl yasasının düzenlenmesi gibi birçok konu da değişiklik yapılması gerektiğini dile getirmiştir.

12 Eylül'ün ardından, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adını alan cunta yönetimi bir kararname yayınlarak Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun yetkilerini devir alarak "Kurucu Meclis" unvanı ile darbeye meşruiyet kazandırmak, anayasa tartışmalarını sona erdirmek ve kendilerini güvence altına alabilmek için yeni anayasa çalışmalarını başlatmıştır.

Anayasa çalışmalarının tamamlanmasının ardından 7 Kasım 1982 yılında yapılan referandum sonucu %91.37 'evet' % 8.63 'hayır' oyu çıkmış ve akabinde 1982 Anayasası yürürlüğe girmiştir (www.acikerisim.tbmm.gov.tr, 2019).

### **3.3.2.3. 1983 Seçimleri ve Demokrasiye Geçiş**

Darbenin ardından ilk olarak Milli Güvenlik Konseyi tarafından güdümlü bir hükümet kurulması kararlaştırılmıştır. Bu görev ilk olarak Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'na götürülmüş ancak kendisinin kabul etmemesi üzerine eski bir asker olan Bülent Ulusu, Başbakan olmuştur. Bülent Ulusu hükümeti selefi

olan Demirel hükümetinin Ekonomik programının devam etmesi gerektiğini savunmuş ve bu gerekçe ile 24 Ocak kararlarına imza atan Devlet Planlama Teşkilatı ve Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal'ı Ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı yapmıştır. Turgut Özal'ın siyaset sahnesine çıkışı ve ölümüne dek sürecek olan 'Özallı Yıllar' bu şekilde başlamıştır.7 Kasım 1982 yılında Anayasanın kabulü ve Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı olmasının ardından 1983 yılında seçime gidilmiş ve demokrasiye geçiş süreci fiilen başlatılmıştır (Heper, 2011). Ancak burada atlamamak gereken önemli birkaç husus bulunmaktadır.

Cunta yönetimi tarafından bu dönem içerisinde siyasi partiler kapatılmış ve siyasi partilerin Genel başkanlarına siyasi yasak getirilmiştir. Başbakan ve Adalet Partisi Genel başkanı Süleyman Demirel ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel başkanı Bülent Ecevit, Çanakkale-Lapseki ilçesinde 'Zincirbozan' olarak anılan askeri üs bölgesinde zorunlu ikamet ettirilmiştir. Milliyetçi Hareket Partisi lideri Alparslan Türkeş ve Milli Görüş'ün lideri Necmettin Erbakan ve Sosyal Demokrat Partinin kurucusu Erdal İnönü siyasi yasak uygulanan diğer isimler olmuştur.

6 Kasım 1983 yılında genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmış ancak siyasi partilerin kapatılmış olması ve siyasilerin yasaklı olması nedeni ile alternatif siyasi partiler kurulması ve seçimlere o şekilde gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gerekçe ile Kenan Evren tarafından siyasi örgütlenmenin önü açılmış ve Türk siyasi hayatına yeni partiler katılmıştır. Bunlardan ilki sol siyasi eğilimi temsil etmesi için Necdet Calp tarafından kurulan Halkçı Parti (HP), sağ eğilimi temsil etmesi için Turgut Sunalp tarafından kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi ( MDP) ve son olarak muhafazakar ve liberal eğilimi temsil etmesi için Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi ( ANAP) olmuştur.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Milli Güvenlik Konseyi tarafından birçok parti ve aday veto edilmiş ancak yukarıda belirtilen siyasi partilerin seçime girmesine izin verilmiştir. 1983 seçim sonuçlarına göre %45.1 oy ile ANAP iktidar olmuş, %30.5 oy ile HP ve %23.3 oy ile MDP muhalefet olarak mecliste söz sahibi olmuştur. ( www.tbmm.gov.tr, 2019)

Anavatan Partisi'nin iktidar olması ile daha önce siyasi tecrübeleri olmayan ve daha çok bürokrasi ve memuriyet görevleri olan isimlerin siyasette aktif rol almaya

başladığı ileri sürülmektedir. Turgut Özal hükümetleri önceki dönemlerden farklı olarak daha çok mühendis ve bürokratlardan oluştuğu için, Özal hükümetleri zaman zaman ‘teknokratlar’, ‘prensler’ vb. isimler ile anılmıştır. Darbe sonrası kurulan hükümetler için bkknz: Tablo 28

**Tablo 28:** 1980-1989 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti
44.	Bülend Ulusu	21 Eylül 1980 – 13 Aralık 1983	Güven oylaması yapılmadı.	Partilerüstü-Askeri Hükümet
45.	Turgut Özal	13 Aralık 1983 – 21 Aralık 1987	213/393	Anavatan Partisi
46.	Turgut Özal	21 Aralık 1987 – 31 Ekim 1989	290/443	Anavatan Partisi

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr, (15.05.19)

#### 3.3.2.4. Liberal – Muhafazakarlık Dönemi 1983 – 1993

Turgut Özal, müsteşarlığı dönemi boyunca Başbakanlık ve DPT bünyesinde birçok para operasyonuna imza atmış, ekonomi ile ilgili birçok hususta danışma ve tavsiye mercii olmuştur. Süleyman Demirel’in Adalet Partisi ve Necmettin Erbakan’ın Milli Selamet Partisi içerisinde siyasete girme denemeleri yapmış ancak başarısız olmuştur.

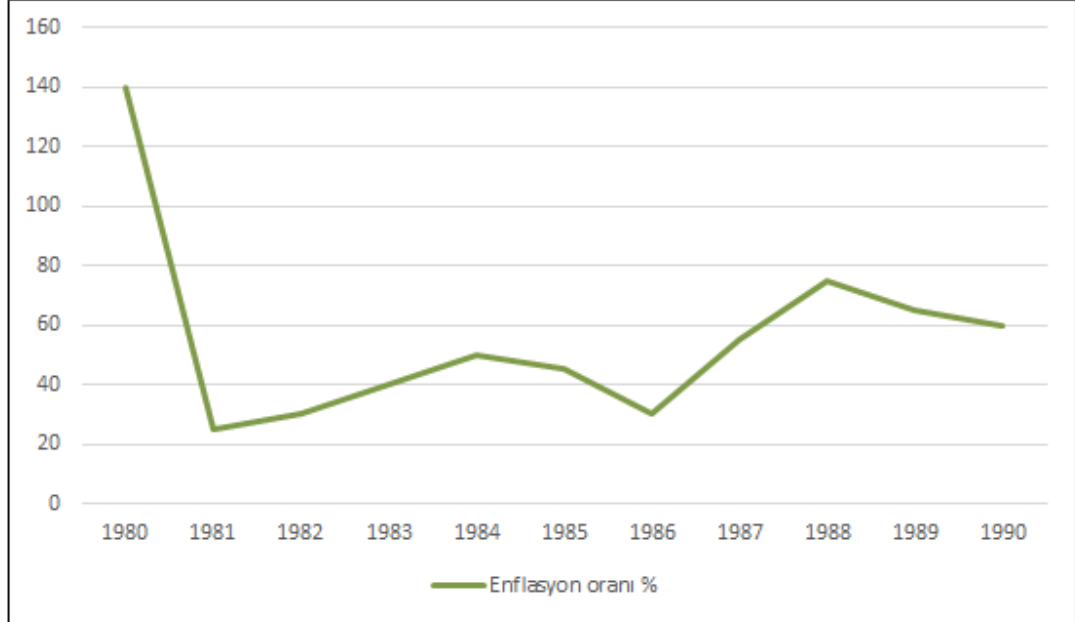
Özal, 12 Eylül öncesi dönemde Başbakan Demirel’in müsteşarı iken ülkemizin önemli ekonomik adımlardan birisi olan 24 Ocak kararlarını hazırlamıştır. Darbenin ardından cuntacıların ekonomi yönetiminde birikim sahibi olmaması ve 24 Ocak kararlarının sorunsuz devamlılığının sağlanması için ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevine getirilmiş ancak 1982 yılında bankerler krizinin meydana gelmesinin ardından hükümet içi anlaşmazlıklar nedeni ile görevinden istifa etmiştir. 1983 seçimlerinin sonucunda ise Başbakan olarak aktif siyasi hayatına başlamıştır.

1989 yılında ise Cumhurbaşkanı seçilmiş ve hayatını kaybettiği 1993 yılına dek bu görevi sürdürmüştür. Görevi boyunca, Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile güçlü ilişkiler kurmuş ve serbest piyasa ekonomisine geçiş için çeşitli adımlar atmıştır (Duman, 2010).

Turgut Özal, ekonomik anlamda bireyselliği savunmuş, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, bürokrasinin yoğunluğunu azaltmaya çalışmıştır. Ekonomik refahın sağlanması için ihracatın artırılması, özelleştirmelerin yapılarak ekonomide devlet gücünün en aza indirilmesi, dolar serbestisi gibi birçok konuyu desteklemiştir (Bora, 2005).

Bilindiği üzere Türkiye ekonomisinin her dönem mücadele etmek zorunda kaldığı temel sorun yüksek enflasyon oranları olmuştur. 12 Eylül darbesinin ardından enflasyon oranları kısa vade de düşüş gösterse de 1982 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. 1986 yılına kadar dalgalanmalar devam etmiş ancak 1986'dan sonra yine yükselme trendine girmiştir.

**Şekil 6:** 1980-1990 Yılları Arasında Enflasyon Oranları



**Kaynak:** <https://tr.tradingeconomics.com/turkey/inflation-cpi>

Özal, ekonomik programının aksine ise siyasi ve sosyal söylemlerinde ise kendisini ve partisini milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi, ideoloji dışı, icraat odaklı olarak tanımlamıştır. Anavatan Partisi gerçekten de siyasi ideolojisi çok belirgin olmayan



liberal, muhafazakar, milliyetçi birçok farklı anlayıştan bürokratlarca oluşturulan kadro partisi olmuştur (Barlas, 1994). Seçmen açısından ise Otto Kircheimer'in literatüre kazandırdığı "Catch all parti" kavramı ile de açıklayacak olursak ANAP seçmeni darbe sonrası dönemde siyasi ideoloji gütmeyen başta orta sınıf seçmen olmak üzere ekonomik istikrar isteyen her grup ve sınıf tarafından desteklenmiştir. (Kavala, 2017)

Turgut Özal, serbest piyasa ekonomisini koşulsuz kabul etmiş ve devlet müdahalesini en aza indirmiştir. Ancak Rekabet kurumu, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme kurumu gibi serbest piyasa ekonomisinde olması gereken finans ve piyasa kurumlarının henüz kurulmamış olması ve gerekli yasal düzenlemelerin yapılmamış olması nedeni ile serbest piyasa ekonomisi kontrolsüz ve başıboş bırakılmıştır.

Ekonomik anlamda bakıldığında önce Bankerler krizi sonrasında ise 'hayali ihracat' örneklerinin ortaya çıkışı Bürokratik alanda 'memurum işini bilir'(www.blog.milliyet.com.tr,2012) 'Anayasa bir kez delinse ne olur'(Alkan, www.radikal.com.tr, 2010) gibi söylemleri ekonomik ve siyasi açıdan sorunları da beraberinde getirmiştir. İhracatın ve uluslararası ekonomik pazar ile entegrasyonun sağlanması için ihracat desteklenmiştir ancak yasal boşluklar ve düzenlemelerin olmaması, ithalatın her geçen gün artması ve 'hayali ihracat' (Barlas, www.yenisafak.com, 2000) yani aslında herhangi bir ürün ihracı yapmadan usulsüzlük yaparak devletten vergi indirimi, vergi iadesi ve teşvik alan şirketler ekonomiye zarar vermiştir

Turgut Özal, döneminde ilk olarak Katma Değer Vergisi (KDV) 1985 yılında uygulanmaya başlamış, vergi iadeleri ile yeni vergilendirme sisteminin kabulü kolaylaşmıştır. Bunun yanı sıra Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi ilk kez gündeme gelmiştir (Sezgin, 2010). Bunu yanı sıra "yap-işlet-devret" modeli benimsenmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Boğaz köprüsü, limanlar, otoyollar özelleştirme kapsamına alınmıştır.

1983 sonrası on yıllık dönem TL'nin sürekli devalüe edilmesi sonucu uluslararası büyük sermaye şirketlerinin ülkemize gelmesinde önemli rol oynamıştır. Ek olarak seyahat serbestliğinin gelmesi ve dolar dolaşımına izin verilmesi ihracatı ve iç piyasayı canlandırmıştır. Bu dönem renkli televizyonlar, bilgisayar, beyaz eşya gibi

teknolojik araçlar ülkemize giriş yapmıştır. Sosyo-kültürel açıdan Amerikan kültürüne duyulan hayranlık artmış pizza, hamburger gibi fastfood şirketleri de ülkemize giriş yapmıştır. Bu dönem ekonomi politikaları dış ticaret açısından kısa ve orta vadede başarılı sayılırken, ülke ekonomisi açısından bakıldığında bu süreç içerisinde enflasyon oranlarında 1986 sonrasında 1990 yılına dek sürekli olarak artış gözlenmiştir. Ekonomik araç ve imkanlar artmış ancak devalüelerin sonucu olarak tüketicinin alım gücü düşmüştür. 1981 yılında ithalat oranı 8.933 milyon dolar seviyesindeyken 1990 yılında bu rakam 22.302 milyon dolara çıkmıştır. İhracat rakamları 12.959 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Dış ticaret dengesi ise -4.230 milyon dolar seviyesinden -9.343 milyon dolar seviyesine çıkmıştır.

**Tablo 29:** 1981-1990 Yılları Arasında Bazı Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Nüfus	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Tic. Deng. (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
1981	45.540	8.933	4.703	-4.230	-1936
1982	46.688	8.843	5.746	-3.097	-952
1983	47.864	9.235	5.728	-3.507	-1.923
1984	49.070	10.757	7.134	-3.623	-1.439
1985	50.307	11.344	7.959	-3.385	-1.013
1986	51.480	11.105	7.457	-3.648	-1.465
1987	52.370	14.158	10.190	-3.968	-805
1988	53.268	14.335	11.662	-2.673	1.596
1989	54.192	15.792	11.625	-4.167	938
1990	55.120	22.302	12.959	-9.343	-2.625

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, [www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr), [www.hmb.gov.tr](http://www.hmb.gov.tr) (15.05.19)

1990'lara gelindiğinde dış ticaret dengesi önceki yıllara göre tamamen bozulmuştur. 1989 yılında -4.167 milyon dolar olan dış ticaret açığı -9.343 milyon dolara çıkmıştır. Bunun bir diğer nedeni ise döviz kurunda yaşanan dalgalanmalardır. 1981 yılında 1 dolar, 110 bin Türk Lirası iken 1990 yılında ise 1 dolar 2 milyon 600 bin Türk lirası olmuştur.

**Tablo 30:** 1981-1990 Yılları Arasında Dolar Kuru

<b>Tarih</b>	<b>ALİŞ FİYATI İS</b>	<b>SATIŞ FİYATI İS</b>
1981	110,25	112,45
1982	160,85	164,07
1983	223,95	228,43
1984	364,35	368,16
1985	519,52	524,72
1986	669,43	680,42
1987	856,23	860,51
1988	1.425,71	1.430,78
1989	2.120,82	2.125,07
1990	2.606,29	2.611,51

**Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr (15.05.19)

### **3.4. 28 Şubat 1997 Post Modern Darbesi**

28 Şubat Post Modern darbesi Milli Görüş hareketinin taraftar toplaması ve İslam referanslı siyasetin yükselişinin tehdit olarak görülmesi üzerine bu duruma engel olmak için ordu tarafından yapılan bir darbedir. 28 Şubat öncesi darbelerin dayanak noktası toplumsal tansiyonun yükselmesi ve artan siyasi kaos ortamı olmuştur. Bu darbeyi diğerlerinden ayıran belirleyici en önemli unsur ise toplumun muhafazakar kesimine yönelik alınan kararlar ve yapılan uygulamalar olmuştur.

#### **3.4.1. Darbenin arka planı**

Türkiye Cumhuriyeti, ilk olarak 1960'tan başlayarak 1971, 1980 darbelerini yaşamış ve toplum her on yıl da bir yaşanan bu durumu sürekliliği olan politik bir durum olarak görmeye başlamıştır. Doksanlı yıllar bu nedenle gerek ulusal gerek ise küresel alanda birçok olay ve değişimin yaşandığı önemli bir siyasal süreç olmuştur.

Özal döneminde yasalarda yapılan değişiklikler ile kısmen darbe döneminin kısıtlayıcı ve sınırlandırıcı kanunları genişletilmiş ya da kaldırılmıştır. Kapalı ekonomi modeli terk edilerek, yabancı yatırımcılar ve sermayedarlar için cazibe oluşturulmaya çalışılmış ve ülkemiz dış dünyaya açılmıştır. Teknolojik gelişmeler takip edilmeye çalışılmış ve ülkemiz, küresel sisteme entegre olmak hedeflenmiştir. Her darbe süreci sonrası yara alan ekonomik, sosyal ve siyasal yapı hiç olmadığı kadar normalleşmiş ve gelişim göstermiştir.

Bulgaristan’da yaşanan olaylar neticesinde ülkemize yapılan göçler, Körfez savaşı sonucu Iraktan ülkemize yapılan göçler sosyolojik yapımızı çeşitlendirmiştir. Bunun beraberinde PKK’nın terör eylemleri büyük oranda artış göstermiştir. Siyasal İslam’ın yükselişe geçmesi, irticai olarak değerlendirilen faaliyetlerin artması, kamuoyunun bildiği insanların faili meçhul ölümleri bu dönemlerde tartışma konusu olan önemli hususlardır. 1997 Post-modern darbesi de esas olarak toplumda artan yüksek tansiyonu ve irticai faaliyet olarak adlandırılan eylemleri engellemek üzere kurgulanmıştır (Öcal, 2009: 15). 28 Şubat sürecini ve bize bıraktığı olumsuz mirası daha iyi analiz edebilmek için 1990’ların başından başlayarak bu dönemi ele almamız gerekmektedir.

#### **3.4.1.1. 1989-1991 Seçimleri**

Turgut Özal ile 1983 yılında başlayan demokrasiye geçiş süreci 1987 yılında ‘‘Siyasi yasakların kaldırılması’’ için referanduma gidilmesi ile devam etmiştir. Bu halk oylamasında Başbakan Özal ve iktidar partisi siyasi yasakların devam etmesi gerektiğini savunmuş, siyasi yasak uygulanan Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan ise bu yasakların kaldırılması için kampanya yürütmüşlerdir. Referandum sonucunda %50.16 ‘‘evet’’ oyu çıkması ile Anayasanın geçici 4. Maddesi kaldırılarak siyasi yasaklar son bulmuştur. 1989 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi ve yerel seçimler yapılmış, Turgut Özal Cumhurbaşkanı olurken, yerel seçimlerde ise Erdal İnönü’nün Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) büyükşehirler genelinde başarılı olmuştur.

1991 genel seçimleri öncesinde yaşanan bu gelişmeler nedeni ile önem arz etmektedir. 1991 seçim sonuçlarına göre Süleyman Demirel liderliğinde ki Doğru Yol Partisi (DYP) %27, Mesut Yılmaz liderliğinde ki ANAP %25, Erdal İnönü liderliğindeki SHP %20, Necmettin Erbakan liderliğinde ki RP %16.9, Bülent Ecevit liderliğindeki DSP ise %10.7 olarak mecliste temsil hakkı bulmuştur. (www.tbmm.gov.tr, 2019). Bu sonuçlar neticesinde ANAP’ın sekiz yıllık tek başına iktidar dönemi sona ermiş ve koalisyonlar dönemi başlamıştır

**Tablo 31:** 1991-1995 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti
47.	Yıldırım Akbulut	9 Kasım 1989 – 23 Haziran 1991	278/373	Anavatan Partisi
48.	Mesut Yılmaz	23 Haziran 1991 – 20 Kasım 1991	265/418	Anavatan Partisi
49.	Süleyman Demirel	20 Kasım 1991 – 16 Mayıs 1993	280/444	Doğru Yol Partisi - Sosyal Demokrat Halkçı Parti
50.	Tansu Çiller	25 Haziran 1993 – 5 Ekim 1995	247/432	Doğru Yol Partisi - Sosyal Demokrat Halkçı Parti
51.	Tansu Çiller	5 Ekim 1995 – 30 Ekim 1995	191/421 (Güvensizlik oyu)	Doğru Yol Partisi

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

#### 3.4.1.2. Doksanlı yıllar

Türkiye siyasi tarihi açısından bakıldığında doksanlar ve özellikle 1993 yılı yaşanan olumsuz gelişmeler nedeni ile birçok farklı kesim tarafından muğlak, karanlık ve kayıp yıl olarak değerlendirilmektedir. 1993 yılının “Örtülü darbe” olduğu dahi iddia edilmektedir (Öznur,2012). Siyasi kutuplaşmalar, siyasi çatışmalar, infial yaratan olaylar, faili meçhul cinayetler açısından darbeye giden yolda önemli bir kilometre taşı olan 1993 yılını öncesinde ve sonrasında yaşananlar açısından değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye’de seri olarak gerçekleştirilen faili meçhul cinayetler her kaos döneminde yaşanıyor olmasına rağmen ilk olarak 1990 yılında sürekli olarak gündeme gelmiştir.

31 Ocak 1990 tarihinde Prof. Dr. Muammer Aksoy silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir (Avcı, 2009).

7 Mart 1990 tarihinde Gazeteci Çetin Emeç silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir (Avcı, 2009).

6 Ekim 1990 tarihinde Prof. Dr. Bahriye Üçok evine gönderilen bombalı paket sonucu hayatını kaybetmiştir (Tataroğlu, 2019; Avcı, 2009).

23 Ocak 1993 tarihinde çalışmaları ile birçok kesim tarafından dikkat çeken Gazeteci Uğur Mumcu otomobiline yerleştirilen bombanın infilak etmesi sonucu hayatını kaybetmiştir (Öznur, 2012; Avcı, 2009).

5 Şubat 1993 tarihinde Maliye Bakanı Adnan Kahveci şüpheli bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir (Öznur, 2012).

17 Şubat günü ise Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in Diyarbakır'a gitmek üzere bindiği uçak kalkışından dört dakika sonra zorunlu iniş yapmak isterken belirlenemeyen sebepler ile düşmüş ve Eşref Bitlis hayatını kaybetmiştir (Öznur, 2012; Avcı, 2009).

17 Nisan günü ise Çankaya Köşkünden gelen habere göre 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal spor yaptığı sırada hayatını kaybetmiştir. Özal'ın ölümü adli tıp uzmanlarınca 'kalp krizi' olarak kayıt altına alınmıştır (Öznur, 2012; Gezici, 2014). Turgut Özal'ın ani ölümünün ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı olmuş ve DYP Genel başkanlığına Tansu Çiller gelmiş ve Demirel tarafından kendisine Başbakanlık görevi tevdi edilerek hükümeti kurmuştur.

25 Mayıs 1993'de Elazığ-Bingöl karayolunda seyir etmekte olan otobüste yer alan silahsız 33 asker, terör örgütü PKK tarafından şehit edilmiştir. Bu hadise ''otuz üç er olayı'' olarak anılmaktadır (Öznur, 2012).

2 Temmuz'da ise Sivas'ta yapılan Pir Sultan Abdal şenlikleri kapsamında çıkan olaylar neticesinde şenliklere katılan insanların kaldığı Madımak Otel'in kimliği belirlenemeyen kişilerce ateşe verilmesi sonucu aralarında sanatçı, ozan ve yazarlarında bulunduğu 33 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu hadise ''Madımak Olayı'' olarak anılmaktadır (Öznur, 2012).

5 Temmuz 1993 tarihinde Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar köyünde yine terör örgütü PKK tarafından 33 sivil vatandaşımız öldürülmüş ve köy ateşe verilmiştir. Başbağlar katliamı olarak anılan olay ile ilgili dönemin Erzincan Valisi Recep Yazıcıoğlu geniş çaplı bir soruşturma yapmış ancak failer bulunamamıştır. (Öznur, 2012) Vali Recep Yazıcıoğlu bu hadiseden on yıl sonra 8 Eylül 2003 yılında geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir (Yalçın, 2013).

22 Ekim'de Diyarbakır Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Bahtiyar Aydın ve beraberinde ki 15 asker PKK'nın baskını sonucu şehit edilmiştir. Bu olay Lice olayı olarak anılmaktadır. (Öznur, 2012).

4 Kasım'da Ankara Elmadağ'da Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele dairesinden Binbaşı Ahmet Cem Ersever'in cansız bedeni bulunmuştur. Ersever'in ölümü de faili meçhul cinayetlerden birisi olarak anılmaktadır (Yalçın, 2008).

Bu faili meçhul cinayetler üzerinden onlarca yıl geçmesine rağmen hala kesin olarak aydınlatılmamıştır. Ancak, bugün geldiğimiz noktadan geriye dönüp bakıldığında açıkça görülmektedir ki bu hadiseler 1997 yılında yapılacak post modern darbenin ayak sesleridir.

### **3.4.1.3. 1994 Ekonomik Krizi & 5 Nisan Kararları**

Türkiye, 1980 yılı itibari ile uygulamaya başladığı 24 Ocak kararlarının kısa ve orta vadede olumlu sonuçları görmüş ancak uzun vade de olumsuz etkilerini hissetmeye başlamıştır. Doksanlı yılların başı itibari ile ülkede artan siyasal istikrarsızlıklar ekonomik yapıyı da derinden etkilemiştir. Doksanlar itibari ile enflasyon oranları sürekli olarak artmaya başlamış 1994 yılına gelindiğinde ise enflasyon tavan yaparak % 149 düzeyine ulaşmıştır. Aynı yıl büyüme hızı ise % -6.1'e kadar düşmüş büyümenin aksine daralma yaşanmıştır. Sürekli yapılan para operasyonları sonucu devalüasyon artık her dönem beklenti haline gelmiş bu nedenle dövize yönelim artmış, Merkez bankasının döviz rezervleri bu durumu karşılayamaz hale gelmiştir Uluslararası değerlendirme kuruluşları Standarts & Poor ve Moody's tarafından ülkemizin kredi notunun düşürülmesi piyasaları olumsuz yönde etkilemiştir (Seyidoğlu, 2001).

Devlet harcamaları yüksek oranlara çıkmış, vergi sisteminin yasal düzenlemeleri tam olarak yapılmamış olması, dış ticareti canlandırmak için uygulanan vergi indirimleri ve vergi iadeleri neticesinde vergiler, harcamaları karşılamamaya başlamıştır. Gelir – Gider dengesi bozulmuş dönem dönem borçlanmaya gidilmiştir. Dış borçlar, iç borçlanma ile kapatılmak istenmiş buna bağlı olarak faiz oranları yükselmiştir. Doksanlarda bir diğer ekonomik problem ise hükümetlerin sürekli değişken olmasından kaynaklanan seçim yatırımı olarak uygulanan ‘yüksek ücret’ politikalarıdır.

Hükümetler kalıcı olmak adına kaynak çıkarmak için Merkez Bankasının rezervlerine başvurmuştur. Ekonomik istikrarsızlık öyle büyüktür ki TBMM darbeleri ve muhtıraları araştırma komisyonunda belirtilen tutanaklara göre Sakıp Sabancı ve Vehbi Koç o tarihlerde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşerek ekonomiye müdahale etmesini istemiştir (www.tbmm.gov.tr, 2012).

Tansu Çiller hükümeti ilk olarak 29 Ocak 1994 tarihinde %10-15 oranında bir devalüasyon yapmış ancak yapılan bu para arzı piyasa da istenilen etkiyi oluşturamamıştır. Mart ayına gelindiğinde yerel seçimler yapılmış ve ekonomik istikrarsızlık ve kısır döngü içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Belirgin bir ekonomik kriz durumunun yaşanması ve piyasaların bu duruma reaksiyon gösterir hale gelmesi üzerine DYP VE SHP ortaklığında kurulan hükümet, istikrar programı oluşturmak için IMF ile masaya oturmuştur.

1994 yılında 23.270 milyon dolar tutarında ithalat yapılmışken, 1995 yılında bu oran 35.709 milyon dolar seviyesine çıkmıştır, ithalat seviyesinde 12 Milyon dolarlık bir artış gözlemlenirken ihracat rakamlarında ise bir önceki yıla göre sadece 3 milyon dolarlık bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Yine aynı yıllar arasında dış ticaret dengesinin -9 milyon dolarlık bir farkla daha da açıldığı görülmektedir.



**Tablo 32:** 1991-1997 Yılları Arasında Bazı Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Nüfus	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Tic. Deng. (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
1991	56.055	21.047	13.593	-7.454	250
1992	56.986	22.871	14.715	-8.156	-974
1993	57.913	29.428	15.345	-14.083	-6.433
1994	58.837	23.270	18.106	-5.164	2.631
1995	59.756	35.709	21.635	-14.073	-2.339
1996	60.671	43.627	23.225	-20.402	-2.437
1997	61.582	48.559	26.261	-22.298	-2.638

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

5 Nisan istikrar tedbirleri kapsamında spekülatif ekonomik hareketler sona erdirilmiştir. Merkez bankası özerk bir yapı haline getirilmiştir. Bazı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) faaliyetleri durdurulmuş, üretim faaliyetleri devam edenlerin ise fiyatları dondurulmuştur. Kamu harcamalarını en aza indirmek için memuriyet alımları durdurulmuştur. Sigortacılık yeniden düzenlenmiş özel sağlık ve emeklilik sigortaları teşvik edilmiştir. Akaryakıt, elektrik, su vb. alanlarda vergilendirme artmış kısmi zam uygulanmıştır. Vergilerin hazineye aktarılan yüzdeler oranları arttırılmıştır. Tarım ve üretici alanında ise fiyatlar yerine kredi kolaylığı sağlanması kararlaştırılmıştır. İstikrar tedbirleri açısından makro ekonomik göstergelere bakacak olursak enflasyon oranı 1994 yılında % 149.6 iken ertesi yıl % 64.9'a gerilediği görülmektedir. Aynı yıl büyüme hızı % -6.1 iken sonra ki yıl artı hanelere çıkarak % 8 olarak hesaplanmıştır. Bknz: Tablo 33

**Tablo 33:** 1990-2000 Yılları Arasında Enflasyon Oranı Ve Büyüme Hızı

Yıllar	Enflasyon Oranı Top. %	Büyüme Hızı %
1990	48.6	9.4
1991	59.2	0.3
1992	61.4	6.4
1993	60.3	8.1
1994	149.6	-6.1
1995	64.9	8
1996	84.9	7.1
1997	91.0	8
1998	54.3	3.9
1999	62.9	-6.4
2000	32.7	6.1

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, [www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr), [www.hmb.gov.tr](http://www.hmb.gov.tr) (15.05.19)

#### **3.4.1.4. 1994-1995 Seçimleri**

Türkiye'nin 1993 yılında yaşadığı siyasal gerilimler, 1994 yılı itibari ile gözle görülür hale gelen ekonomik istikrarsızlık etkilerini sürdürürken ilk olarak aynı yılın Mart ayında yapılan mahalli idareler seçimleri neticesinde iktidar partisi DYP sandıktan birinci olarak, ANAP ise ikinci olarak, RP ise üçüncü olarak çıkmıştır. Ancak burada dikkat çeken durum RP'nin oy oranını iki katına çıkarmış olması ve il bazında en fazla belediye alan parti olmasıdır. İstanbul, Ankara, Trabzon, Konya, Kayseri, Diyarbakır başta olmak üzere birçok belediye Refah Partiyeye geçmiştir.

Bu mahalli seçimler sonucu İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı ise Melih Gökçek olmuştur. Bilindiği üzere bu isimler 2002'de iktidar olacak olan Adalet Kalkınma Partisinin (AKP) kurucuları arasında yer alacak ve yeni siyasal sistemde aktif rol alacaklardır.

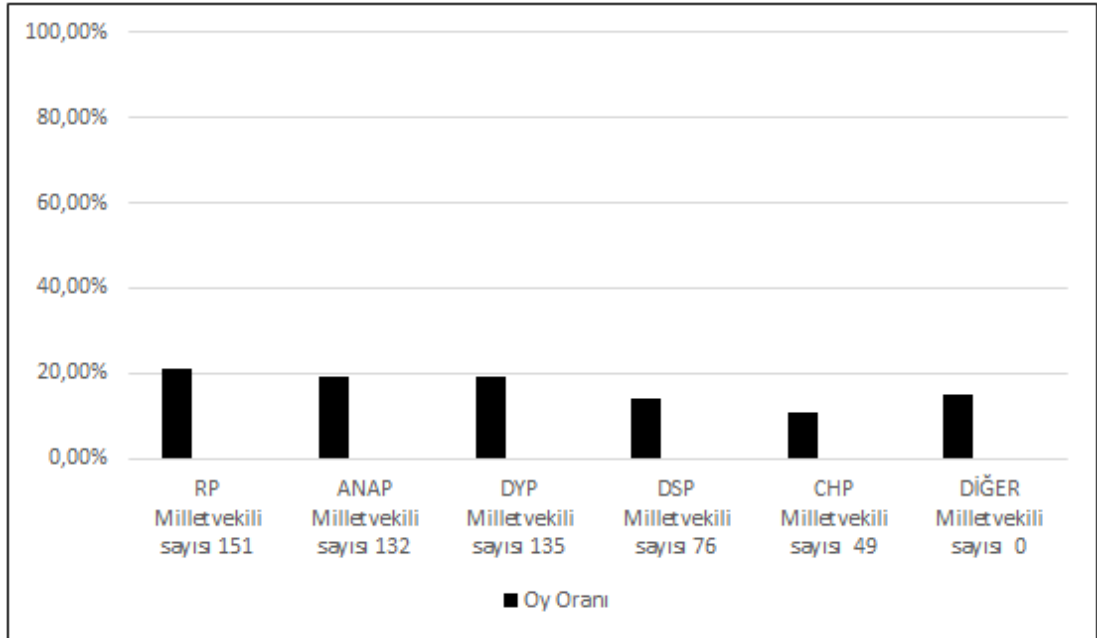
**Tablo 34:** 1994 Yerel Seçimleri

Parti	Oy Oranı	Aldığı İl Sayısı
DYP	%21.40	11
ANAP	%21.08	14
RP	%19.13	28
SHP	%13.52	10
DSP	%8.75	0
MHP	%7.95	8
CHP	%4.61	5

**Kaynak:** YSK, www.ysk.gov.tr, 15.05.2019

Bu seçimlerin ardından bir yıl sonra ise 24 Aralık 1995 tarihinde genel seçimlere gidilmiştir. Refah Partisi yükselişini sürdürmüş %21.4 oy oranı ile birinci parti olarak çıkmıştır. Birçok araştırmacıya göre 28 Şubat sürecini başlatan bu seçim sonuçları olmuştur.

**Şekil 7:** 1995 Genel Seçimleri



**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

6 Mart 1995 tarihinde atılan önemli adımlardan biriside Tansu Çiller döneminde Gümrük Birliğine katılmak olmuştur. AB üyelik süreci fiilen başlatılmıştır. Bu sürecin ardından Refah Partinin yükselişi ve uygulamalarına karşı ordu, muhalefet

partileri, sivil toplum örgütleri, iş dünyası ve medya ortak bir kamuoyu oluşturarak RP aleyhtarı politikalar izlenmiştir.

İlk olarak Meclis başkanlığı seçiminde RP adayı Aydın Menderes'e karşı ANAP-DYP-DSP-CHP blok oluşturarak Dr. Mustafa Kalemli'yi desteklemiştir. Daha sonra ise hükümet kurma görevi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Tarafından, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verilmiş ve "ANAYOL" hükümeti olarak bilinen 53. Hükümet kurulmuştur. Üç ay sonra ANAYOL hükümetinin içinde çıkan krizler dolayısı ile hükümet lav edilmiş bu kez Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığında "REFAHYOL" hükümeti olarak bilinen 54. Hükümet göreve başlamıştır.(TBMM Muhtıra ve Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-2)

#### **3.4.1.5. 28 Şubat'ta Medyanın Rolü**

28 Şubat'a giden süreç içerisinde medyanın önemli rolü olmuştur. Bu dönem görsel ve yazılı basına yansıyan haberler kamuoyu oluşması ve darbenin habercisi olması açısından büyük önem arz etmektedir. Dönem içerisinde medyada yer alan haberlere göz atmak ve yaşanan bazı toplumsal olayları ele almakta fayda vardır.

1996 yılı itibari ile kendilerine Risale-i Nur talebeleri diyen ve Acz-i Mendi tarikatı olarak adlandırılan bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup yaşam şekilleri, kılık kıyafetleri, Atatürk ve laiklik karşıtı söylemleri ile 28 Şubat süreci boyunca medyayı meşgul etmiştir. Aynı dönem tarikat ve cemaat evleri olduğu iddia edilen bazı evlere yapılan baskınlarda bahsi geçen oluşumlarda etkin olduğu öne sürülen Ali Kalkancı, Müslüm Gündüz, Fadime Şahin gibi isimler ve aralarında ki birtakım özel ilişkiler basın tarafından kamuoyuna servis edilmiştir (www.arsiv.sabah.com.tr, 2019).

Balıkesir'in Susurluk ilçesinde 3 Kasım 1996 tarihinde meydana gelen bir trafik kazası haberi ile Türkiye'de on yıllar sürecektir tartışmalar başlamıştır. Siyaset, ordu, istihbarat, mafya ve emniyet kurumlarının arasında ki örümcek ağı benzeri ilişkiler kısmen deşifre olmuştur. Bu tarih itibari ile ülke kamuoyu ilk olarak 28 Şubat süreci boyunca ve sonrasında zaman zaman medya da yer alacak olan "Derin Devlet", "Gladio", "Özel Harp Dairesi", "MİT- JİTEM" gibi kavram ve kurumlar yazılı ve görsel basında tartışılmaya başlanmıştır (www.haberturk.com, 2019).

Abdullah Çatlı'ya ait olduğu iddia edilen otomobil, bir kamyon ile çarpışmış ve yaşanan trafik kazası neticesinde otomobilde bulunan dört kişiden üçü hayatını kaybetmiştir. Otomobilde bulunan kişilerin kimlikleri şu şekildedir: İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, İnterpol tarafından aranan Abdullah Çatlı, Manken Gonca Us ve hayatta kalan tek kişi olan DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak. Susurluk olayı hakkında TBMM'de araştırma komisyonu kurulmuş, birçok dönem soruşturma ve kovuşturma yürütülmüş ancak arkasında ki sır perdesi hiçbir zaman tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu olayın ardından kendilerine "Yurttaş Girişimi" adı veren bir grup tarafından yurt genelinde "Sürekli aydınlık için, bir dakika karanlık" eylemleri yapılmıştır (Pulur, www.milliyet.com.tr, 1997).

Erbakan tarafından Milli Görüş, İslam referanslı bir siyasal hareket olarak kendini konumlamış ve bu nedenle sürekli olarak Sekülerizm ve Siyonizm karşıtı propagandalar üretmiştir. Ancak istisnai bir hamle olarak 27 Temmuz 1996 yılında yapılan MGK toplantısında Başbakan Erbakan yurt içi ve yurt dışında güvenliği sağlamak adına AB, ABD ve İsrail ile ilişkileri iyileştirme yoluna gitmiş "Türkiye-İsrail Askeri Eğitim ve Savunma Sanayii Anlaşması"nı imzalamıştır. 28 Ağustos 1996 yılında imzalanan diğer bir askeri anlaşma ile 54 adet F-4 savaş uçağı İsrail tarafından modernize edilmiştir. Bu anlaşma iç siyasette muhalefet tarafından eleştiri malzemesi olarak kullanılmış, RP içerisinde de fikir ayrılıkları yaşanmıştır.

Başbakan'ın, 6 Ağustos 1996 yılında ilk yurt dışı gezisini İran'a yapmış olması da ABD başta olmak üzere uluslararası ve ulusal düzeyde birçok çevre tarafından eleştirilmiştir. İran'ın terörizmi desteklediği savı öne sürülmüş ancak Refah Parti yetkilileri tarafından bu düşünce reddedilmiştir. Bu gezinin ardından Ekim ayında İslam ülkelerine bir gezi programı oluşturulmuştur (Akpınar, 2001: 73).

Bu gezi programı koalisyon ortağı DYP ve DYP'li İçişleri Bakanı Mehmet Ağar tarafından veto edilmiş, kararname imzalanmamış, Başbakan ise gezi programını gerçekleştirmiştir, Libya ziyareti sırasında yaşananlar, Muammer Kaddafi'nin protokol kurallarına uymaması, Erbakan'ı çadır da karşılaması ve Türkiye'nin kendi iç politikasında ki uygulamaları eleştirmesi vb. birçok mesele dönemin medyasında "skandal" olarak adlandırılmıştır (Çelik, 2004: 79).

Darbe ve Muhtıraları araştırma komisyonu raporunun ilgili bölümüne bakacak olursak Başbakan Necmettin Erbakan'ın tarikat ve cemaat liderleri ile yakın ilişkiler kurması ve Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın Alevi vatandaşlar ile alakalı söylemleri, RP'li bazı isimler İstanbul milletvekili Hasan Mezarıcı, Ankara milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan, Rize milletvekili Şevki Yılmaz, Kayseri belediye başkanı Şükrü Karatepe'nin kimilerine göre Atatürk ve laik düzen karşıtı, şeriat, cihat konulu olarak değerlendirilen konuşmalarının medyaya yansması büyük tartışmalara sebep olmuştur.

Sincan belediye başkanı Bekir Yıldız'ın 31 Ocak 1997 tarihinde düzenlediği ''Kudüs Gecesi'' adı verilen programda yapılan bazı söylemler de bunlara örnek verilebilir. Ordunun ultimatomu ise gecikmemiştir, Kudüs Gecesi etkinliğinin ertesi günü 4 Şubat 1997 tarihinde Etimesgut Zırhlı birliğine bağlı tanklar Sincan'dan geçiş yapmıştır. Aynı tarihte Belediye Başkanı Bekir Yıldız, Ankara 2 no'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) tarafından tutuklanmıştır. Bu durum dönemin medyası tarafından köpürtülmüş ve hükümet-ordu çatışması körüklenmeye çalışılmıştır. Dönemin Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan bu hadiseyi olağan tatbikat olarak yorumlarken, Genelkurmay ikinci başkanı Orgeneral Çevik Bir bu durumu ''demokrasiye balans ayarı çektik'' diye ifade etmiştir. Bu söylem halen hafızalarda demokrasi dışı, popülist bir tavır olarak yerini korumaktadır (www.turkiyegazetesi.com.tr, 2018).

28 Şubat süreci içerisinde tartışma konusu olan bir başka husus ise 11 Ocak 1997 tarihinde Necmettin Erbakan tarafından Başbakanlık konutunda diyanet mensupları, ilahiyatçılar, tarikat ve cemaat üyelerine verilen iftar yemeğidir. Bu iftar yemeğine katılan cübbeli, sarıklı insanların görüntüleri uzun süre medya tarafından ''irtica'' adı altında servis edilmiştir (Ergin, www.hurriyet.com.tr, 1997).

Necmettin Erbakan tarafından kurulan ve İslam referanslı siyasetin bir diğer eseri olarak ortaya çıkan uygulama ise G-8 topluluğuna karşı oluşturulmuş D-8 (Developing Eight) Gelişen ülkeler topluluğudur. Ülkemizin yanı sıra Pakistan, İran, Mısır, Bangladeş, Endonezya, Malezya ve Nijerya'nın katılımıyla 4-5 Ocak 1997 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Ekonomik iş birliği, ortak para birimi gibi birçok farklı alanda birliktelik oluşturulmaya çalışılmıştır. REFAH-YOL hükümeti tarafından Post Modern darbe öncesi hayata geçirilen son uygulama bu olmuştur.

### **3.4.2. 28 Şubat Post Modern Darbesi**

28 Şubat Post-Modern darbesi önceki darbe ve muhtıralardan farklı olarak bir süreç olarak ele alınmalıdır. 28 Şubat darbesinde ayırt edici olan bir başka husus ise ordunun yanı sıra siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, medya ve basın kurumları, işçi ve işveren sendikaları vb. gibi toplumun her kesiminin bilinçli ya da bilinçsiz olarak aktif rol almış olmasıdır.

Ordu başta olmak üzere baskı ve çıkar grupları medyanın gücünü etkin olarak kullanarak ısmarlama manşetler atmışlardır. Ordu, ‘hukuki’ olarak yetkisi dışında kalmasına rağmen birçok konu da ‘kanuni’ olduğunu varsayarak brifingler yayınlamıştır. TOBB, TÜRK-İŞ, DİSK vb. kurumlar da zaman zaman beyannameler yayımlayarak bu sürece isteyerek ya da istemeyerek dahil olmuşlardır.

Dönemin gazeteleri detaylı olarak incelendiğinde görülmektedir ki Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Sabah gazeteleri başta olmak üzere yazılı ve görsel basında ki birçok farklı kuruluş 1996 yılından itibaren düzenli olarak ‘irtica’, ‘mürteci’, ‘şeriat’, ‘gericilik’ gibi kelimelerin geçtiği manşetler atmış ve zaman zaman orduyu üstü kapalı bir şekilde göreve çağırmıştır.

28 Şubat 1997 yılında yapılacak olan MGK toplantısı başta olmak üzere sonrasında ki iki yıl boyunca medya üstlendiği görevi kesintisiz olarak sürdürmüştür. Darbenin hazırlık aşaması medya ayağı ile yapılmış kamuoyu oluşturulmaya çalışılmış ardından eylem aşamasına geçilmiş ve bu safha ordu tarafından gerçekleştirilmiştir.

#### **3.4.2.1. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı**

REFAH-YOL hükümeti döneminde yaşanan gelişmeler Susurluk olayı, Acz-i Mendiler, Çankaya Başbakanlık konutunda ki iftar yemeği, Libya krizi, Kudüs Gecesi, Üniversitelerden başörtü yasağının kaldırılmasını öngören kararname ve bazı RP’li siyasetçilerin radikal söylemleri kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. 1 Şubat 1997’de üniversitelerde başörtü yasağının kaldırılmasını öngören kararname Bakanlar Kuruluna sunulmuştur, bunun ardından 3 Şubat’ta Sincan’da Kudüs Gecesi etkinliği düzenlenmiş ertesi gün ise yine Sincan’da Etimesgut Zırhlı Birliklere bağlı tanklar geçiş töreni yapmıştır. 21 Şubat 1997 Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir bu durumu “Demokrasiye balans ayarı yaptık” şeklinde demokrasi dışı bir üslup ile ifade etmiştir.

Türk siyasi tarihinde neredeyse her on yılda bir olduğu gibi siviller ve askerler yine karşı karşıya gelmiştir. Yaşananların en somut örneği ise 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında gözler önüne serilmiştir.

28 Şubat 1997 Cuma günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başkanlığında toplanan ve 8 saat 45 dakika süren MGK'nın sivil kanadında Başbakan Necmettin Erbakan, Başbakan yardımcısı Tansu Çiller ve REFAH-YOL hükümeti temsilcileri yer alırken, askeri kanatta ise Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir, Kara Kuvvetleri Komutanı Hikmet Köksal, Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya , Hava Kuvvetleri Komutanı Ahmet Çörekçi, Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman, MGK Genel Sekreteri İlhan Kılıç yer almıştır. Milli Güvenlik Kurulunda gündem; Medyaya servis edilen irtica içerikli haberler, MİT raporu ve İrtica raporları özelinde laiklik, örgün eğitim, hükümet politikaları, Başbakan Erbakan'ın tarikat liderlerine verdiği iftar yemeği, Refah Partili bazı isimlerin radikal söylemleri ve uygulamaları vb. birçok konuya değinilmiştir. Toplantı sonunda 22 maddelik kararlar ortaya çıkmış ancak sonuç bildirgesinde 18 madde üzerinde uzlaşa sağlanmıştır.

Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler) 406 Sayılı MGK Kararının ekidir (Çiçek,1997; Yıldız,2000; Tayyar,2009):

*1-Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.*

*2-Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.*

*3-Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı*



*doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:*

**a-8** yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı.

**b-Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kur'an kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.**

**4-Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.**

**5-Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.**

**6-Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.**

**7-İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.**

**8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.**

**9- TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.**

**10-Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlamayıyoruz.**

**11-***Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.*

**12-***T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedede kesin önlemler alınmalıdır.*

**13-***Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltmek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.*

**14-***Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.*

**15-***Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.*

**16-***Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.*

**17-***Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.*

**18-***Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.*

*28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı MGK Kararı'nın Eki'dir.*

### 3.4.2.2. Toplantı Sonrası Süreç

1990'lı yıllar da ordu ilk hedef olarak PKK'yı görmüştür ancak sonrasında REFAH-YOL hükümeti dönemi yaşanan olaylar ve iktidar partisine mensup bazı yetkililerin söylemleri neticesinde TSK, yükselişte olan "irtica" ve irticai faaliyetlerle mücadele edeceğini deklare etmiştir. Bu gerekçe ile Ordu içinde Orgeneral Çetin Doğan başkanlığında "Batı Çalışma Grubu" (BÇG) adı verilen bir yapı oluşturmuştur. BÇG adı verilen kurumsal yapı Deniz Kuvvetleri içerisinde kurulmuş ve istihbarat servislerine benzer uygulamalar yürütmüştür (Kılıç, 2012: 3).

Susurluk olayının ardından İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'ın istifa etmesinden sonra İçişleri Bakanlığı görevine Meral Akşener gelmiştir. Meral Akşener'in göreve gelmesinin ardından Emniyet müdürlüğünde ki bazı yetkililer İçişleri bakanına, TSK içerisinde bir grubun darbe hazırlığında olduğuna dair ifadeler yer alan bir belge vermiş ve sonrasında bu yapı deşifre olmuştur. Akşener bu belgeyi Çiller'e vermiş. Tansu Çiller ise Başbakan Necmettin Erbakan'a ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e iletmiştir. Ordu yetkilileri ise bunun üzerine sivil siyasetçilerin ordu içerisinde sızıntı oluşturarak gizli çalışmalar yürüttüğünü öne sürmüştür. (TBMM Muhtıra ve Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-2)

Ordunun gizli olarak yaptığı çalışmaların deşifre olmasının ardından BÇG oluşumu çalışmalarını artık medya organlarına açık bir şekilde yürütmeye başlamıştır. Silahlı kuvvetler; Anayasa ve iç hizmet kanununda yer alan görev tanımı ve yetkilerini gerekçe göstererek iç tehdit unsurları ile mücadele edileceğini, iç tehdit unsurlarından en önemlisinin "irtica" olduğunu ilk olarak yargı mensuplarına sonrasında ise basın mensuplarına ilk olarak 29 Nisan 1997 tarihinde ve akabinde 10 Haziran – 11 Haziran 1997 tarihlerinde verilen brifingler ile ifade etmişlerdir (Bayramoğlu, 2007)

Dönemin Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Korgeneral Çetin Doğan ve İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Teoman Ünüsan tarafından 21 Temmuz 1997 tarihinde yurt içi güvenlik protokolü imzalanmıştır. Kısa adı EMASYA olarak bilinen "Emniyet Asayiş Yardımlaşma" protokolü kapsamında orduya birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır. (Akın, 2011: 33) Bunlar: Vali izni olmadan birlik komutanlarının terör operasyonları yapabilmesi, Polis-Asker ortak operasyonlarında emir komutanın Genelkurmay tarafından üstlenilecek olması vb. uygulamalar kabul edilmiştir.

EMASYA protokolü dönemi içerisinde antidemokratik olarak değerlendirilmiştir. Bu protokol 2010 yılında Ak Parti (AKP) hükümeti tarafından kaldırılmış ancak 23 Haziran 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri Personel kanununda yapılan değişikliklerin ardından EMASYA ile benzer hükümlere sahip 6722 sayılı kanun tekrar kabul edilmiştir. Bu kanun 14 Temmuz 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından imzalanmış ve Resmi gazetede yayınlanmıştır.

### **3.4.3. Post Modern Darbenin Siyasi Sonuçları**

Başbakan Necmettin Erbakan tarafından MGK'da alınan kararların uygulanmaması üzerine baskı ve eleştiriler artmış REFAH-YOL hükümeti ve Refah Partisi içerisinde istifalar yaşanmıştır. 18 Haziran 1997 tarihinde ise Başbakan Necmettin Erbakan hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sunmuştur. RP Genel Başkanı Erbakan DYP Genel Başkanı Tansu Çiller , BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu ortak bir basın toplantısı düzenleyerek hükümeti kurma görevinin Tansu Çillere verilmesini istemiş ancak Demirel tarafından hükümeti kurma yetkisi ANAP Genel başkanı Mesut Yılmaz'a verilmiştir sonrasında ise DSP azınlık hükümeti kurulmuştur.

22 Mayıs tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından Refah Partisinin kesintisiz olarak kapatılması istemi ile Anayasa mahkemesine dava açmıştır. 16 Ocak 1998 yılında bu karar Anayasa Mahkemesi tarafından onaylanmış ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de (AİHM) bu kararı onaylamıştır. Refah Partisinin kapatılmasının ardından Milli Görüş geleneği ile kurulan Fazilet Partisi ile yola devam edilmiştir.26 Mayıs 1998 tarihinde yapılan Yüksek Askeri Şura'da 161 personel irticai faaliyetler nedeni ile ordudan atılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan 12 Aralık 1997 tarihinde Siirt'te okuduğu şiir gerekçesi ile mahkum edilmiş, 26 Mart 1999 tarihinde cezaevine girmiştir( www.takvim.com.tr, 2018).

**Tablo 35:** 1996-1999 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti
54.	Necmettin Erbakan	28 Haziran 1996 – 30 Haziran 1997	278/544	Refah Partisi Doğru Yol Partisi
55.	Mesut Yılmaz	30 Haziran 1997 – 11 Ocak 1999	278/544	Anavatan Partisi Demokratik Sol Parti Demokrat Türkiye Partisi
56.	Bülent Ecevit	11 Ocak 1999 – 28 Mayıs 1999	306/495	Demokratik Sol Parti

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

Necmettin Erbakan'ın istifasının ardından Cumhurbaşkanı Demirel tarafından hükümeti kurma görevi Mesut Yılmaz'a verilmiştir. Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi ortaklığıyla ANASOL-D koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Meclis darbeleri araştırma komisyonu raporunun ilgili bölümünde ifade edildiğine göre ANASOL-D hükümeti süresince Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e Genelkurmay Başkanlığı tarafından irtica konulu brifingler verilmiştir. 17 Mart 1998 yılında verilen "İrtica Ne Durumdadır?" başlıklı brifing önem arz etmektedir. Çünkü 15 Temmuz 2016 yılında darbe girişiminde bulunan FETÖ terör örgütü için "Devlet içinde devlet" ifadesine yer verilmiştir. (TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu Dönem:4 Yasama Yılı:3 Cilt:2 Yıl:2012 sayfa 1145) Örgütün 90'lı yıllarda ki çalışmalarına değilinilmiş ve ilk kez örgütün lideri Fetullah Gülen'e dair bilgilere ve Fetullahçılar'ın ordu, bürokrasi, medya, eğitim, iş dünyası içerisinde ki yapılanmasına ve gelecek hedefleri konusunda ki rapor ve tezlere yer verilmiştir.

Belgenin ‘‘İRTİCANIN TSK’YA YÖNELİK FAALİYETLERİ’’ başlıklı bölümünde şu ifadelere yer verilmektedir: (TBMM Darbeleri Ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu Dönem:4 Yasama Yılı:3 Cilt:2 Yıl:2012 Sayfa:1166)

‘‘ İDDİA-12:

*F. GÜLEN Nurcu tarikatı tarafından, Silahlı Kuvvetler içerisinde yapılanabilmek ve ileride etkinliğe kavuşabilmek amacıyla yeni projeler üretilmeye başlanmış, bu çerçevede; askeri okullarda okuyan öğrenciler öncelikli hedef olarak belirlenmiş, kültür düzeyi yüksek tarikat mensubu ve türban takmayan kadınların askeri öğrencilerle tanışmaları ve evlenmelerinin sağlanabilmesi için gerekli vasatı oluşturacak bir yapılanmaya gidilmiştir.*

*Anılan kesim tarafından bu yöntemle 10 yıla kadar olan bir sürede Silahlı Kuvvetler içerisinde tarikat olarak söz sahibi bir konuma gelebilecekleri şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır. (Syf-37)*

ÖNERİ-12:

*TSK her zaman laiklik konusuna hassasiyet göstermiş, askeri öğrencilikten başlayarak her rütbedeki elemanlarını sıkı bir denetime tabi tutarak, zararlı kişileri bünyesinden uzaklaştırmıştır. Bugün için sürdürülen bu çaba on yıl sonra da aynen devam edecek, tarikat mensuplarının bu Kurum içinde söz sahibi bir konuma gelebilmeleri TSK'lerinin kendi iç denetimi sayesinde asla mümkün olamayacaktır. ‘‘*

Başbakan Mesut Yılmaz tarafından kurulan ANASOL-D hükümetinin politika ve söylemleri ordu tarafından eleştirilmiştir. Yılmaz’ın verdiği demeçlerde Ordu içerisinde ki Batı Çalışma Grubunun lağvedilmesini istemesi, Genelkurmay başkanı ve Kuvvet komutanlarının görev sürelerinin uzatılmayacağını ifade etmesi gibi söylemler neticesinde REFAH-YOL hükümetinin ardından ANASOL-D hükümetine ‘de ordu tarafından muhtıra verilmiştir. Türk Bank’ın özelleşmesi üzerine hükümet için verilen gensorunun kabul edilmesinin ardından hükümet istifa etmiş ardından hükümeti kurma görevi Bülent Ecevit’e verilmiş ve DSP azınlık hükümeti kurulmuştur.

Başbakan Ecevit tarafından 11 Ocak 1999 tarihinde kurulan bu hükümetin asli görevi, 18 Nisan tarihinde yapılacak olan genel seçimlere götürmek olmuştur. Bu dönem yaşanan iki önemli siyasi olay vardır:

PKK terör örgütünün elebaşı Abdullah Öcalan 15 Şubat 1999 tarihinden Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir.

FETÖ terör örgütünün elebaşı Fetullah Gülen 21 Mart 1999 tarihinde sağlık sorunlarını öne sürerek ABD'ye gitmiştir.

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda DSP sandıktan birinci parti olarak çıkarken onu MHP ve FP izlemiştir. Seçim sonuçları tek başına iktidar olma olanakları vermediği için DSP-MHP-ANAP koalisyonu ile 57. Hükümet kurulmuştur. Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli, Dış İşleri Bakanı Mesut Yılmaz olmuştur. Bu hükümet önce ki koalisyon hükümetlerinden farklı olarak daha uzun solukludur ve 2002 erken seçimlerine dek devam etmiştir.

**Tablo 36:** 1999 Seçimleri

Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
DSP	%22,2	136
MHP	%18	129
FP	%15,4	111
ANAP	%13,2	86
DYP	%12	85
BAĞIMSIZ	%0,9	3
DİĞER	%18,3	0

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

Bu koalisyon döneminde yaşanan hadiselerden birisi de Merve Kavakçı olayıdır. 18 Nisan da yapılan seçimlerde İstanbul milletvekili seçilen Merve Kavakçı 3 Mayıs'ta TBMM'de ki yemin törenine katılmış ancak başörtüsünü çıkarmadığı için yemin etmesi engellenmiştir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in meclis kürsüsünden

yaptığı konuşma 28 Şubat sürecinin devam ettiği konusunda yorumlanmıştır (Milliyet, 18.05.1998).

Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) Cumhuriyet Başsavcısı Nuh Mete Yüksel tarafından 5 Mart 1999 tarihinde Merve Kavakçının ABD vatandaşlığı alması gerekçe gösterilerek TBMM'ye fezleke gönderilmiş, ardından Adalet Bakanlığı tarafından dokunulmazlığı kaldırılmıştır. İlerleyen süreçte ise Bakanlar Kurulu kararı ile Kavakçı T.C. vatandaşlığından çıkartılmış ve milletvekilliği sona ermiştir (TBMM Genel Kurulu Tutanağı 21. Dönem 1. Yasama Yılı. 15 Haziran 1999).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 16 Mayıs 2000 tarihinde görev süresinin dolması nedeni ile 5 Mayıs 2000 tarihinde TBMM'de yapılan seçimler neticesinde Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer, Cumhurbaşkanı adayı gösterilmiş ve 10. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.tccb.gov.tr, 2019).

#### 3.4.4. Post Modern Darbenin Ekonomik Sonuçları

Siyaset, hukuk ve ekonomi arasında ki paralel ilişkinin somut çıktılara dayandığı aşıkardır. Bu nedenle 28 Şubat Post Modern darbesine giden süreç ve sonrasında yaşanan gelişmeler açısından makroekonomik göstergelere bakıldığında siyasal istikrarsızların, hukuk dışı uygulamaların, anti-demokratik gelişmelerin olumsuz ekonomik sonuçları olduğu gözlemlenmektedir.

1998 yılında ithalat oranımız 45.922 milyon dolardan sonra ki 40.671 milyon dolara düşmüştür. İhracat oranlarımız ise aynı düzeyde seyretmiştir. 2000 yılında 54.503 milyon dolarlık seviyeye çıkılsa da 2000 yılı Kasım ayı ve 2001 yılının Şubat ayında yaşanan ekonomik krizler ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

**Tablo 37:** 1998-1999 Yılları Arasında Bazı Makroekonomik göstergeler

Yıllar	Nüfus	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Tic. Deng. (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
1998	62.464	45.922	26.973	-18.949	2.000
1999	63.364	40.671	26.587	-14.084	-925
2000	64.269	54.503	27.775	-26.728	-9.920
2001	65.166	41.399	31.334	-10.065	3.760
2002	66.003	51.554	36.059	-15.495	-626

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)



1997 yılında gerçekleştirilen Post Modern darbeden birkaç yıl sonra 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz dönemleri siyaset-ekonomi ilişkisinin en açık ispatıdır. Ekonomik krizlere bağlı olarak işsizlik oranlarının artması, enflasyon oranlarının yükselmesi, büyüme yüzdelerinin küçülmesi, bütçe açığının artması, cari dengenin bozulması birbirini etkileyen ekonomik aksiyonlardır.

Süreç açısından bakıldığında yaşanan ekonomik krizleri yalnızca ekonomik ya da siyasi fatura olarak görmek doğru değildir. Ekonomik yapı açısından iktisadi hamlelerin, para, maliye politikalarının ve uygulamalarının öneminin yanı sıra siyasi istikrar, iç-dış politika unsurları, şiddet olayları ve terör olayları gibi birçok farklı dinamik önemli rol oynamaktadır.

Ekonomik yapı da yaşanan spekülasyonlar, siyasi istikrarı etkiler. Siyaset kurumu uyguladığı iktisadi politikalar ile bu reaksiyonun önüne geçemezse, dalgalanmalar ekonomik kriz ve siyasi krizler ile sonuçlanır.

1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında uygulanan 5 Nisan iktisadi tedbir kararları ilerleyen süreçte yetersiz kalmıştır. Nüfus yoğunluğunun artmasına paralel olarak istihdam oranları azalmıştır. Dış borçlanma ve faizlerin azaltılamaması iç borçlanmayı da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle 2000 ve 2001 krizlerinin nedenleri arasında sadece siyasi istikrarsızlıklar yoktur. Bu dönem Asya ülkeleri ve Rusya başta olmak üzere Avrasya coğrafyasında yaşanan ekonomik krizler, IMF ile yapılan 17. Stand-by anlaşması, bankacılık ve finans piyasasının yeterli hukuksal alt yapısının ve kurumlarının olmamış olması da önemli etkenlerdir.

#### **3.4.4.1. 2000 Krizi**

1 Ocak 2000 tarihinde IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile ‘‘Enflasyonu Düşürme Programı’’ başlamıştır. 2000 yılının ilk altı aylık diliminde cari işlem açığının sübvansede edilmesi için tahvil ihraçları yapılmıştır. Bu dönem 7-8 milyar dolar aralığında tahvil ihraç edilmiştir.

17 Kasım 2000 tarihinde gecelik faiz oranlarının %1000'lere ulaşmasının ardından 24,433 milyon dolar olan döviz rezervimiz 1 Aralık 2000 tarihine gelindiğinde 18,942 milyona gerilemiş, ülkemizden büyük oranda sermaye çıkışları olmuştur. Bankacılık ve finans sektörünün büyük oranda hasara uğramasının ardından faizler serbest bırakılmış ve IMF'den 7,5 milyon dolarlık SRF (Supplemental

Rezerve Facility) ek rezerv alınarak kriz atlattırılmıştır (Bastı, 2000). Bu istikrar programı uygulanırken 2001 yılının Şubat ayına gelindiğinde yaşanan siyasi kriz, uykuda olan ekonomik krizi yeniden uyandırmıştır.

**Tablo 38:** 2000 yılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Haftalık Döviz Rezervleri

Tarih	Brüt Döviz Rezervi Milyon \$
06.10.2000	24,530
13.10.2000	24,839
20.10.2000	24,239
27.10.2000	23,249
03.11.2000	24,256
10.11.2000	23,583
17.11.2000	24,433
24.11.2000	21,583
01.12.2000	18,942
08.12.2000	19,624
15.12.2000	19,823
22.12.2000	19,934
29.12.2000	19,635

**Kaynak:** TCMB; Uygur, 2001 “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”

© Türkiye Ekonomi Kurumu

#### 3.4.4.2. 2001 Krizi

19 Şubat 2001 Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında Cumhurbaşkanı Sezer’in, Başbakan Bülent Ecevit’e Anayasa kitapçığını fırlatmasının ardından ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık neticesinde ikinci ekonomik kriz patlak vermiştir. Ekonomi ve siyasi istikrar arasında ki dengelerin ne kadar şeffaf olduğunun en büyük örneği 2001 krizi olmuştur. (www.sabah.com.tr, 2017) Krizin etkilerinin detaylı gösterimi için bkz: Tablo 39

**Tablo 39:** 2001 Krizinin Etkileri

	Birim	Tutar
Gecelik Faiz	%	7500
Hazinenin Borçlanması	%	144
Döviz Rezervi	Milyar \$	22,5
Devalüasyon	%	40
Döviz Kuru	TL	1078,25
Dış Ticaret Açığı	Milyar \$	4,4
Cari Açık	Milyar \$	3,3
Enflasyon	%	86,6
Dış Borç / GSMH	%	77
Kişi Başına GSMH	\$	2123
Büyüme	%	-9

**Kaynak:** TCMB; Uygur, (2001) Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri

© Türkiye Ekonomi Kurumu

21 Şubat 2001 tarihinde gecelik faiz oranları %5000'e kadar çıkmıştır. Aynı tarihlerde sabit kur sistemi terk edilerek dalgalı döviz kuru sistemi uygulanmaya başlamıştır. (Yüksel, Murat, 2002) Dalgalı döviz kuru sistemine geçiş ardından piyasalarda kısmi hareketlilik yaşanmış, faizler düşmüş ödemeler dengesinde iyileşmeler görülmüştür.

**Tablo 40:** 2001 yılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Haftalık Döviz Rezervi

Tarih	Brüt Döviz Rezervi Milyon \$
05.01.2001	25,097
12.01.2001	26,593
19.01.2001	26,143
26.01.2001	25,691
02.02.2001	25,928
09.02.2001	26,565
16.02.2001	27,943
23.02.2001	22,581
02.03.2001	21,521
09.03.2001	21,529
16.03.2001	20,060
23.03.2001	19,170
30.03.2001	18,445

**Kaynak:** TCMB; Uygur, (2001) Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri©

Türkiye Ekonomi Kurumu

3 Mart 2001’de ABD’de Dünya Merkez Bankası Başkan Yardımcısı görevini sürdürmekte olan Kemal Derviş, Ekonomiden Sorumlu Bakan olarak görevlendirilmiştir (Hürriyet, 3 Mart 2001).

14 Mayıs 2001 tarihinde Kemal Derviş öncülüğünde ‘‘Güçlü Ekonomiye Geçiş’’ programı hazırlanmıştır. 15 Mayıs’ta bu kapsamda IMF ile 18. Stand-by antlaşması imzalanmıştır (Ongun, 2001). Bu anlaşma çerçevesinde uzun vadeli hedefler belirlenmiştir.

**Tablo 41:** 2001 yılı IMF Türkiye Raporu – Makroekonomik Hedefler

	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH Büyüme Hızı	3.0	5.0	5.0	5.0	5.0
Kamu Kesimi Faiz Dışı Dengesi / GSMH	6.5	6.5	6.5	6.5	6.3
Enflasyon	35.0	20.0	12.0	8.0	5.0
İç Borç Nominal Faiz Oranı	69.6	46.0	32.4	27.4	23.9
İç Borç Reel Faiz Oranı	25.6	21.7	18.2	18.0	18.0

**Kaynak :** IMF, 2001 Türkiye Ülke Raporu ( www.imf.org )

T.C Merkez Bankası tarafından yayınlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı şunları kapsamaktadır: (TCMB ‘‘TÜRKİYENİN GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI)

### III. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI

A- Programın Temel Amaç ve Araçları – Ekonominin Yeniden Yapılandırılması ve İstikrarın Kalıcı Kılınması

27.Yeni programın temel amacı kur rejiminin terkedilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve bu duruma bir daha geri dönmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır. Eski düzene dönmek artık gerçekten mümkün değildir. Bu doğrultuda;

(i) Programımız öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermektedir. (ii) Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

(iii) Bütün bunlarla, katlanılan fedakarlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması amaçlanmaktadır. 29.Yeni program bu temel ilkeler çerçevesinde; (i) Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı biri biçimde sürdürmeyi, (ii) Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı, (iii) Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmeyi, (iv) Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmeyi ve, (v) Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmayı; kendisine alt hedefler olarak seçmiştir.

Nihai amacımız, ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkımızın geleceğe umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek olacaktır.

## B. Yapısal Yenilenme ve Yasal Düzenlemeler

Program çerçevesinde aşağıda sıralanan dört ana alanda 15 yasal düzenleme yapılmaktadır:

- (i) Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması
- (ii) Devlette Şeffaflığın Artırılması ve Kamu Finansmanının Güçlendirilmesi
- (iii) Ekonomide Rekabetin ve Etkinliğin Artırılması
- (iv) Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi

### (1) Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması

Bankaların mali bünyelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması mali piyasaların ve reel sektörün istikrarı bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda öncelikli olarak Bankalar Kanunu'nda değişiklikler öngören yasal süreç başlatılmıştır. Bankalardaki mevduat ve bankaların diğer yükümlülüklerine yönelik olarak ilan edilen garanti uygulamasına devam edilecektir.

### 3.4.4.3. Finans Piyasasının Kayıpları

Finans piyasalarında ki en derin dalgalanmalar, 1998 yılında Güney Doğu Asya’da yaşanan gelişmeler ile başlamıştır. Tayland hükümetinin yapmış olduğu %40 lık devalüasyon hamlesi ile Önce Asya ülkeleri Sonra Rusya bu krizden etkilenmiştir (Karluk, Tonus, Çatalbaş 1999). 1998 yılında Türkiye ihracatının %8’lik önemli bir bölümünü oluşturan Rusya ile ticari faaliyetlerimiz önemli ölçüde azalmıştır.

Finans Piyasasının kayıplarını ekonomik verilere yansımaları Tablo 42’de detaylı olarak gösterilmiştir.

**Tablo 42:**İnterbank Gecelik Faiz Oranları: En Yüksek, En Düşük, Ortalama ve Standart Sapma

Tarih	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	St. Sapma
1999 Eylül	57.51	70.98	67.21	4.61
Ekim	65.51	69.95	69.47	1.08
Kasım	68.72	69.99	69.78	0.30
Aralık	69.86	70.00	69.97	0.04
2000 Ocak	18.90	64.56	35.90	10.28
Şubat	26.28	83.19	49.23	14.12
Mart	26.38	68.07	39.08	8.95
Nisan	18.90	45.87	36.16	6.62
Mayıs	32.08	56.34	41.29	6.55
Haziran	26.35	75.75	42.00	11.67
Temmuz	13.60	38.83	25.97	5.08
Ağustos	22.14	92.57	35.57	16.90
Eylül	23.71	79.65	46.20	14.05
Ekim	25.82	71.22	38.41	9.72
Kasım	27.94	315.92	79.46	67.61
Aralık	61.75	873.13	198.95	238.97
2001 Ocak	31.12	76.84	42.16	12.47
Şubat	36.55	4018.58	436.00	983.80
Mart	80.00	96.55	81.89	4.05

**Kaynak:** TCMB; Uygur, 2001 “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım Ve 2001 Şubat

Krizleri” © Türkiye Ekonomi Kurumu

### **3.5. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasına Giden Süreç**

3 Kasım 2002 seçimlerinden sonra Adalet ve Kalkınma Partisinin tek başına iktidar olması ile başlayan süreç 2007 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iktidar partisinin sayısal çoğunluk ile belirleyici olacaklarının düşünülmesine neden olmuştur.

Dönem içerisinde yaşanan bazı etkinlik, faaliyet ve söylemlerin laiklik ilkesine aykırı olduğunu savunan ordu tarafsızlık ilkesini bir kez daha rafa kaldırarak kendisini siyasal aktör olarak konumlandırmıştır.

Bu muhtıra bir önceki örneklerden farklı olarak yazılı bildiri ya da televizyon yayınında değil Genelkurmay Başkanlığının web sitesinden yayınlanmıştır.

#### **3.5.1. Darbenin Arka Planı**

2000’li yıllar sivil ve asker arasında yaşanan olumsuz gelişmelerin gölgesinde başlamıştır. Doksanlı yıllarda yaşanan karanlık olaylar, ardından yaşanan 28 Şubat ve siyasi istikrarsızlıklar neticesinde ülkemizin ekonomik yapısı olumsuz yönde etkilenmiş, 2000 ve 2001 yılında ki ekonomik krizler sonucunda aslında 2004 yılında yapılması planlanan genel seçimler 2002 yılının Kasım ayında gerçekleştirilmiştir.

Bu süreçte ki siyasi ve sosyolojik atmosfere daha iyi tanıklık etmek için yaşanan bazı önemli hadiseler değinmekte yarar vardır: 18 Aralık 2002 tarihinde dönemin önemli aydınlarından biri olarak kabul edilen ve yıllar sonra deşifre edilecek terör örgütü FETÖ konusunda ki çalışma ve beyanları bulunan ve bu konuda ‘‘Köstebek’’ isimli kitabı kaleme alınan Doç. Dr. Necip Hablemitoğlu uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetmiştir (www.news.bbc.co.uk, 2002).

Türkiye’nin bu dönem uğraştığı en büyük güvenlik ve terör sorunu ise PKK’nın yanı sıra El-Kaide olmuştur. 15 Kasım 2003’de Şişli ve Beyoğlu’nda Sinagolara saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırılardan beş gün sonra ise HSBC Bankası Genel Müdürlüğüne ve İngiltere Başkonsolosluğuna bombalı saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırılar sonucunda İngiltere Başkonsolosu Roger Short’un da içinde bulunduğu 54 kişi hayatını kaybetmiş 753 kişi ise yaralanmıştır (www.terortakvimi.wordpress.com, 2003).

5 Şubat 2006 tarihinde Trabzon Santa Maria kilisesi Rahibi Andrea Santoro suikaste uğrayarak hayatını kaybetmiştir( www.aa.com.tr, 2012).

17 Mayıs 2006 tarihinde Danıştay İkinci Daire başkanı Mustafa Yücel Özbilgin suikaste uğrayarak hayatını kaybetmiştir (www.hurriyet.com.tr, 2006).

19 Ocak 2007 tarihinde gazeteci Hrant Dink suikaste uğrayarak hayatını kaybetmiştir (Çandar, 2010) .

### **3.5.1.1. 2002 Seçimleri**

Bu seçimin en önemli aktörü henüz yeni kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin omurga yapısını Milli Görüş geleneğinden gelen Fazilet Partisi ve Refah Partisi içerisinde siyaset yapmış kişiler oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Anavatan Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Doğru Yol Partisi gibi merkez sağ partilerden katılanlar olmuştur.

Refah Partisinin kapatılmasının ardından kurulan Fazilet Partisinde yapılan genel kurulunun ardından yaşanan bölünmenin sonucu olarak içlerinde Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç, Hayati Yazıcı gibi isimleri barındıran ve ‘yenilikçiler’ olarak adlandırılan grup Fazilet partisinin de kapatılmasının ardından, ayrılarak Adalet ve Kalkınma Partisini resmen kurmuştur. 3 Kasım 2002 de yapılan seçimlerin ardından AKP %34,4 oy oranı ile 365 milletvekili çıkararak iktidar partisi olmuş, CHP ise %19,4 oy oranı ile 177 milletvekili çıkararak ana muhalefet partisi olmuştur (www.tbmm.gov.tr, 2002). Seçim öncesinde mecliste yer alan ANAP, DYP, MHP, DSP ve yeni kurulan diğer parti konumunda ki Genç Parti %10 barajının altında kalarak meclise girememiştir. Bu seçimlerin ardından ANAP Genel başkanı Mesut Yılmaz, DSP Genel başkanı Bülent Ecevit ve DYP Genel başkanı Tansu Çiller siyaseti bırakmıştır.

AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasal yasaklı olması nedeni ile AKP iktidarının ilk yılında görev yapan 58. Hükümet, Abdullah Gül Başbakanlığında kurulmuştur. Bu hükümet döneminde TBMM'ye verilen yasa teklifinin oy çokluğu ile kabul edilmesinin ardından Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasağı kaldırılmıştır. 9 Mart 2003 tarihinde Siirt seçimlerinin yenilenmesi ile Recep Tayyip Erdoğan milletvekili seçilmiş ve 59. Hükümet'i kurmuştur (https://www.tbmm.gov.tr, 2019).



### **3.5.1.2. 367 Krizi**

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin sona erecek olması nedeni ile yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve adaylık süreci büyük tartışmalara neden olmuştur.

Ana muhalefet partisi CHP'nin yanı sıra baskı grubu olarak siyasete çeşitli etkilerde bulunan Yargıtay, Anayasa Mahkemesi, Genelkurmay başkanlığı içerisinde bulunan bazı oluşumlar ve çeşitli medya organları AKP iktidarına karşı kampanya yürütmüşlerdir. Ülke genelinde Cumhuriyet Mitingleri düzenlenerek Cumhurbaşkanlığı seçimleri için kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.

AKP'nin kapatılma istemiyle dava açılması ve Recep Tayyip Erdoğan'a siyasi yasak verilmesi gibi anti-demokratik, siyasi kararların altında imzası bulunan dönemin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu bu kez Anayasanın 102. Maddesini gerekçe göstererek TBMM'nin üçte iki çoğunluğu (367 Milletvekili) olmadığı durumlarda seçimin yapılamayacağını ve geçersiz sayılacağını öne sürmüştür.

Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül'ü göstermiştir ancak Gül, tek aday olarak girdiği seçimde mecliste yapılan ilk tur oylama da 357 oy almasına rağmen CHP'nin 96. ve 102. Maddeleri gerekçe göstererek Anayasa Mahkemesine başvurması ile yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir (www.t24.com.tr, 2017)

### **3.5.1.3. E-Muhtıra**

Anayasa Mahkemesinin yürütmeyi durdurma kararı vermesinin ardından aynı gün saat 23:17 de No: BA-08/07 numarası ile Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinden yapılan açıklama ile TSK, Cumhurbaşkanlığı seçimleri konusunda tavrını açıkça ortaya koymuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda yapılan bazı etkinlikler laiklik karşıtı ve irticai faaliyetler olarak iddia edilmiştir. Bu bağlamda bazı şehirlerde 23 Nisan ve benzeri Milli bayramlarda din referanslı alternatif etkinlikler düzenlendiği ve bu etkinliklerin Cumhuriyetin kurucu değerlerine karşı olduğu, yıkıcı ve bölücü olabileceği ve milli birlik ve beraberliğe zarar vereceği savı öne sürülmüştür. Yapılan etkinlikler kaygı verici olarak ifade edilmiş ve Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde

yapılan laiklik odaklı tartışmalarda Türk Silahlı Kuvvetlerin taraf olduğu dile getirilmiştir. (Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-2 s.1336-1337)

Bu bildirin ardından ertesi gün 28 Nisan 2007 tarihinde saat 15:00'de Adalet Bakanı ve Hükümet sözcüsü Hüseyin Çelik tarafından düzenlenen basın toplantısında cevap niteliğinde karşı bildiri okunmuştur.

Hükümet tarafından okunan ve yayınlanan bildiride Genelkurmay Başkanı'nın Anayasa da belirtilen görev ve yetkileri hatırlatılmış ve Başbakan'a karşı sorumlu olduğu, Anayasanın ilk üç maddesinin vazgeçilmez olduğu ifade edilmiştir. Hükümete karşı sorumlulukları bulunan kurumların tarafsızlığına ve demokratik yapıya vurgu yapılmıştır. (Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-2 s.1338-1339)

Bu bildiri Türk siyasal hayatı açısından istisnai bir önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere bu tarihten önce yaşanan sivil-asker çatışmalarında hükümetler ve siyaset kurumu içerisinde yer alan aktörler ve kamuoyu büyük çoğunlukla geri adım atarak orduya hareket alanı sağlamış ve darbelerin meşruiyet kazanmasına engel olamamışlardır. Ancak e-muhtıra, önce ki darbe ve müdahalelerden farklı olarak sivil otoritenin resmi mercilerden karşı reaksiyon gösterdiği bir girişim olmuştur. Bu tarihten önce de siyasiler darbe karşıtı söylemlerde bulunmuşlardır. Fakat dönemin koşulları gereği yaşanan ve gayri hukuki olan siyasi idamlar, gözaltılar ve soruşturmaların caydırıcılık işlevi ve korku toplumunun oluşturulmuş olması nedeni ile resmi kanallar üzerinden kesin tavırlar koymaktan kaçındıkları aşikardır.

#### **3.5.1.4. 2007 Erken Seçimleri**

Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan siyasi kriz, Cumhuriyet Mitingleri ve kamuoyunda tartışma konusu olan hadiselerin ardından son olarak yaşanan e-muhtıra gerginliğinin ardından hükümet erken seçim kararı almıştır. 22 Temmuz 2007'de yapılan seçimler sonucunda AKP,%46,6 oy oranı ile iktidar olurken, CHP %20,9 oy oranı ile ana muhalefet partisi olarak kalmış ve MHP %14,3 oy oranı ile tekrar meclise girmiştir. Bu seçimlerin diğer sürprizi ise Güney Doğu Anadolu bölgesinde bağımsız olarak meclise giren 26 milletvekili olmuştur. Bu milletvekillerinin bir kısmı meclis içerisinde Demokratik Toplum Partisi (DTP) grubunu kurmuştur.

**Tablo 43:** 2007 Genel Seçimleri

Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AKP	%46,6	341
CHP	%20,9	112
MHP	%14,3	71
BAĞIMSIZ (DTP)	%5,2	26
DİĞER	%13	0

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

9 Mart 2003 yılında Siirt seçimlerinin yenilenmesine karar verilmiş ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan milletvekili seçilerek meclise girmiştir. 28 Ağustos 2007 tarihinde TBMM’de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin üçüncü tur oylamasında Abdullah Gül 339 oy alarak 11.Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.tccb.gov.tr, 2019).

**Tablo 44:** 2002-2014 Yılları Arasında Kurulan Hükümetler

Hükümet	Başbakan	Tarih	Güvenoyu	Parti
58.	Abdullah Gül	18 Kasım 2002 – 14 Mart 2003	346/516	Adalet ve Kalkınma Partisi
59.	Recep Tayyip Erdoğan	14 Mart 2003 – 29 Ağustos 2007	350/512	Adalet ve Kalkınma Partisi
60.	Recep Tayyip Erdoğan	29 Ağustos 2007 – 6 Temmuz 2011	337/535	Adalet ve Kalkınma Partisi
61.	Recep Tayyip Erdoğan	6 Temmuz 2011 – 29 Ağustos 2014	322/495	Adalet ve Kalkınma Partisi

**Kaynak:** TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, www.tbmm.gov.tr (15.05.19)

### **3.5.2. Muhtıranın Ekonomik Sonuçları**

Muhtıra sonrası ekonomik yapıya bakacak olursak ilk olarak küresel baz da yaşanan 2008 ekonomik krize göz atmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra istihdam oranının azalması, ihracat oranlarının düşmesi, likidite ve rezervlerin azalması, işsizlik oranlarının artması, enflasyon rakamlarının zaman zaman yükselmesi gözlemlenmiştir ancak burada belirleyici olan tek faktörün ulusal düzeyde yaşanan siyasi ve askeri krizlerin olmadığı aşıkardır.

Dönem itibari ile küreselleşmenin etkisi ile evrensel düzeyde yaşanan gıda sektörüne dayalı kriz ve Mortgage krizi başta tüm ülke ekonomileri olumsuz yönde etkilemiştir. 2009 yılında ekonomik göstergelerin normalleşmesine dek geçen süre de yaşanan spekülâtif dalgalanmalara bu açıdan bakmak daha faydalı olacaktır.

#### **3.5.2.1. 2008 Ekonomik Krizi**

Küresel ekonomi, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de bulunan Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan terör saldırısının ardından durgunlaşmış, istihdam oranları azalmış ve buna bağlı olarak işsizlik oranları dünya genelinde artmıştır. Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren küreselleşmenin bir gereği olarak dünya ekonomisine entegre olmuştur. Bu nedenle Amerika, Asya ve Avrupa finans piyasalarında yaşanan gelişmeler paralel olarak ülkemizi de olumsuz yönde etkilemiştir.

2008 Krizi ilk olarak ABD’de subprime mortgage kredilere bağlı olarak başlamıştır. Önce ülke içerisinde konut piyasasını sonrasında ise tüm finans piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir (Compello vd. ,2009). ABD’de yaşanan kayıplara bağlı olarak önce İngiltere ve Avrupa’da sonra ise tüm dünya da hissedilmiştir.

ABD Merkez Bankası (FED) faiz oranlarının %1 seviyelerine düşürmesi nedeni ile düşük gelir ve alt gelir grupları 2001-2006 yılları arası kredilere yönelmiştir. Özellikle konut sektöründe değerlendirilen ve Mortgage olarak anılan bu krediler ile insanlar konut sahibi olmuştur. Ancak ücret ve alım gücünün faizler ile aynı oranlarda artmaması ve 2006 yılından itibaren faizlerin hızla yükselmeye başlayıp %5,25 seviyelerine çıkmasının sonucu olarak krediler ödenememeye başlamıştır.

2006 yılı itibari ile düşük ve alt gelir gruplarının faizleri ödeyememesi sonucu konut fiyatları düşmüş değer kayıpları yaşanmış, ödenecek kredi tutarları konut fiyatlarının üzerine çıkmıştır. ABD’nin önemli yatırım bankası Lehman Brothers’ın iflasını

açıklaması ile kriz en tepe noktaya tırmanmıştır (Mendoza; Quadrini, 2010: 24–29). Belirtilen sebepleri dikkate alırsak bu krizi esas olarak kredilere göre değil sonrasında yapılan uygulamalara göre değerlendirmek daha doğrudur (Öztürk, Sözdemir & Ülger, 2012: 298).

Mortgage kredisi veren Bankalar aynı dönem içerisinde ödenmeyen bu ipotekli konut kredilerini menkul kıymetleştirerek yatırım bankalarına satmıştır. Yatırım bankaları ilk etapta bu kredileri Güvenli, Normal ve Risk Grubu olarak üç sınıfa ayırmıştır (Karen, 2008). Kredi derecelendirme kuruluşlarının dönem içerisinde risk grubunda olan menkul kıymet değerlerini görmezden gelerek tüm bu menkul kıymetlere yüksek notlar vermesi ise krizin başka bir boyutudur. 2008 yılının Eylül ayına gelindiğinde hükümet müdahalelerinin ardından ekonomik balonun patlaması ile birlikte küresel krizin etkileri tüm göstergelere yansımıştır. Bu kriz birçok ekonomist tarafından 1929 buhranından sonra yaşanan en büyük küresel kriz olarak ifade edilmektedir.

**Tablo 45:** 2001-2009 Yılları Arasında Dünya İşsizlik Oranları

Tarih	Dünya
	İşgücü içerisindeki işsizlik oranları %
2001	6,3
2002	6,5
2003	6,4
2004	6,3
2005	6,1
2006	5,9
2007	5,4
2008	5,6
2009	6,2

**Kaynak:** Dünya Çalışma Örgütü (ILO), www.ilo.org (19.01.2018)

İlk olarak yalnızca ABD içerisinde başlayan bu krizin ilerleyen süreçte küresel ölçekte hissedilmesinin temel nedeni, dünya genelinde ki yatırımcıların borç senedi piyasasında yer almasından kaynaklanmaktadır (Hedlund ve Kahn; 2009). 2007

yılında kriz gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde hissedilmeye başlanmışken 2008'e gelindiğinde gelişmekte olan ekonomik yapıya sahip ülkelerde bu durumdan etkilenmiştir. Sapir'e göre bu küresel krizin dünyaya maliyeti Ocak 2008 tarihi itibari ile 400 milyar dolar olduğunu düşünülmektedir (Sapir, 2008). Dünya'da iş gücü içerisinde ki işsizlik oranı 2008 yılında %5,6 olarak hesaplanmışken 2009 yılında bu oran %6,2 olarak hesaplanmıştır. Ülkelerin merkez bankaları ve hükümetler ise krize önlem almakta geç kalmış ve bir takım ekonomik reformlar ve paketler yaparak etkilerini minimum düzeye çekmeye çalışmışlardır.

Türkiye açısından krizin etkilerine bakacak olursak, ekonomimizde önemli bir payı bulunan uluslararası kuruluşlardan sağlanan fonların likidite eksiliği nedeni ile düştüğü gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra ülkemizde ekonomik daralma yaşanmış ve ekonominin başat aktörü konumunda olan inşaat sektörü küçülmüştür. Dönemin göstergelerine göre 2008 yılında 132.028 milyon dolar olan ihracat rakamları 2009 yılında gerileyerek 102.143 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bknz: Tablo 46

**Tablo 46:** 2002-2015 Yılları Arasında Bazı Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	Nüfus	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Tic. Deng. (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
2002	66.003	51.554	36.059	-15.495	-626
2003	66.795	69.340	47.253	-22.087	-7.554
2004	67.599	97.540	63.167	-34.373	-14.198
2005	68.435	116.774	73.476	-43.298	-20.980
2006	69.295	139.576	85.535	-54.041	-31.168
2007	70.158	170.063	107.272	-62.791	-36.949
2008	71.052	201.964	132.028	-69.936	-39.425
2009	72.039	140.929	102.143	-38.786	-11.358
2010	73.142	185.544	113.883	-71.661	-44.616
2011	74.224	240.839	134.906	-105.993	-74.402
2012	75.175	236.544	152.462	-84.082	-47.963
2013	76.148	251.661	151.803	-99.858	-63.642
2014	77.182	242.178	157.510	-84.568	-43.644
2015	78.218	207.234	143.839	-63.395	-32.109

**Kaynak:** TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, www.tuik.gov.tr, www.hmb.gov.tr (15.05.19)

Türkiye’de, krizin etkileri 2008 yılının son çeyreğinde gerek iç talep gerek ise dış talep oranlarında küresel ekonomik yavaşlamanın bir gereği olarak ihracat pazarı etkilenmiş ve ülkemizin ihtiyacı gerek miktar gerek ise fiyat bazında yavaşlamıştır (Öztürk, Sözdemir & Ülger, 2012). Buna bağlı olarak cari açık makası açılmış ekonomik istikrarın bozulacağına yönelik varsayımlar yapılmıştır (Yılmaz, 2009). Krizin etkilerine dünya işsizlik ve işgücüne oranı açısından bakacak olursak 2008 yılında %10,03 olan işsizlik oranının 2009 yılında % 13,04’e çıktığı görülmektedir.

**Tablo 47:** 2005-2018 Yılları Arasında İstihdam ve İşsizlik Oranları

Tarih	15 yaş ve üzeri Nüfus (Milyon)	İş Gücü Nüfus (Milyon)	İş Gücüne Dahil olmayan Nüfus (Milyon)	İş Gücüne katılma oranı %	İşsizlik Oranı %	İstihdam Oranı %
2005	48.355,75	21.667,83	26.688,00	44,80	9,50	40,55
2006	49.274,33	21.923,58	27.350,58	44,48	9,07	40,46
2007	50.176,67	22.287,50	27.889,33	44,42	9,16	40,35
2008	50.981,42	22.897,67	28.083,75	44,90	10,03	40,42
2009	51.832,58	23.722,58	28.110,00	45,77	13,04	39,80
2010	52.903,00	24.615,33	28.287,75	46,53	11,15	41,34
2011	53.983,92	25.576,92	28.407,17	47,39	9,16	43,06
2012	54.960,50	26.160,83	28.799,83	47,60	8,43	43,58
2013	55.981,58	27.073,58	28.907,92	48,37	9,05	43,98
2014	56.984,75	28.768,42	28.216,33	50,48	9,96	45,47
2015	57.869,50	29.686,08	28.183,25	51,31	10,30	46,01
2016	58.738,92	30.542,83	28.196,33	51,99	10,91	46,32
2017	59.892,50	31.642,00	28.250,67	52,83	10,93	47,07
2018	60.599,55	32.292,10	28.307,60	53,29	10,59	47,63

**Kaynak:** TÜİK, (www.biruni.tuik.gov.tr) 15.05.19

TCMB tarafından krize karşı yeni önlemler alınmıştır KOBİ’ler desteklenmiştir, vergi borçları taksitlendirilmiştir, döviz girdisi sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra TCMB olumsuz etkilere sebep olacak kısa vadeli sermaye hareketlerinin önüne geçmek için faiz koridorunu genişletmiştir (Başçı, 2012). Krizin etkileri olağanca yumuşak atlatılmıştır. Birçok ülke ekonomik önlem paketi ve istikrar paketi hazırlamış ve bunu uygulamıştır. Ancak ülkemizin 2001 krizi tecrübesinin ardından hayata geçirdiği ekonomik önlem programı 2008 krizinde buna ihtiyaç

duyulmamasının en önemli nedenidir (Öztürk, Sözdemir & Ülger, 2012: 298). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2009 yılında yaşanan ekonomik buhranı "*Kriz bizi teğet geçti*" sözü ile açıklaması bunun en belirgin yansıması olmuştur (www.cnnturk.com, 2009) .

### **3.5.3. Muhtıranın Siyasi Sonuçları**

Türkiye demokrasisi 27 Nisan e-muhtırasının ardından yeni bir aşamaya geçmiştir. İlk olarak 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) tek başına iktidar olması ile başlayan süreç 2007 yılında yapılan gayrı hukuki ve anti demokratik uygulamalara rağmen başarılmıştır. Türk demokrasi tarihinde ilk kez ordu tarafından yapılan tüm baskı ve müdahalelere karşı sivil siyaset ve bürokrasi kendi yapısını dizayn etmiştir. Laiklik ilkesini dayanak alarak uygulanan başörtüsü yasağı, imam hatiplerin katsayı engeli gibi birçok kronik sorun çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ak Parti bu seçimler itibari ile sürekli olarak artan halk desteğini arkasına alarak kitle partisi haline dönüşmüştür.

AKP hükümetlerinin politikaları da bu yıl itibari ile rotasyona uğramıştır. Demokrat Parti iktidarından bu yana geçen elli yılın ardından tekrar "*söz milletindir*" sloganı kullanılmaya başlanmıştır. 15 Temmuz 2016 yılında yaşanacak hain darbe girişimine dek ordunun Anayasa'da belirtilen sınırlar içerisinde kalması için yasal düzenlemeler yapılmıştır.



## DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre genel bir değerlendirme yapacak olursak, gelişmiş ülkeler de demokrasi geleneğinin yerleştiğini, toplumsal refah, ekonomik büyüme ve insani gelişmişlik seviyelerinin de buna paralel bir şekilde pozitif seyrettiği gözlemlenmektedir. Bu ülkelerde ordular, siyasete doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmez ve anayasal sınırlar çerçevesinde belirtilen esaslara dayalı olarak ulusal sınırları korumak, güvenliği sağlamak ve adli kolluk görevini yürütmektedir.

Gelişmişlik düzeyi arttıkça, müdahale oranı azalmaktadır. Modernizasyon sürecini atlatmış ve toplumsal sınıfların gelişimini tamamladığı bu tip ülkelerde, ordunun siyasal alan içerisinde ki yeri daralmıştır. Avrupa ve İskandinav ülkeleri bu kategorinin en belirgin örnekleridir.

Darbe ve darbe girişimlerinin en çok olduğu ülkeler ise demokrasi geleneği yerleşmemiş olan Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu'nun gelişmemiş ülkelerdir. Görülmektedir ki bu ülkelerde ekonomik refah sağlanamadığı gibi ekonomik istikrarsızlıklar ve yüksek enflasyon oranları, cari açık, aşırı dış borç gibi çeşitli negatif faktörler olduğu gözlemlenmektedir.

Demokrasinin en önemli unsurları olan fikir özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi birçok önemli olgunun bu ülkelerde olumsuz olarak işlediği görülmektedir. Bu tip ülkelerde toplum politize olmuştur. Akademisyenler, gazeteciler, işçiler vb. toplumsal sınıflar siyasallaşmıştır. Ordular bu tip ülkelerde asli görevi olan sınır güvenliği, ulusal güvenlik ve adli kolluk görevlerinin yanı sıra reformist misyonlar üstlenmektedir. Küresel dünyaya entegrasyon, ulusal düzeyde bir takım yenilikçi ya da ilerici politikalar üretmek, modernizasyonu sağlamak,

ideoloji ya da rejim değişikliği gibi radikal kararlar vermek bunlardan sadece bazılarıdır.

Ülkemizin içerisinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler ise her zaman risk grubundadır. Çünkü modernizasyon tam olarak sağlanamamıştır, demokrasi geleneği tam olarak yerleşmemiştir ancak demokrasi aygıtları vardır. Siyasal karar alma sürecine katılım ve siyasallaşma vardır, fakat toplumsal sınıfların tamamında görülmez. Anayasa ve hukuk kuralları kesin sınırlarla çizilmemiş ve yoruma açık bırakılmıştır bu yüzden ordu anayasal gereklilik ya da anayasa ihlali olduğunu öne sürerek müdahale edebilir.

Bu ülkelerde ordu ve askere milli ve manevi bir çok misyon yüklenmektedir. Bu organik bağın bir nedeni olarak sivil iktidarlar ve ordular arasında yetki ve alan savaşı vardır. Hükümetlerin yetersiz ya da işlevsiz olduğu ve ordunun kamuoyu desteği alması durumunda yetkisi ve alanı artar. Bunun yanı sıra sosyo kültürel yapının çok çeşitli olması nedeni ile darbeler ilerici ya da gerici nitelik taşıyor olabilir.

Çalışmamızın ana konusu, Türkiye örneğini darbe ve müdahalelere göre değerlendirecek olursak, 1946 yılı itibari ile çok partili hayata geçişin sağlanmasının ardından CHP'den ayrılan milletvekillerinin (Dörtlü Takrir) kurdukları DP ilk olarak meclise muhalefet partisi olarak girmiştir. 1950 yılında yapılan seçimler de ise iktidar olmuş ve tek parti yönetimine son vermiştir. 1950 yılından itibaren iktidar da kaldıkları 1960 yılına dek ABD ile yakın ilişkiler kurulmuş ve bu bağlamda Marshall Planı, Truman Doktrini gibi ekonomik ve askeri destek programlarından faydalanmıştır. Kore Savaşı ve NATO'ya üyeliğimiz de yine bu yıllarda olmuştur. Dış politika da bu şekilde bir yol izlenmiştir ancak Demokrat Parti hükümetinin dış ve iç politika da yaptığı bazı faaliyet ve uygulamalar eleştirilmiştir.

Kore savaşı, CHP'nin mal varlığına tedbir koyulması, Halkevlerinin ve Köy enstitülerinin kapatılması, ordu içerisinde tasfiye işlemlerinin yapılması dönem içerisinde tartışılan politikalardan sadece bazılarıdır. İstanbul'da 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde çıkan olaylar Türk-Rum ilişkilerine zarar vermiş ve Kıbrıs meselesi çıkmaza girmiştir. Ankara'da yapılan 555K eylemi ve Üniversite eylemlerinin artması ve tüm bu olayların ekonomiye olumsuz etkilerinin ardından 1954 yılı itibari ile ekonomik darboğaza girilmesi, yanlış tarım ve sanayi politikaları, yüksek

enflasyon oranları sonucu 1958 yılında devalüasyona başvurulmuş ancak istikrar sağlanamamıştır. Bunları gerekçe gösteren ordu 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuştur. Darbenin ardından DP kapatılmış, partililer yargılanmış ve tarihimizin kara lekesi olacak idam cezaları infaz edilmiş ve dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiştir. 1961 yılında yeni Anayasa yapılmış ve Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde “Beş Yıllık Kalkınma Planları” oluşturulmuş ve ekonomiye istikrar kazandırılmaya çalışılmıştır.

1960’lı yıllar itibari ile Vietnam Savaşı, Prag Baharı, Sarbonne Üniversitesinde başlayan olaylar neticesinde küresel tansiyon yükselmiş ve 1968 yılında zirveye ulaşmıştır. Aynı dönemlerde ABD 6.Filosunun Türkiye’ye gelmesi, Vietnam savaşında görev alan Robert Komer’in ABD’nin Türkiye büyükelçisi olarak atanması ile üniversitelerde ders boykotları ve eylemler başlamıştır. 16 Şubat 1969’da Taksim meydanında yaşanan ve Kanlı Pazar olarak adlandırılan şiddet olayları bunlardan en büyüğüdür.

15-16 Haziran 1970 tahininde ülke genelinde sendikalar tarafından yapılan kitlesel işçi grevleri sebebiyle üretim yavaşlamış ve zaman zaman durdurulmuştur, bunun yanı sıra ABD tarafından Haşhaş ihracatımıza ambargo ve kısıtlamalar getirilmiştir. Yaşanan bu durumlar ekonomimizi olumsuz yönde etkilemiş enflasyon yükselmiş, alım gücü düşmüştür. Bunun üzerine 1970 yılında Devlet Planlama teşkilatı bünyesinde devalüasyon operasyonu yapılarak piyasa canlandırılmak istenmiş ancak başarı sağlanamamıştır. Ordu, 12 Mart 1971’de bu kez doğrudan müdahale etmek yerine Başbakan Süleyman Demirel ve Adalet Partisi hükümetine muhtıra vererek, hükümetin değişmesi ve sonrasında seçimlere gidilmesini istemiştir. Muhtıranın ardından 1973 yılında küresel çapta yaşanan petrol krizi, 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekatı sonrası ekonomik darboğaz ve kıtlık baş göstermiştir.

1 Mayıs 1977 tarihinde, işçi bayramı kutlamalarında olaylar yaşanmıştır. 1979 yılında ikinci petrol krizinin yaşanmasının ardından 24 Ocak 1980 tarihinde IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları çerçevesinde ekonomik istikrar tedbirleri alınmışsa da 12 Eylül 1980 tarihinde tüm bu gerekçeler ile ordu yönetime bir kez daha el koymuştur. Bu yönü ile 24 Ocak kararları 1971 muhtırasının sonucu 1980 darbesinin nedeni olarak değerlendirilebilir.

12 Eylül darbesinin ardından, 1982 Anayasası oluşturulmuştur ve aynı yıl Bankerler krizi olarak bilinen ekonomik kriz yaşanmış ve finans piyasası çökmüştür. Bankerler iflas etmiş, yerel düzeyde ki bankalar kapanmıştır. 1983 yılında siyasi yasakların kalkmasının ardından seçimlere gidilmiş ve 1993 yılına dek Anavatan Partisi tek başına iktidar olmuştur. Bu dönem, Özal yılları ve Liberal-Muhafazakarlık dönemi olarak adlandırılmaktadır. Özal dönemi, devlet müdahalesinin azaldığı, ülkemizin dış dünyaya açıldığı, yabancı yatırımcıların ülkemize girmeye başladığı dönemdir. Bu yönüyle Özal dönemi kimilerine göre küresel dünyaya entegrasyonun sağlandığı olumlu bir dönem olarak ifade edilirken, kimilerine göre yabancı sermayenin ekonomiye yön verdiği bir dönem olarak eleştirilmiştir.

1993 yılı itibari ile kamuoyu tarafından tanınan bazı siyasetçi, hukukçu, asker, akademisyen ve gazeteciler suikaste uğramış, 28 Şubat 1997 post modern darbesinin ayak sesleri duyulmaya başlamıştır. Madımak olayı, Susurluk olayı dönem içerisinde yaşanan ve hala tam olarak aydınlatılmamış önemli hadiselerdir. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ile enflasyon oranları en yüksek seviyelere çıkmış ve ardından alınan 5 Nisan kararları ile tekrar ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmıştır.

İslam referanslı siyasetin ve Milli Görüş geleneğinden gelen RP'nin yükselişe geçmesinin ardından yazılı ve görsel basında bazı siyasilerin laiklik ve sekülerizm karşıtı söylemlerine, bazı tarikat ve cemaatlere mensup kişilerin özel hayatlarına geniş yer verilmiştir. Necmettin Erbakan'ın Başbakanlık konutunda verdiği iftar yemeği, Kudüs gecesi etkinliği, Libya gezisi dönem içerisinde tartışılan diğer başlıca hadiseler olmuştur. Bu atmosfer içerisinde 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısı yapılmış ordu hükümete muhtıra vermiştir.

Muhtıra sonrası dönemde 2000 yılında ve 2001 yılında Türkiye iki büyük kriz atlattır. Bu krizlerin ardından 2002 yılında erken seçimlere gidilmiş ANAP döneminden bu yana uzun zamandır süre gelen koalisyon dönemleri sona ermiş ve AKP tek başına iktidar olmuştur. 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılacağı üzerine, mecliste 367 krizi yaşanmış, Erdoğan ve AKP'ye karşı, ordu seçimlere taraf olarak hükümete muhtıra vermiştir. Daha sonra ise küresel ölçekte hissedilen 2008 ekonomik krizi yaşanmıştır.

Sonuç olarak, askeri darbe ve müdahalelerin öncesinde veya sonrasında ekonomik krizlerin yaşanmış olduğu görülmektedir. Toplumsal olaylar ve siyasi istikrarsızlık beraberinde ekonomik kriz durumlarını da getirmiştir. Darbelerin yaşandığı yıllar ve sonra ki birkaç yıllık dönemlerde ihracatın düştüğü, döviz kurunun yükseldiği, ekonomik büyümenin yavaşladığı ve istihdam oranlarının azaldığı görülmektedir.

Bununla beraber hükümetlerin uyguladığı para ve maliye politikalarının sonuçsuz kaldığı durumlarda, ek vergilendirmeler ve devalüasyon uygulamaları yaptıkları da görülmektedir. 1958, 1970, 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 tarihlerinde ekonomik programlar kapsamında başvurulmuş devalüasyon uygulamaları ardından darbe ya da muhtıra tecrübeleri yaşandığı görülmektedir. Burada belirleyici olan tek faktör yalnızca para politikaları değildir. Bu tarihler aynı zamanda IMF ile yapılan stand by anlaşmaları ile de paralellik göstermektedir.

Darbe ve müdahale riskini en aza indirmek için ilk olarak kurumlar içerisinde modernizasyonu sağlamak, siyasal kültürü geliştirmek şarttır. Ordunun yetki alanı ve görevlerinin anayasal sınırlar ile kesin olarak çizilmesi ve siyasal karar alma sürecine dahil olmaması gerekmektedir. Ekonomik yapının yasal ve kurumsal çerçeve içerisinde güvence altına alınması ve buna paralel olarak finans sektöründe bir takım reformlar yapılarak uzun vadede istikrar sağlanmalıdır. Şeffaflık, hesap verebilirlik, bağımsız yargı, fikir özgürlüğü, tarafsız medya organları da sistemin düzenli işleyişi açısından önemli unsurlardır.

## KAYNAKÇA

- Abalıoğlu, N N (1952) *Hükümetimizin Yeni Petrol Siyaseti*, Cumhuriyet, 01.12.1952
- Ahmad, F (1995) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Ahmad, F (2010) çeviren: Ahmet Fethi “*Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*”, Hil yayınları.
- Akça, İ (2010) *Türkiye’de Askeri-İktisadi yapı: Durum, sorunlar, çözümler*. İstanbul, Tesev Yayınları.
- Akçalı, N (1991) *Siyaset Bilimine Giriş*, Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Yayın No:1, İzmir.
- Akdoğu, S. K.(2012) *Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa bir Özeti*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi Cilt:14 S:2.
- Akın, İ. F (1974) *Kamu Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No:1983, İstanbul.
- Akın, Ş (2011) *28 Şubat Süreci ve Batı Medyasındaki Algılaması*, Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman.
- Akkaya, Y (1998) *1960 Sonrasında İşçi Hareketleri, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, C:II, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.105-106.
- Akpınar, H (2006) *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*. İstanbul. Birharf Yayınları.
- Aksoy, S (1970) *Tarım Hukuku*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1972.
- Albayrak, M (2004) ; *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.
- Aldıkaçtı, O (1978) *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978.
- Alper, Y, Arıcı, K., Özşuca, Ş.T., Aydın, U. ve Gökbayrak, Ş. (2015) *Tamamlayıcı Emeklilikte Bir Başari Öyküsü: OYAK*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

- Altınok, S; Çetinkaya, M (2003) *Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayı:9.
- Apuhan, Ş (1997) *Öteki Menderes*, İstanbul, Timaş Yayınevi.
- Atalay, C (2014) *Asya Hun Devletinde Mao- Thun* Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı II): 107-109, 2014.
- Atar, Y (2007) *Türk Anayasa Hukuku* 12.Baskı, Seçkin Yayıncılık.
- Atay, K (2013) *1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı Neden ve Nasıl Kana Bulandı?* Metis Yayıncılık.
- Avcı, Ü (2009) *Kum Saati, Suikast öncesi son günler* Bilgi Yayınevi.
- Barlas, M (1994) *Turgut Özal’ın Anıları*, İstanbul: Sabah Kitapları.
- Başçı, E (2012), Emtia Fiyat Hareketlerine Politika Tepkileri Konferansı Panel Konuşması, TCMB, 7 Nisan 2012, <http://www.tcmb.gov.tr>.
- Bayar, C (2010) *Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen İsmet Bozdağ) Truva Yayınları
- Baykam, B (1994) *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ümit Yayıncılık Ankara.
- Belibtreu, E (1991) *Biblical Archaeology Society. Grisly Assyrian Record of Torture and Death*, Editor, H. S. (2002;2002). BAR 17:01 (Jan/Feb 1991).
- Bilbilik, E (2013) *Öncesiyle ve Sonrasıyla 9 - 12 Mart* Profil Yayıncılık 2013 İstanbul.
- Birand, M.A; Bila, H; Akar, R(2010) *12 Eylül Türkiyenin Miladı*, Doğan Kitap
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Raporu (FAO) 1959-1962.
- Bora, T. (2005) *Turgut Özal’*, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 589-601.
- Boratav, K (1972) *Gelir Dağılımı* Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Brunner, K (1981), *The Great Depression Revisited*, Borston, Nijhoff, 1981.

- Chomsky, N (2015) *The Washington Connection and Third World Fascism : The Political Economy of Human Rights: Volume I* – London, United Kingdom - Pluto Press.
- Compello, M; John R. Gresham and Campell R. Harvey (2009), *The Real Effects of Financial Constraints: Evidence from a Financial Crisis*, <http://www.elsevier.com>.
- Çandar, T (2010) *Hrant* Everest Yayınları.
- Çelebi, E (2001) Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları 1923-2000 Doğu Üniversitesi İşletme Bölümü, Doğu Üniversitesi Dergisi
- Çelik, N (2004) *28 Şubat ve İrtica Tehdidi*. Sinemis Yayınları. Ankara.
- Çetinkaya, H (2010) *68’den 78’e Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Dahl, R A (1998) *On Democracy*, First Edition, Yale University Press, New Haven and London, 1998.
- Demirel, H (1977) *12 Mart’ın İçyüzü Nasıl Geldi, Nasıl Geçti?*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1977.
- Demirel, S (1972) *12 Mart ve Sonrası*, 2.Kitap, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Demirel, T (2004) *Adalet Partisi- İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayıncılık.
- Deniz, M (2018) *Başarısızlıkla Sonuçlanan Bir Girişim: Tayyare Ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ)* Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran-2018, Deniz, T (2004) *Türk Uçak Üretimi*, Ertem Matbaa, İstanbul.
- Derdiman, C (2014) *Anayasa Hukuku Temel Bilgiler* 1.Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2014 .
- Dodd, C H (1969) *Politics and Government in Turkey* [www.cambridge.org](http://www.cambridge.org) Manchester
- Dosdoğru, H (1993) *6-7 Eylül Olayları* Bağlam Yayıncılık.
- Duman, Z (2010) *Turgut Özal* Ankara: Kadim Yayınları.
- Dursun, D (2003) *12 Mart Darbesi*, Şehir Yayınları.



- Duverger, M. (1965) ; *Diktatörlük Üstüne* (Çev. Bülent Tanör), Dönüm Yayınevi, İstanbul, s. 123.
- Ecevit, B (1973) *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, Ankara.
- Eren M (2012), *Kanlı Pazar, 1960'lar Türkiye'sinde Milliyetçiler, İslamcılar ve Sol*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Eren, N (1963) *Turkey Today and Tomorrow* Pall Mall Press, 1963, London.
- Erenli, M (1985) *Atatürk ve Havacılık* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2(4): 215-244.
- Erkanlı, O (1972) *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, Baha Matbaası İstanbul.
- Eroğul, C (1990) *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, Ankara.
- Ertem, B (2009) *Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12 Sayı 21, Haziran 2009, s.377-397.
- Ertuğ, C (1997) *Çözümsüz Demokrasi*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1997, s.107.
- Eser, U (1984) *Türkiye'de Sanayileşme*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Fraser, R (2008) *1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*, Belge Yayınevi.
- Frish, H (1989) *Enflasyon Teorileri* (çev: E. Oktay ve A. Yiğidim), Elif Matbaacılık, Ankara, 1989.
- Gediz, E (1988). *Türk Havacılık Sanayinin Tarihçesi*, Uçantürk, Ankara Haziran 1988.
- Gevgili, A (1987) *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- Gezici, A (2014) *Özal'ı kim öldürdü?* Tutku Yayınevi.
- Gözler, K (2014) *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 16.Baskı Ocak 2014, s.48-50.
- Gözler, K (2015), *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* 7. Basım, Ekin Basımevi, Bursa, s. 258.
- Göztepe, E (2009) *Yurttaşlığın Kamusal ve Ulus Üstü Boyutu : Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri*, s.236-238, <http://dergiler.ankara.edu.tr>, 10.03.2009.

- Güçyetmez, M (2017) *Karşılaştırmalı Demokrasi Modelleri ve Hükümet Sistemleriyle İlişkisi*, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017.
- Güler, U (2006) *Türkiye de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güngör, S (2010) *14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım* Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi sayı:21.
- Gürkan, C (1986) *12 Marta Beş Kala* Tekin Yayınevi 1986.
- Gürsoytrak, S (1994) *27 Mayıs Bir Halk Hareketidir*, Tarih ve Toplum, sayı:125. İletişim Yayınları.
- Güven Partisi TBMM Grubu tarafından Cumhurbaşkanlığı Makamına gönderilen 25.11.1970 tarihli yazı Cumhurbaşkanlığı Cevdet Sunay Arşivi Yer No: 5/5–27; Fihrist No: 6913, ss.3–4.
- Güven, D (2005) *6-7 Eylül Olayları* İstanbul, Tarih vakfı Yurt Yayınları.
- Hale, W (1996) *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996.
- Hedlund, E; Kahn, H. (2009) *The Subprime Crisis*, Chalmers University Of Technology, Gothenburg.
- Heper, Metin, (2011) *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Heywood, A (2003) *Political Ideologies An Introduction*, Third Edition, Palgrave Macmillan Press, New York, 2003, s. 35.
- Höke, E (1989), *1960'lardan 1980'e Gençlik ve Mücadelesi*, İstanbul: Simge Yayınevi.
- Huntington, S P (1969); *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven, 1969, s. 194.
- Işıklı, A (1990) *Ücretli Emek ve Sendikalaşma, Geçiş Süresince Türkiye*, (der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul, Belge Yayınları, 1990, s.340.

- İba, Ş (2008). *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Ankara, s.81.
- İncioğlu, N K (2007) *Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, ( Editörler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), İstanbul, Der Yayınları.
- Jonathan M; Clayton L. (2011-03-01). *Global instances of coups from 1950 to 2010 A new dataset*, Journal of Peace Research.
- Kabacalı, A (1999) *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.142 vd.
- Kabacalı, A (2007), *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, İstanbul: Gürer Yayınları.
- Kalsın, B (2015) *12 Mart 1971 Muhtırası’na Gidilen Süreçte Türk Basını: Kanlı Pazar Ve 15-16 Haziran Olayları* Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 18, Aralık2015.
- Karaçor, Z (2007) *Enflasyon ve kültür ve geleneği: Türkiye ekonomisi üzerine bir analiz* Konya. (Editör: Ahmet Ay). Türkiye Ekonomisi. Konya: Çizgi Kitabevi, 99-102.
- Karavelioğlu, K (2007) *Bir Devrim İki Darbe (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül)*, İstanbul: Gürer Yayınları, 2007, s.171.
- Karen, W (2008), *The Subprime Mortgage Crisis: A Synopsis, Global Securitisation and Structured Finance*, Deutsche Bank, <http://www.globalsecuritisation.com>
- Kavala, H. P. (2017) *Türkiye’de Özal Dönemi İç ve Dış Politika 1983-1993* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Nisan 2017 İstanbul.
- Kazgan, G (2005) *Türkiye Ekonomisinde Krizler* (s. 115). İSTANBUL: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Keegan, J (1995) *Savaş Sanatı Tarihi*, (Çev. Füsun Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, s. 212- 260-404-405-406-408-409.
- Kepenek, Y; Yentürk, N. (1994) *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kılıç, A,(2012). *Gizli Belgeleri İle 28 Şubat*. Haber Türk Yayınları. İstanbul.

- Kılınçoğlu, F (2003) *Milli Kalkınma Partisi ve Nuri Demirağ*, Gaziantep Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Kışlalı, A T (2000) *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 5.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Kibritçiöglu, A (2001) *Türkiyede Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001 Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı
- Kinleberger, C (1973) *The World in Depression, 1929-1939*, Berkeley, University of California Press, 1973.
- Koç, Y (2015) *Türkiye Öğretmenler Sendikası Tarihi*, Kuzgun Kitap Yayınevi.
- Koçtürk, O. N (1966) *Yeni Sömürgecilik Açısından Gıda Emperyalizmi*, Toplum Yayınları
- Kolektif, (2009) *Cumhurbaşkanı Süleyman Demirelin Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kolektif, (2017) *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği*, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kongar, E (1993) *Demokrasi ve Kültür*, Remzi Kitapevi, İstanbul,1993.
- Kurlansky, M (2011) *1968- Dünyayı Sarsan Yıl*, Everest Yayınları.
- Lavabre, M.C. H. Rey (1998) *1968 Hareketleri, Sokakta ve Duvarda 1968* Ankara: Öteki Yayınevi.
- Levich, J (2003) *When NGOs Attack - Implications of the Coup in Georgia*, Jacob Levich, Counterpunch, 6-7 Aralık 2003
- Lewis, S. A (1991) *An Economic and Political Portrait*, University of the West Indies, Jamaica, 1991, s. 51.
- Lienert, I (1981), *The Macroeconomic Effects of the 1979/ 80 Oil Price Rise on Four Nordic Economies*, The Scandinavian Journal of Economics, 83, 201-219.
- Lijphart, A. (1996), *Çağdaş Demokrasiler (Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri)*, (çev. E. Özbudun, E. Onulduran), Yetkin Yayınları, Ankara.

- Malthus, Thomas R. (2017) *Nüfus İlkesi*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul
- Mendoza, E. G and Quadrini V. (2010), *Financial Globalization, Financial Crises and Contagion*, Journal of Monetary Economics 57.
- Metehan, (1968) Türk Ansiklopedisi, C. 24, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985.
- Mowat, J. (2005) *Coup d'État in Disguise: Washington's New World Order 'Democratization' Template*, Jonathan Mowat, Centre for Research on Globalisation, 09.02.2005).
- Nordlinger, E (1977) ; *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., New York, 1977, s. 22-23-25.
- Okyar, O; Seyitdanlıoğlu, M (2010) *Atatürk; Okyar ve Çok Partili Türkiye: Fethi Okyar'ın Anıları*, İstanbul: İş Bankası Yayınları 2010.
- Öcal, B (2009). “12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi”. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar. Sayı: 1/4.
- Ögel, B (1981), *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Öksüzler, O; İpek, E (2011) *Dünya Petrol Fiyatlarında ki Değişimin Büyüme ve Enflasyon Üzerinde ki Etkisi: Türkiye Örneği* ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 14.
- Örs, B (1996) *Türkiye'de Askeri Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*, Der Yayınları, Yayın No:198, İstanbul.
- Örtülü, E (1974) *Üç İhtilalin Hikayesi*, Milli Ülkü Yayınevi.
- Öymen, A (2013) *...Ve İhtilal*, Doğan Kitap.
- Özdemir, Y (2011). *Türk İnkılâp Tarihi*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum.
- Öznur, M (2012) *1993 Örtülü Darbe* Timaş Yayınevi.
- Öztürk, S; Gövdere B, *Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2010 C.15.

- Öztürk, S; Sözdemir, A; Ülger, Ö (2012) *Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye'nin Para Politikaları Üzerine Etkileri*, International Conference On Eurasian Economies 2012.
- Öztürk, Ş; Nas, F; İçöz, E (2008) *24 Ocak Kararları, Neo Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1-2 15/32.
- Pala, C (2001). *Sanayileşme Sürecinde Enerjinin Yeri ve Önemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Perlmutter, A (1969); *The Praetorian State and The Praetorian Army: Toward A Taxonomy of Civilian-Military Relations in Developing Countries* , Comparative Politics, Vol.I, New Haven, 1969, s. 388.
- Petriçli, F., Bolatkale, F, Baskıcı, M.M., ve Özsoy, O. (2015). *Türkiye'nin Özgün Ve Başarılı Modeli: OYAK, 1961-1970*, Cilt: 1, Kurtuluş, Ankara.
- Samuelson, P.A; Nordhaus, W.D (1992) *Economics*, McGraw-Hill Int. Editions, 1992.
- Sander, O (1994) *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Tarih Dizisi:5/2, Ankara, 1994, s. 23.
- Sander, O(1979) *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,1979,Ankara, s.55.
- Sapir, J (2008), *Global Finance In Crisis* Real-World Economics Review, No. 46, pp. 82-101.
- Sarıkaya, Y (1993), *Fizikokimya*, Gazi Büro Yayıncılık, Ankara.
- Seferberlik Tetkik Kurulu Kuruldu, Cumhuriyet, 19.2.1952, s.1.
- Sencer, Muzaffer (1971) *Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri* Ant Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H (2001) *Uluslararası Finans*, Geliştirilmiş B. 3, İstanbul, 2001 s.149.
- Sezgin, Ş (2010) *Politika Transferi ve Türkiye'de özelleştirme* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:27.

- Steele, J (2004) *Ukraine's postmodern coup d'etat* Jonathan Steele, Guardian, 26 Kasım 2004 (İngilizce).
- Takım, A (2011) *Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları* Maliye Dergisi Sayı 160 Ocak -Haziran 2011.
- Taşpınar, G. T (1996) *27 Mayıs 1960* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Tataroğlu, E (2019) *Bahriye Asi* Kitap Yayınları.
- TBMM Ülkemizde Demokrasiye Müdahale eden tüm Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu Cilt-1 Cilt-2 Kasım 2012.
- TBMMZC, C:8, İ:1, 10.7.1955, s.675-678.
- Tek, H (2006) *Darbeler ve Türk Basını*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Tenşi, M T (2018) *Kıbrıs Türk Barış Harekatı 1974* Berikan Yayınları.
- The Economist 20 Mart 1954 “Progress in Turkey’s Villages”.
- Turgut, H (1988) *Yassıada’da Yaptırılmayan Savunmalar*, Doğan Kitap.
- Türk Savaş Birliği Koreye Gidiyor, Cumhuriyet, 25.7.1950, s.1.
- Türkeş, A (1977) *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1977, s. 42–45.
- TÜRK-İŞ 7. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstanbul 1980:129.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2019) Beta Yayınları.
- Türkiye Gerçekleri ve Terörizm (Beyaz Kitap), Ankara: Başbakanlığın Emri ile Bakanlıklar arası bir Kurul Tarafından Hazırlanmıştır, 1973, ss.71–72.
- Ulus, B; Güngör, H. (2019) *Parola 555K Bir Başkaldırının Sıradışı Öyküsü*, Kor Yayın Evi.
- Uyar, S (2003) *Bankacılık Krizleri* Ankara, Beta Basım Yayım, (2003).
- Uygur, E (2001) *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri* Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.
- Uzunoğlu, S (2007) *Para ve Döviz Piyasaları*. 3. Basım. İstanbul: Literatür Yayınları.

Üskül, M. Z (2014) *Bildirileriyle 12 Mart 1971 Dönemi Sıkıyönetimi*, Tarih vakfı Yurt Yayınları.

Walter, F. W (1967) *1960 Türk İhtilâli*, çev. Mete Ergin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1967.

Yalçın, S (2008) *Binbaşı Ersever'in İtirafları* Doğan Kitap.

Yalçın, T (2013) *Recep Yazıcıoğlu'nun Liderlik Sırları* Az Kitap Yayınevi.

Yılmaz, E (2010) *1946 Seçimlerinde öne çıkan bazı hususlar*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi Cilt: 1 Sayı: 1.

Zafer Gazetesi 29-30 Mart 1951.

## İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı(2012), *Rahip Santoronun Katili Kaçmak İstedi*  
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/rahip-santoronun-katili-kacmak-istedi/354031> (15 Mayıs 2019)

Anayasa Tam Metin (1961) <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (15 Mayıs 2019)

Anayasa Tam Metin (1982) <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> (15 Mayıs 2019)

Barlas,M(2000) *Herşeyin sorumlusu Turgut Özaldır*, Yeni Şafak,  
[www.yenisafak.com/arsiv/2000/haziran/02/mbarlas.html](http://www.yenisafak.com/arsiv/2000/haziran/02/mbarlas.html) (15 Mayıs 2019)

BBC(2002),[http://news.bbc.co.uk/2/hi/not\\_in\\_website/syndication/monitoring/media\\_reports/2590819.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/not_in_website/syndication/monitoring/media_reports/2590819.stm) (15 Mayıs 2019)

BBC(2015), *Venezuela'da Seçimleri Muhalefet Kazandı*  
[https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151207\\_venezuela\\_secim](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151207_venezuela_secim)

BBC(2019), *Venezuela: Kendisini geçici devlet başkanı ilan eden Juan Guaido kimdir?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46982770> (15 Mayıs 2019)



- CBC(2013), *Chavez heir Maduro takes win in Venezuela*  
<https://www.cbc.ca/news/world/chavez-heir-maduro-takes-narrow-win-in-venezuela-1.1359206> (15 Mayıs 2019)
- CEPAL (2019), *Venezuela National Economic Profile*  
[http://estadisticas.cepal.org/cepalstat/Perfil\\_Nacional\\_Economico.html?pais=VEN&idioma=](http://estadisticas.cepal.org/cepalstat/Perfil_Nacional_Economico.html?pais=VEN&idioma=) (07.02.2019)
- CnnTürk(2009), *Kriz Teğet Geçti Dedim Etkilemedi Demedim*  
<https://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/dunya/04/03/kriz.teget.gecti.dedim.etkilemedi.demedim/520810.0/index.html> (15 Mayıs 2019)
- EfectoCocuyo(2018) *Maduro Gana Con La Abstencion Historica Mas Alta En Comicios Presidenciales* <http://efectococuyo.com/politica/maduro-gana-con-la-abstencion-historica-mas-alta-en-comicios-presidenciales/> (15 Mayıs 2019)
- Ergin,S(1997), *Tarikat İftarı Bardağı Taşırđı Hürriyet*  
<http://www.hurriyet.com.tr/tarikat-iftari-bardagi-tasirdi-39260952> (15 Mayıs 2019)
- Etimoloji(2019) <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/darbe> (9 Mart 2019)
- Euronews(2018), *Stagflasyon nedir?* <https://tr.euronews.com/2018/10/09/stagflasyon-nedir-turkiye-stagflasyonda-mi-konkordato-nedir> (10 Mayıs 2019)
- HaberTürk (2019), *Post Modern Darbenin Üzerinden Tam 22 Yıl Geçti*  
<https://www.haberturk.com/post-modern-darbenin-uzerinden-tam-22-yil-gecti-2387767> (15 Mayıs 2019)
- Hürriyet (2001), *Ekonomiye Süper Bakan*  
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ekonomiye-super-bakan-39229751> (15 Mayıs 2019) Şehriban Oğhan
- Hürriyet(2006), *Danıştay Üyesi Mustafa Yücel Özbilgin Hayatını Kaybetti*  
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/danistay-uyesi-mustafa-yucel-ozbilgin-hayatini-kaybetti-4429791> (15 Mayıs 2019)
- ILO, [www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm](http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm) (15 Mayıs 2019)

IMF(2019),<https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/WEOWORLD/VEN> (15 Mayıs 2019)

Milliyet Arşivi(1999),<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1999/05/18> (15 Mayıs 2019)

Milliyet(2012), *Mahir Kaynak'ın 41 yıllık Sır İfadesi*  
<http://www.milliyet.com.tr/mahir-kaynak-in-41-yillik-sir-ifadesi-gundem-1618752/> (15 Mayıs 2019)

Milliyet(2012), *Siyasilerin Unutulmaz Gafları* <http://blog.milliyet.com.tr/siyasilerin-unutulmaz-gaflari--/Blog/?BlogNo=348096> (15 Mayıs 2019)

nelerdir/ (10 Mayıs 2019)

NTV(2015), *Süleyman Demirelin Unutulmaz Sözleri*  
<https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/suleyman-demirelin-unutulmaz-sozleri,mcRmqvCI1UyaPWY8TWjLSQ> (15 Mayıs 2019)

OAPEC, [www.oapec.org/Home/Databank](http://www.oapec.org/Home/Databank) (15 Mayıs 2019)

Pulur, H (1997) *Sürekli Aydınlik için Bir Dakika Karanlık*  
Milliyet,<http://www.milliyet.com.tr/1997/02/01/yazar/pulur.html> (15 Mayıs 2019)

Radikal(2010), *Bir kez delsek ne olur?* <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/turker-alkan/bir-kez-delsek-ne-olur-1013963/> (15 Mayıs 2019)

Sabah Arşivi (2006), *Kıyafetleriyle öne çıkan Aczmendiler*  
<http://arsiv.sabah.com.tr/2006/09/27/gun150.html> (15 Mayıs 2019)

Sabah Arşivi (2007), *Post Modern Darbe tanımının on yıllık sırrı*  
<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/02/28/siy106.html>, (15 Mayıs 2019) Metehan Demir

Sabah(2017), *Sezer Anayasa Kitapçığını neden fırlattı?*  
<https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/11/05/sezer-anayasa-kitapcigini-neden-firlatti> (15 Mayıs 2019)

SETA(2018) *Bin yıl sürecek* <https://www.setav.org/tag/bin-yil-surecek/> (20 Mayıs 2019)

- T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı (2019), <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler> (15 Mayıs 2019)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı(2019) <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (15 Mayıs 2019)
- T.C.Cumhurbaşkanlığı(2019),[https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ahmet\\_necdet\\_sezer/](https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ahmet_necdet_sezer/) (15 Mayıs 2019)
- T.C.Cumhurbaşkanlığı(2019),[https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/abdullah\\_gul/](https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/abdullah_gul/) (15 Mayıs 2019)
- T24(2017),367 *Krizi* <https://t24.com.tr/haber/367-krizi-kaset-istifalari-cozum-sureci-2007denbu-yana-turkiyenin-referandumlari-secimleri399159> (15 Mayıs 2019)
- Takvim(2018), *Cezaevinden Başkanlığa Recep Tayyip Erdoğan* <https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/07/24/cezaevinden-baskanliga-recep-tayyip-erdogan> (15 Mayıs 2019)
- TBMM Araştırma Merkezi(2010), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2096/201004706.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (15 Mayıs 2019)
- TBMM Bakanlar Kurulu Tutunakları(2019), [https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td\\_v2.tutanak\\_sonuc?v\\_meclis=&v\\_donem=&v\\_yasama\\_yili=&v\\_cilt=&v\\_birlesim=&v\\_sayfa=&v\\_anabaslik=BAKANLAR%20KURULU&v\\_altbaslik=&v\\_mv=&v\\_sb=&v\\_ozet=&v\\_bastarih=&v\\_bittarih=&v\\_kayit\\_sayisi=1813&v\\_gelecek\\_sayfa=801&v\\_kullanici\\_id=10403572](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=BAKANLAR%20KURULU&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=1813&v_gelecek_sayfa=801&v_kullanici_id=10403572) (15 Mayıs 2019)
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı(2019), [tbmm.gov.tr/kutuphane/e\\_kaynaklar\\_kutuphane\\_hukumetler.html](http://tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html) (15 Mayıs 2019)
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı(2019), [tbmm.gov.tr/kutuphane/genel\\_secim.html](http://tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html) (15 Mayıs 2019)
- TBMM(1999),[https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak\\_b\\_sd.birlesim\\_baslangic?P4=911&P5=B&page1=55&page2=55](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?P4=911&P5=B&page1=55&page2=55) (15 Mayıs 2019)

- TBMM(2012),[https://www.tbmm.gov.tr/arastirma\\_komisyonlari/darbe\\_muhtira/index.htm](https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/index.htm) (15 Mayıs 2019)
- TBMM(2012),[https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469\\_2002\\_0000\\_0093\\_0000/0002.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2002_0000_0093_0000/0002.pdf) (15 Mayıs 2019)
- TBMM(2019),[https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR\\_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601702.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601702.pdf) (15 Mayıs 2019)
- TCMB(2019),[https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse\\_2](https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2) (15 Mayıs 2019)
- TCMB(2019),<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu> (15 Mayıs 2019)
- TerorTakvimi(2003) *2003 İstanbul Saldırıları*  
<https://terortakvimi.wordpress.com/2003/11/15/200315-20-kasim-istanbul-saldirilari> (15 Mayıs 2019)
- TheWashingtonPost (2016), *Map The World of coups since 1950*  
[https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/07/22/map-the-world-of-coups-since-1950/?utm\\_term=.c8f7c6f9b0ae](https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/07/22/map-the-world-of-coups-since-1950/?utm_term=.c8f7c6f9b0ae) , (15 Mayıs 2019)
- Tranding Economics(2019) <https://tr.tradingeconomics.com/venezuela/inflation-cpi> (15 Mayıs 2019)
- TÜİK (2019), <http://tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> (15 Mayıs 2019)
- TÜİK(2019), <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> (20 Mayıs 2019)
- Türkiye Gazetesi(2018), *Demokrasiye Balans Ayarı*  
<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/555875.aspx> (20 Mayıs 2019)
- Wikipedia(2019)[https://tr.1.wikipedia.org/wiki/Asker%C3%AE\\_darbe](https://tr.1.wikipedia.org/wiki/Asker%C3%AE_darbe) (15 Mayıs 2019)
- YAŞ ile ilgili 1961 sayılı kanun(2016),  
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1612.pdf> (15 Mayıs 2019)
- YSK Arşivi (2019), <http://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644> (15 Mayıs 2019)

YSK Arşivi (1999), <http://www.ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804> (15 Mayıs 2019)

## **Görsel Kaynaklar**

Birand, Mehmet Ali, *12 Mart Belgeseli*, 1994

Birand, Mehmet Ali, *12 Eylül Belgeseli*, 1998



## ÖZ GEÇMİŞ

### KİŞİSEL BİLGİLER

**Adı Soyadı:** Musa Erdem Solak

**Uyruğu:** T.C

**Doğum Yeri ve Tarihi:** 05.11.1992 / Kayseri

**E-Posta:** musaerdemsolak@gmail.com

**Yabancı Dil:** İngilizce

### EĞİTİM

Ön Lisans	Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Adalet	2016
Ön Lisans	Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Medya ve İletişim	-----
Lisans	Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	2016
Lisans	Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji	-----
Lisans	İstanbul Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik	-----
Yüksek Lisans	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisat	2019